

1415

INSULINDE 3

J. DE JONG

HET
GEESTESLEVEN
DER VOLKEN VAN
INDONESIË

G

58

J. B. WOLTERS — GRONINGEN. BATAVIA

1415 558

KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK

0485 5216

1871
1872

94913

INSULINDE

94913

SERIE HANDLEIDINGEN VOOR
DE KENNIS VAN INDONESIË

III

*HET GEESTESLEVEN DER
VOLKEN VAN INDONESIË*

DOOR

J. DE JONG

DERDE DRUK

F 2,50

BIJ J. B. WOLTERS' UITGEVERSMAATSCHAPPIJ N.V.
GRONINGEN — BATAVIA — 1948

BOEKDRUKKERIJ J. B. WOLTERS' U.M.

VOORBERICHT BIJ DE DERDE DRUK.

„Indische Vorming” is een uitdrukking geworden, die in de jaren na de oorlog voor hen, die in ambtelijk of particulier verband naar de tropen vertrokken, meer dan een klank betekent.

Sedert het Departement van Overzeese Gebiedsdelen voor een belangrijke groep der naar Indonesië uit te zenden krachten het volgen van een cursus in Indische Vorming verplicht stelde en ook van particuliere zijde voor dergelijke cursussen grote belangstelling bestaat, is kennismaking met de geestelijke cultuur van den Indonesiër een integrerend deel van de leerstof op deze cursussen geworden.

Dit boekje heeft bewezen voor cursisten van bovenbedoelde leergangen niet ongeschikt te zijn. Het bevat in beknopte vorm de leerstof over het geestesleven der Indonesische volken, zoals die op de cursussen in Indische Vorming wordt aangeboden en geeft de cursisten iets mee, wat als de neerslag is te beschouwen van dit onderdeel van het cursuswerk.

Voor het samenstellen van de stof in deze vorm werd o. a. gebruik gemaakt van 's Menschen Religie van Kohlbrugge, het Handboek van Alkema en Bezemer en de Handleiding tot kennis van de Mohammedaanse Wet van Juynboll.

Voor hen, die niet in staat zijn een leergang te volgen, biedt deze handleiding stof tot kennismaking met het geestelijk aspect der Indonesische wereld, een aspect, dat op velerlei terrein van dit leven zijn invloed doet gelden, zodat kennis daarvan voor den Nederlander in de tropen onontbeerlijk is. Wat in uitgebreide handboeken over dit onderwerp is te vinden, vatten wij hier in verkorte vorm tezamen, zodat zij, wien de tijd ontbreekt, diep op deze stof in te gaan, door het lezen van dit boekje toch de kennis mogen vergaren, die hun inzicht in het geestelijk leven van den Indonesiër verhelderen kan.

De Schrijver.

INHOUD.

I. Het Primitieve Denken.

	Blz.
A. Dynamisme	5
Inleiding	5
Dynamisme	6
Gelijksoortige denkbeelden bij ons	7
Magie van den mens.	8
Magie van dier en plant	13
Magie van levenloze voorwerpen	16
Magie in de geneeskunde.	18
Amulet en fetisch	18
Enige grondtrekken van het magisch denken	20
B. Animisme	21
Inleiding	21
Zielen van levenden	22
Zielen van overige organismen	26
Dodenzielen	29
Begrafnisgebruiken	30
Rouwgebruiken	31
Dodenoffers	31
Dodenfeesten	32
Het Zielenland	33
Zielsverhuizing	35
C. Demonologie — Polytheïsme	36
Geestengeloof	36
Ontwikkeling van polytheïsme.	37
Priesters en Sjamanen	38
D. Wichelen —	
Taboevoorschriften	40
Betekenis	40
Het bepalen van de juiste tijdstippen	40
Wichelen met behulp van dieren	41
Diverse wichelpraktijken	42
Taboevoorschriften	42

II. Invloed der Hindoe-godsdiensten.

A. Brahmanisme, Hindoeïsme, Boeddhisme	45
Inleiding	45
Brahmanisme	46
Hindoeïsme	48
Boeddhisme	51
Scheiding in het Boeddhisme	52
Stoepa's	53
B. De Hindoegodsdiensten in de Indische Archipel	54
Hindoe-invloed op de tempelbouw	54
Hindoegodheden in het Volksleven	56
Hindoe-invloed op de Letterkunde	57
Hindoe-invloed op de Wajang	58

C. Het Hindoeïsme op Bali	Blz. 60
Karakter der Balische beschaving	60
De Godsdienst op Bali.	61
Tempelbouw	62
Priesterdienst	66
Kastenwezen	67
Lijkverbranding	68
Kunst	72

III. De Islam.

A. Ontstaan en Verbreiding	73
Optreden van Mohammed	73
Verbreiding van de Islam	75
Vestiging van de Islam in Indië	76
Islampredikers	78
Tegenwoordige toestand	79
B. De Mohammedaanse Wet	81
Inleiding	81
Indeling der Mohammedaanse Wet	83
De reiniging	83
Het rituele gebed	84
De moskee	87
Moskeebeambten	88
De godsdienstige belasting	90
De 3e hoofdplicht in Indië	91
De vasten	92
De 4e hoofdplicht in Indië	93
De bedevaart naar Mekka	94
De 5e hoofdplicht in Indië	97
Huwelijksbepalingen	100
Overlijden en Begrafenis	103
Diverse plichten	104
C. De Geloofsleer van de Islam	104
Ontwikkeling der Geloofsleer	104
Geloof in God	105
Geloof in de Engelen	106
Geloof in de Profeten	106
Geloof in de Boeken	107
De Koran	107
Geloof in de Voorbeschikking	110
Geloof in de Oordeelsdag	110
De geloofsleer in Indië	111
D. De Mystiek in de Islam	111
Ontwikkeling der mystiek	111
Erkenning der mystiek	112
Mystieke orden	113
De mystiek in Indië	114
Heiligenverering	115
Mohammedaans godsdienst- onderwijs	116
Modernisering	118

I. HET PRIMITIEVE DENKEN.

A. DYNAMISME.

Inleiding. Wie kennis maakt met het maatschappelijk, economisch en culturele leven der volken van de Indische Archipel, zal, naast veel overeenkomstigs, ook grote verschillen aantreffen. Naast stammen, die op zulk een lage trap van beschaving staan, dat ze gerust tot de „*primitieven*” mogen worden gerekend, zijn er ook volken met hoog-ontwikkelde, oude cultuur, terwijl elders in enige tientallen jaren een ontwikkelingsgang werd door-gemaakt, die de mensen in korte tijd uit de primitieve staat heeft opgevoerd tot een vrij behoorlijk ontwikkeld cultuurleven. Men zegt wel eens, dat in Indië de eeuwen niet achter elkaar, maar naast elkaar staan, en wie natuurvölker als Koeboes en Dajaks plaatst naast cultuurvölker als Javanen en Minangkabauers, zal de betekenis van deze uitspraak volkomen begrijpen.

Zo bouwen de Koeboes b.v. hun *primitieve woningen* slechts in de vorm van een afdakje, waaronder een bamboevloertje, terwijl de Javanen *nette gezinswoningen* hebben in regelmatig aangelegde dessa's en de Minangkabauers rijk *versierde familiewoningen* te zien geven, die als juweeltjes van Inheemse architectuur kunnen gelden.

De Koeboes zijn *jager-verzamelaars*, die zich voeden met de ingezamelde schildpadden, krabben, slakken en met de wortels van wilde planten. De Mentawaiërs, iets minder primitief, verbouwen *knolgewassen* op eenvoudig ingerichte velden. Maar de Javaan voedt zich met *de rijst* van zijn keurig aangelegde, goed-bevloede sawahs en met *de tweede gewassen*, die hij na afloop van de rijsttoogst nog weet te kweken.

Ook op 't gebied van *het geestesleven* der Indische volken worden verschillen openbaar, die in de loop der tijden nog werden geaccentueerd door inwerking van *Hindoe-cultuur*, *Islamietische*

godsdienst, *Christendom* en andere *Westerse cultuurinvloeden*. Hier werden deze invloeden in sterke mate ondergaan, elders bleef men van bepaalde cultuurstromingen gespeend en zo ontstond b.v. op Java het *Hindoe-Javaanse* beschavingsbezit, in Atjeh werkte *de Islam* intensief door, de Minahassa werd voor het *Christendom* gewonnen, terwijl vele Papoea- en Dajakstammen thans nog vrijwel in de „natuurstaat” verkeren en het zogenaamde „primitieve denken” er nog ongebroken heerst.

Wie onder primitieve volken heeft verkeerd, is in de gelegenheid geweest, kennis op te doen omtrent allerlei opvattingen, zeden en gebruiken, die aan dat *primitieve geestesleven* zijn ontleend. Die invloed van het primitieve denken werkt echter ook in de meer ontwikkelde Inheemse maatschappij tot op de huidige dag door; ja het is zelfs zó, dat de nieuwe geestesstromingen veel van het oude hebben geabsorbeerd. Het meest sprekende voorbeeld van de innige wijze, waarop oude en nieuwe denkbeelden zich kunnen vermengen, levert ons de Javaan, die bij het beeld van een Hindoe-godheid in de oude tempelruïnes van Prambanan op primitieve wijze offert om kinderzegen voor zijn echtvriendin te erlangen, en die daarbij zelf meent, gelovig Islamiet te zijn. Ook bij Christenvolken als Ambonnezen en Minahassers komen nog allerlei opvattingen voor, die duidelijk aan een meer primitieve geestgesteldheid zijn ontleend, en gebruiken als doop en avondmaal worden veel minder in zuiver Christelijke betekenis gezien, dan dat ze in hun uitwerking opgevat worden als handelingen, die geheel passen in de sfeer van het primitieve geestesleven.

Waar dit primitieve denken nog overal zo sterk zijn invloed doet gelden, is een juist begrip van vele Inheemse opvattingen slechts dan mogelijk, als we met de beginselen kennis maken, waaruit een natuurvolk leeft. We willen het geestesleven der primitieven in zijn verschillende aspecten daarom nader beschouwen.

Dynamisme. Evenals wij, vraagt ook de primitieve mens naar de oorsprong, het waartoe en waarom der dingen. Hij voelt zich daarbij in grote onzekerheid tegenover allerlei machten, die hij niet begrijpt, maar waarvan hij de vaak vernietigende en vernielende uitwerking ervaart. Hemellichamen, bandjirs, aardbevingen, onweer, vulkanische uitbarstingen zijn hem onbegrepen

gevaarlijke krachten en automatisch tracht de primitieve zich nu tegen de geheimzinnige krachten om zich heen te beschermen, of er tot eigen voordeel gebruik van te maken.

Waar echter zijn gedachtenleven veel minder ontwikkeld is dan het onze, is men meer *emotioneel* van aard; verklaring van verschijnselen langs natuurwetenschappelijke weg kent men niet en zo zullen de handelingen, waardoor men allerlei krachten tracht te beheersen, anders gericht zijn dan de onze. Wij bestempelen deze opvatting vaak als bijgelovigheden, maar dienen dan te beseffen, dat voor den primitieven mens deze handelingen met even grote ernst worden uitgevoerd als in onze wereld experimenten op grond van wetenschappelijk inzicht worden genomen.

Geloof aan *bijzondere, geheimzinnige krachten* vormt een belangrijk bestanddeel van het primitieve geestesleven. In bovengenoemde natuurverschijnselen ziet men dan ook geen processen, die regelmatig verlopen, maar ze worden beheerst door grillige krachten, waarop de mens middels allerlei ceremoniëel invloed vermag uit te oefenen. Mensen, dieren, planten, levenloze voorwerpen, zon, maan, sterren zijn centra van krachtsuitstraling. In de ethnologie spreekt men van deze uitstralende krachten als van *magische kracht*. Ook bezigt men het woord *mana*, een naam, die op vele eilanden van Melanesië aan deze krachten gegeven wordt. Alle verschijnselen, die samenhangen met het geloof in uitstralende magische krachten, vat men samen onder de naam *dynamisme*.

Gelijksoortige denkbeelden bij ons. Ook wij kennen krachten, die van de organismen uitgaan. B.v. de vormgevende kracht, die uit het bevruchte ei een wezen doet ontstaan; de genezende kracht, die maakt, dat een wond zich sluit; maar ook de suggestieve kracht, die van een persoonlijkheid uitgaat. Het menselijk lichaam straalt warmte uit en electriciteit; uit de huid komen reukstoffen, die de aanwezigheid van den mens aanduiden; primula's zenden stoffen uit, waardoor gevoelige personen ondragelijke jeuk krijgen. Over de telepathische en magnetische krachten is veel geschreven en wij kennen ook de krachten, voortkomende uit iemands blik en stem, waarmee men een aangename, sympathieke sfeer kan scheppen, maar ook een gevoel van benauwende vrees over zijn omgeving brengen kan.

Wij kunnen dit alles sterk ondergaan, maar de natuurmens kan zo weinig gecompliceerd denken, zijn gevoel is zozeer overheersend, dat deze geheimzinnige krachten op hem een nog veel grotere invloed zullen uitoefenen. Hij mist daarbij het vermogen tot het vormen van abstracte begrippen, tracht zich van alles een beeld te vormen, draagt geen kennis van onze wetenschappelijke vindingen en zo kunnen in zijn denkleven al deze invloeden worden als uitstralende krachten, die alle min of meer materiëel worden gedacht.

Magie van den mens. De mens wordt in de primitieve wereld gedacht als een vat vol magische kracht, die voornamelijk door de lichaamsopeningen te voorschijn komt. Leven is voor den primitieven mens nl. identiek met warmte. Zonnewarmte doet immers alles ontkiemen, het dode lichaam is koud, omdat de warmte ontweek: geen wonder dus, dat aan het menselijk lichaam met zijn rijkdom aan uitstralende warmte grote magische waarde wordt toegekend. Vooral de voornamen in de inheemse wereld zijn rijk aan magische kracht. Het kan zelfs gevaarlijk zijn, zonder bepaalde voorzorgsmaatregelen te nemen, in de nabijheid dezer personen te verkeren. De vorsten van Loewoek mocht men niet aanschouwen, de priestervorst der Bataks, Singmangaradja, kon met de kracht van zijn stemgeluid bandjirs en misoogst veroorzaken. Ja, de eerbied, die men in de inheemse wereld aan zijn hoofden betoont, berust vooral op hun *magisch overwicht*, dat geluk en voorspoed kan brengen aan de onderdanen. Ook de voorwerpen, waarmee deze personen in aanraking kwamen, hebben magische waarde. Het badwater der vorsten wordt gezocht om zijn geneeskracht; diens kleding brengt den bezitter geluk, speeksel der voornamen geniet soms een schier goddelijke verering.

Bepaalde delen van het menselijk lichaam denkt men zich als bijzonder rijk geladen met magische kracht. *Het hoofd* neemt daaronder een voorname plaats in. Het is immers de zetel van het denken en het is dan ook hoogst gevaarlijk, iemand op het hoofd te slaan. Hoewel men van lichamelijke tuchtiging niet afkerig is, laat men 't hoofd ongemoeid. De Javaan brengt elk jaar een offer in geld en rijst voor zijn hoofd. Hij overhandigt deze offeranden

aan een of anderen in de reuk van heiligheid staanden *Kjai* (= wijze), die dan in ruil daarvoor de zegen over zijn hoofd uitspreekt. Een kind, dat spelenderwijs het hoofd van zijn vader aanraakt, zal een berisping ontvangen.

Koppensnellen is ook uit magische opvatting ontstaan. Niet steeds is de gedachte, die aan dit lugubere gebruik ten grondslag

Fig. 1. Nieuw-Guinea. Schedel Korwars.

ligt, dezelfde, maar veelal tracht men zich het hoofd van den vijand toe te eigenen om daarmee over diens magische kracht de beschikking te krijgen. Sneltochten organiseren is een stambelang, omdat door een grote buit aan gesnelde koppen de magische kracht wordt versterkt en daarmee de bestaansmogelijkheid van de stam wordt bevorderd.

Het haar valt op door snelle groeikracht en daaruit concludeert de primitieve mens, dat daarin overmaat van magische kracht aanwezig is. Wapens worden daarom met haar versierd. Men zal er dan in de strijd of op jacht succes mee hebben, want het is niet in de eerste plaats de goede geoefendheid van den schutter, noch de vastheid van zijn hand, die het goede schot veroorzaakt, neen, de uitstralende kracht van het wapen levert de juiste resultaten op. Het bezit van een weinig haar van de geliefde kan den jongeling in staat stellen om door allerlei magische handelingen

haar hart tot hem te doen neigen. Hieruit volgt, dat het gevaarlijk kan zijn, wanneer het haar in handen komt van anderen, vooral van een vijand. Deze laatste kan iemand daardoor lichamelijk doen ervaren datgene, wat hij met 't haar verricht. Het verbranden van zulk haar kan b.v. voor den oorspronkelijken eigenaar de dood betekenen.

De kracht, die in het haar zetelt, wordt ook aangewend ter genezing en ter bevordering van de groei. De moeder, die haar kind ziet vallen, zal toesnellen, de haarwring losmaken en pijnlijke plekken onmiddellijk inwrijven met het haar, terwijl de vrouwen die bij het rijstplanten helpen in de Toradjalanden, het haar los laten hangen, opdat de rijst zo lang zal worden als de haren.

Het is licht te begrijpen, dat ook aan *het bloed* belangrijke krachten worden toegekend. Dit levensvocht is overal te zien en te voelen, wordt dus als buitengewoon werkzaam gedacht en men gebruikt het om ziekten te verdrijven. *Ziek* is een lichaam nl. door gebrek aan magische kracht, die nu middels het bloed wordt toegevoerd. Ook onheilen kunnen met bloed worden afgeweerd, aangezien de gevaarlijke magische kracht, die in aantocht is en bepaalde onheilen zou kunnen veroorzaken, door de inwerking van bloedmagie wordt geneutraliseerd. Bloed wordt ook geofferd bij de stijlen van een pasgebouwd huis, om ze te versterken. Van vrij recente datum is het verhaal over een ingestorte school, ergens in Nd. Celebes. Daar men bij het inwijden van het schoolgebouw geen bloed had geplengd, werd enige maanden na de ingebruikneming dit gebouw getroffen door een vallende kanarieboom en totaal vernield, waarbij wel geen slachtoffers waren te betreuren, maar toch een groot aantal leerlingen meer of minder zwaar gewond uit de ravage te voorschijn kwam. Toen de school was herbouwd, werd een varken geslacht en het bloed van dit dier op alle stijlen van het gebouw gestreken, waarna men door bepaalde wichelpraktijken uit de lever van het varken vermocht te lezen, dat thans aan de voorgeschreven ceremoniën voldoende aandacht was besteed.

Placenta en navelstreng van het pasgeboren kind worden met zorg behandeld. De eerste wordt begraven bij de hoofdpaal van het huis, wordt ook wel geconserveerd en bij ziekte van het kind gebruikt om het tekort aan levenskracht aan te vullen, terwijl de

eigenaar gedurende zijn verdere leven van deze moederkoek hulp kan verwachten. Bij Javanen en Soendanezen laat men bij ziekte den patiënt water drinken, waarin een stukje van de navelstreng is gedompeld.

Het zijn ook *de lichaamsafscheidsels*, die rijk aan magische kracht worden gedacht, en die daarom in de geneeskunde vaak een belangrijke rol spelen. *Speeksel* dient als offer, ook als teken van afschuw en afwering, maar vooral als geneesmiddel. *Tranen* kunnen een dode doen herleven. *Urine en faeces* worden gebruikt als ziektebestrijdende middelen, terwijl ook *het zweet* geneeskrachtige werking uitoefent. *De adem* is levenverwekkend: bij de primitieve volken van Polynesië en Melanesië vinden wij de opvatting, dat de Schepper door Zijn adem leven schonk. Bij vele volken worden ook zieken aangeblazen om ze te genezen.

Thans moeten we nog een ogenblik onze aandacht wijden aan de magische betekenis van meer abstracte aangelegenheden bij den mens, waartoe we dan rekenen, *de blik, de stem en de naam*. Wij kennen in ons spraakgebruik de stekende, de doorborende blik; ogen kunnen stralen schieten of bliksemen. *De blik* werkt dus als een projectiel en zo moest bij primitieven wel het geloof ontstaan in de magische kracht van de blik. Zo kan de priester op Samoa de klapperboom doen sterven door zijn blik.

Vlees in de uitstallingen wordt als vergiftigd beschouwd, als bedelaars daarop hun blikken richten, terwijl de blik van een hond de uitwerking van een offermaal kan vernietigen.

Ook *de stem* oefent kracht uit. Zo kennen wij immers het woord, dat verwarmt; het toornige woord, dat zijn invloed doet gevoelen op degenen, die het treft zowel als op de omstanders, die er van onder de indruk komen. Vanouds lezen we van de geweldige invloed, die er uitging van zegen en vloek. Het is, alsof ook de stem werkt als een projectiel en waar wij dit in onze maatschappij nog als zodanig beleven, hoeveel meer concreet treedt dan de magie van de stem op in de primitieve wereld.

Over de vervloeking van den priestervorst der Bataks spraken we boven reeds; op Java worden bepaalde vervloeking vastgelegd op papier: men schrijft ze op en begraaft ze in de nabijheid

van het huis van den vervloekte om de magische uitwerking sterker te doen zijn. Ook door zang kan de magie van de stem worden versterkt. De Brahmanen, de Hindoeepriesters, die de uitgebreide offerceremoniën verrichten, weten door hun zang de magische uitwerking van de offers te bewerkstelligen; het reciteren van Koranverzen wordt als afweermiddel in de magische wereld ingevoerd en allerlei toverspreuken, met de juiste intonatie uitgesproken, hebben door de vrijkomende krachten machtige uitwerking. Klank en melodie veroorzaken bij de hantering van de magische middelen de goede resultaten; een verstaan van de betekenis der gebezigde woorden is niet noodzakelijk voor hun goed functionneren.

Tenslotte willen wij er nog op wijzen, hoe in *de naam* van iemand of iets zich zijn wezen openbaart. Kennen en gebruiken van die naam betekent een deel van de magische kracht bezitten, die aan het organisme of de materie, die deze naam draagt, toebehoort. In de naam van personen ligt dus *een deel der individualiteit* opgesloten. Er bestaat dan ook bij sommige volken een tegenzin in het noemen van zijn eigen naam. De Minahassers hebben een officiële naam, die ingeschreven staat in de kerkelijke registers en in de stamboeken der scholen, maar daarnaast draagt men een Alfoerse naam, die slechts bij de ingewijden bekend is en beschouwd wordt als onverbrekkelijk bij den persoon te behoren. Het uitspreken van de naam der vorsten of van aanzienlijken is vaak verboden wegens sterke magische invloeden, die daarmee worden ontketend. Mooie namen kunnen noodlottig worden voor de dragers daarvan en we komen dan ook de opvatting tegen, dat men bij voorkeur aan zijn kinderen eenvoudige namen toekent, daar deze magisch minder gevaarlijk zijn. Obscene en belachelijke namen komen zelfs voor.

Blijkt iemand voortdurend ongelukkig te zijn of ziekelijk, dan wordt daaruit geconcludeerd, dat de naam niet passend is voor den persoon, en heeft naamsverwisseling plaats. Dit laatste gebeurt ook, als men een nieuwe werkring aanvaardt of na afgelegd examen voor het eerst de maatschappij binnentreedt. Gaarne legt de Javaan iets van het wezen van de nieuwe werkring in de nieuwe naam, die hij aanneemt. *Sastrowinangoen* (= welgevormde letter) noemt zich de pasbenoemde klerk; *Wonoredjo* (= rustig woud) de bosopzichter, terwijl de persoon, die een

godsdienstig ambt in de Mohammedaanse wereld bekleedt, zich nooit met de naam *Abdoe'llah* (= dienaar Gods).

Als terloops kwamen we reeds in aanraking met *kwade krachten*, die het menselijk lichaam verlaten en die geneutraliseerd moeten worden om nadelige gevolgen te ontgaan. Zo denkt men, dat van menstruerende en zwangere vrouwen verzwakkende krachten uitgaan. Het voedsel, door zulk een vrouw gereedgemaakt, bederft; bloemen en planten benadeelt ze in de groei, als haar schaduw er overheen valt. Deze vrouwen worden soms uit de maatschappij gestoten, zolang ze in de bijzondere toestand verkeren. Sommige volkeren kennen echter juist aan zwangeren gunstige krachten toe en bij voorkeur worden zij aangewezen voor het uitplanten van de rijst, omdat men meent, dat ze vruchtbaarheid uitstralen.

Ook vreemdelingen acht men dikwijls magisch gevaarlijk. De Heidense Toradja's voelen zich daarom schuw tegenover de Mohammedaanse kustbevolking en op de Tanimbareilanden toont men tegenzin in het begraven van een vreemdeling. Een lijk immers is op zichzelf reeds magisch gevaarlijk en deze kwade krachten zullen zich nog méér doen gelden, als de overledene niet tot de eigen stam behoort.

Taboepersonen acht men gevaarlijk voor de omgeving, omdat ze over een grote mate van kracht beschikken, die onder bepaalde omstandigheden voor de stam funest kan worden. Als taboepersonen worden in de inheemse wereld aangewezen: vorsten, voornamen, medicijnmeesters, koppensnellers, die reeds veel schedels buitmaakten. Maar ook booswichten beschikken over bijzondere krachten en zijn taboe, terwijl de oudsten van de stam uit dezen hoofde ook grote invloed genieten.

Waar bovenstaand overzicht ons inleidt in de eigenaardige karaktertrekken van het dynamisch denken ten aanzien van den mens, willen we thans nagaan, hoe de werkzaamheid der krachten wordt gedacht, die uit dieren en planten tevoorschijn treden.

Magie van dier en plant.

Volgens de primitieve denkwereld is er een nauwe betrekking tussen mensen- en dierenwereld. De inheemse mythologie is vol van verhalen over dieren, die oorspronkelijk mensen zijn geweest; over dieren, die met mensen huwen en menselijke wezens voortbrengen, terwijl

ook het omgekeerde voorkomt. Mensen kunnen zich ook in dieren veranderen; bij de schepping der wereld zijn planten en dieren bij vergissing uit eieren geboren, die oorspronkelijk menselijke wezens zouden opleveren. Hele volken menen bovendien van dieren af te stammen (*Totemisme*). Zo treffen wij op Nieuw-Guinea groepen aan, die zich tooien met de naam van het totemdier, dat als stamvader wordt gezien, en men spreekt van de stam-Kangoeroe, -Krokodil, -Varken, enz.

Bovengenoemde voorbeelden tonen wel aan, hoezeer men dieren- en mensenwereld vereenzelvigt en het valt dan ook niet te verwonderen, dat de magische krachten van dieren *gelijkwaardig* geacht worden aan die van mensen. Bloed, veren, ingewanden, lichaamsafscheidsels van dieren worden aangewend om krachtsversterking of neutralisering van kwade krachten te bewerkstelligen, evenals dat bij de menselijke magie het geval is.

Op enkele in het oog lopende denkbeelden willen we nog in het bijzonder de aandacht vestigen. En wel in de eerste plaats op de invloed van *de dierlijke stem*. De geluidsmagie is volgens primitieve opvattingen bij dieren belangrijk. Kikkergekwak b.v. veroorzaakt regen, hanengekraai doet de zon opgaan, krekelgesjirp is oorzaak van het rijpen van de rijst, grote roofdieren kunnen door hun gebrul de zintuigen van andere dieren verdoven. In de tweede plaats wijzen wij op de mening, dat men zich *verschillende eigenschappen* van het dier kan toeëigenen door zijn vlees te eten. Hebben deze dieren echter krachten, die nadelig zijn voor den mens, zo moet het eten van het vlees worden nagelaten. Men eet geen *hertenvlees* om niet angstig te worden. Het versmaden van *vis* wijst op dezelfde gedachte. Eten van *schildpadden* is niet gewenst, daar men dan even langzaam in zijn bewegingen zal worden als deze dieren. Een dier, dat vechtende stierf of met een speer gedood is, wordt vaak niet gegeten: de oorzaken van de dood zouden op de mensen overgaan.

Men kan zich de krachten der dieren ook eigen maken door gedeelten van hun lichaam *als amulet* bij zich te dragen. Toradja's dragen tanden van bepaalde dieren, de Javanen bewaren de beentjes van de bekende tortelduifjes, *de perkoetoets*. Deze diertjes worden overdag aan een hoge bamboestaak in een kooi bij 't huis opgehangen en 's nachts ingehaald. Er zijn op bepaalde wijze getekende exemplaren, die men gaarne in bezit heeft en waarvoor een hoge

prijs wordt neergeteld. Ook de beentjes van zulk een dier vertegenwoordigen een vrij hoge waarde.

Nog op andere wijze kan men over de krachten der dieren beschikken en wel door er een afbeelding van te maken. Boven de toegangspoorten van huizen en erven ziet men dierenlichamen afgebeeld of koppen en schedels in hout en steen uitgehouwen. Ook aan de nokken der daken, op raamkozijnen en deurspijlen komen deze afbeeldingen voor, die ten doel hebben, kwade invloeden af te weren. Hert en schildpad zijn zinnebeeld van een lang leven en de mens kan zich deze zegeningen ook toeëigenen door afbeeldingen van die dieren in zijn huis te plaatsen.

De planten moeten, volgens de magische opvatting, ook krachten uitstralen. *Het nauwe verband* tussen mens en plant komt in allerlei verschijnselen naar voren. Van de sagopalm en de suikerpalm b.v. weet men te verhalen, dat ze vroeger mensen zijn geweest. Bij de geboorte van een kind plant men vaak een klapperboom en meent, dat in 't opgroeien de magische kracht van het kind a. h. w. in deze boom wordt vastgelegd. Kwijnt een plant, dan zullen magische middelen te baat genomen worden om de fleur te herstellen. Haar- en bloedoffers worden toegepast op de wortels, om verse krachten toe te voeren. De zaairijst wordt met kippenbloed besprenkeld, opdat de oogst groot zal zijn en de smaak en voedzaamheid goed. Deze laatste voorbeelden voeren ons op landbouwkundig terrein en tonen wel aan, dat de magische opvattingen vaak een rem kunnen zijn voor een rationele doorvoering van verschillende verbeteringen in landbouwkundig opzicht.

Dat *het gelijke ook het gelijke voortbrengt* zagen we reeds bij de overgang van dierlijke eigenschappen op den mens. Eenzelfde verschijnsel valt in de plantenwereld waar te nemen. Een sterke boom geeft kracht af: aanraken van de boom is voldoende om zich de krachten toe te eigenen. Kwade magische kracht kan men neutraliseren door deze op een sterke boom over te brengen, die ze dan vernietigt. Een *beenring* van taaie boombast geeft sterke pezen, zoals planten met vast hout ook stevigheid bieden aan het lichaam. Met *taaie vezels* wrijft men zijn handen om ze de nodige taaigheid te geven, terwijl harige planten de haargroei bevorderen. Twee ineengedraaide wortels zullen een innige verhouding tussen geliefden tevoorschijn kunnen roepen.

Magie van levenloze voorwerpen. In de eerste plaats ziet men krachten uitgaan van de hemellichamen, voornamelijk van de maan. Wassende maan en vloed in zee bevorderen wasdom en vruchtbaarheid. Ook plant men pas, nadat de maan is opgekomen, doch staakt de arbeid, zodra het hoogste punt aan de hemel overschreden is. Kinderen laat men door de wassende maan beschijnen om de groei te bevorderen. Hetzelfde doet men met geld om op rijkdom te kunnen rekenen in de toekomst. Wratten en ziekten genezen het best bij afnemende maan.

Bepaalde voorwerpen worden in de primitieve wereld met grote onderscheiding behandeld wegens de sterke krachten, die er van uitstralen. Tot deze zaken behoren allereerst de *kris poesaka*, dat zijn de van geslacht op geslacht overgedragen wapens. Men verwacht er voorspoed en gezondheid van voor alle familieleden. De rijkssieraden van de vorsten zijn onontbeerlijk bij het uitoefenen van de macht. Immers is het niet zozeer de geschiktheid van den vorst als wel het juist gebruik der magische middelen, dat hem de juiste weg doet kiezen in zijn moeilijk ambt.

Voorwerpen, die bij het vervaardigen veel warmte nodig hadden en hard zijn, worden als magisch krachtig beschouwd. IJzeren voorwerpen, wapens, maar ook stenen potten, in de zon gedroogd en in vuur gebakken; water, waarin ijzer is verwarmd, het zijn allemaal stoffen, die bij de magische praktijken een grote rol spelen. Potscherven op een lijk b.v. neutraliseren kwade krachten en op de akker doen ze de regen ophouden. Ontijdig breken van potten kan rampen veroorzaken, tenzij men deze op een of andere wijze kan afweren.

Aan gebruiksvoorwerpen wordt vaak kracht toegevoegd, opdat men ze met goed gevolg zal kunnen hanteren. Een ossenkar bekranst men met bloemen evenals de rijtschuren, slaapplaatsen en ploegen; aan geweer en zwaard offert men een deel van het geschoten wild, aan visnet en graafstok moet ook kracht worden toegevoegd. Het is immers niet de menselijke energie, noch de kracht van diens lichaam, waardoor met de werktuigen bepaalde resultaten worden behaald; het is voornamelijk de van werktuigen uitstralende magische invloed, die de uitkomst van de arbeid bepaalt. Daarom gebruikt men op de jacht ook gaarne een geweer of lans, waarmede men vroeger reeds een dier heeft gedood, want dit wapen zal wederom andere dieren doden.

Niet alleen van de voorwerpen zelve, van de afbeeldingen straalt eveneens kracht uit. Het afgebeelde geslachtsdeel b.v. straalt vruchtbaarheid uit, ogen op roeibootjes en grote prauwen, afgebeeld op de voorsteven, moeten onheilen afweren: zijn de resultaten van de visvangst ongunstig, zo verplaatst men de ogen. Het geschreven woord heeft ook kracht. Schrift schijnt den ongelletterde dan ook een tovermiddel toe. Letters, getallen, spreuken

Fig. 2. Bataklanden. Wichelboek.

Foto archief Indisch Instituut.

en toverformules worden als amulet gedragen. Zo gebruikt men geschreven gebedsformules als magisch middel; in Tibet kent men *gebedsmolens*, die door de wind, door waterkracht of met de hand in beweging worden gebracht. Hoe sneller de draaiende beweging, des te beter de onheilafwerende kracht.

Alles, wat vreemd of mysterieus schijnt, opvalt door bijzondere vorm, zich min of meer grillig voordoet, krijgt in de primitieve wereld magische betekenis. De Batak vereert alle opvallende natuurobjecten en noemt ze „grootvader”; eigenaardig gevormde

stenen, albinodieren, slangen, zeepaardjes geven aanleiding tot magische opvattingen. De zgn. *gigigoentoer* (dondertanden) b.v. (stenen beitels of bijlen uit het steentijdperk afkomstig) zijn geschikt om gebruikt te worden tot het bezweren van de elementen. *Bezoarstenen* (verhard weefsel, afkomstig uit dierlijke lichamen) dienen als hulpmiddel op de jacht.

Magie in de geneeskunde. Ziek-zijn betekent gebrek hebben aan magische kracht. De algemene therapie luidt, dat deze kracht moet worden aangevuld. Bij de geneesmiddelen wordt vooral gelet op *de naam*, daar men meent, dat hierin zich het wezen van de stof openbaart. De plant lontoeroe (toeroe = slapen) wordt gebruikt om pijnen te stillen. Het bloed van de *rara* is bij de Makassaren een goed geneesmiddel; *rara* betekent nl. vast en de stof is dus geschikt om iemands levenskracht hecht en sterk te maken. *Eigenschappen* der geneesmiddelen kunnen op het lichaam overgaan. Planten, die taaie stengels hebben, worden gaarne aangewend als medicijn: de levenskracht zal taai en sterk worden. Schildpadvet is een uitstekend middel om splinters te verwijderen, omdat de schildpad gemakkelijk zijn kop buiten het schild steekt en weer intrekt. Een hagedis heeft een sterk regenererend vermogen en men kan dit dier dus gebruiken als geneesmiddel tegen lepra. Bloed, speeksel en verdere afscheidingen uit menselijk en dierlijk lichaam hebben ook sterk het vermogen om magische krachten aan te vullen.

Hier en daar heeft de opvatting veld gewonnen, dat voornamelijk mensenvlees gebruikt moet worden om de krachten te doen toenemen. *Anthropofagie* (het eten van mensenvlees) is uit deze opvatting geboren.

Amulet en fetisch. Amuletten en fetischen zijn krachtbronnen, die men ten eigen bate tracht te gebruiken. Een amulet wordt meestal *gedragen* en dient voornamelijk *den bezitter* tot voordeel. Een fetisch wordt in de regel met enig ceremonieel behandeld, kan tot *een hele familie* of bij *de ganse stam* behoren, terwijl men soms de indruk krijgt, alsof de magische kracht van een fetisch min of meer *persoonlijk* wordt gedacht; ook personen kunnen als fetisch worden beschouwd.

Als amuletten komen voor: tanden, beenderen, haren, ge-

schreven formules, steentjes enz. Men draagt ze om de hals, om pols of enkels, naait er zakjes voor, hangt ze aan werktuigen, wapens, huisraad, aan het dak. Voldoet het voorwerp gedurig aan iemands verlangens, dan houdt hij het bij zich. Is het hem niet meer van dienst, dan werpt hij 't weg en wacht, tot hem een andere krachtbron in handen valt. Ziet hij in het bos b.v. een steentje van bijzondere vorm, hij neemt het mee naar huis. Blijkt het aan zijn verlangens te voldoen, dan wordt dit voorwerp in het vervolg als amulet gebezigd.

Fetisch kan zijn *een mens*: de reeds genoemde priester-vorst der Bataks, Singamangaradja; *een vogel*, als de perkoetoet op Java; *oude familiewapens, rijkssieraden* (van bijzondere waarde acht men deze laatste b.v. in Zuid-Celebes). Onder de Dajaks kennen we *heilige potten, de belanga of tempajan*, waarvoor een hoog bedrag wordt betaald. Bij de feestelijke gelegenheden worden deze voorwerpen tentoongesteld. Sommigen vertellen, dat deze potten door geesten zijn vervaardigd, anderen menen, dat ze zijn bereid door een uit de hemel gedaalden vorst, die daartoe klei gebruikte, welke na de schepping van aarde en maan was overgebleven. Vermoedelijk echter zijn deze van geglazuurd aardewerk vervaardigde marta-vanen uit Achter-Indië of Zuid-China ingevoerd. Men hoopt door het bezit van deze voorwerpen op geluk in de handel, een goede oogst en bescherming tegen ziekten. Een bekende fetisch in de Bataklanden is de *pangoeloebalang*, een stenen beeld aan

Fig. 3.
Afschrikbeeld op de wallen van Lampo.

de ingang van het dorp, dienende om de bewoners tegen onheilen te beschermen.

De in de fetisch aanwezige kracht kan men versterken door ze in te smeren met eieren en bloed of door er haren, nagels, spiegeltjes of spijkers aan te hangen. Een medicijnman kan de fetisch voorts versterken met zijn speeksel of zijn adem.

Enige grondtrekken van het magische denken. Naarmate onze kennis van de natuur toeneemt, trachten we ons de natuurkrachten meer dienstbaar te maken. Hetzelfde hebben we in de voorafgaande bladzijden zien gebeuren met betrekking tot de magie. Men tracht zich in de levensstrijd staande te houden en die te vergemakkelijken door gebruik te maken van de kennis, die men opgedaan heeft omtrent kracht en uitwerking der magische verschijnselen.

In haar toepassing is de magie verwant aan de natuurwetenschap, want het gaat hier eveneens om datgene, wat voortvloeit uit de wet van oorzaak en gevolg. Zo weten wij b.v., dat de dood moet volgen op het innemen van vergift. Gebeurt dit niet, dan hebben wij een fout gemaakt: de natuurwet is onveranderlijk in haar gevolgen. Zo is het ook met de magische handelingen van den primitieve. Hij weet, dat een bepaalde handeling een zeker gevolg moet hebben. Wordt dit niet bereikt, dan is de fout gelegen bij hem: aan de magische waarheid wordt daarmee niets te kort gedaan. Deze waarheid beschouwt de primitieve als vaststaand: zij berust immers op ondervindingen en gevolgtrekkingen, die door opeenvolgende geslachten gedurende vele eeuwen werden gemaakt.

Er zijn echter ook belangrijke verschillen tussen wetenschap en magie. Wij controleren met onze kennis de natuurlijke verschijnselen en weten deze aan ons belang dienstbaar te maken door bepaalde gevolgen op te roepen. De magie doet dat ook, maar waar wij weten, dat onze toepassingen niet onbeperkt zijn, gelooft de primitieve mens in een volkomen onbegrensd aantal resultaten en toepassingen.

Voorts maakt de magie bij haar experimenten geen onderscheid tussen *nadat* en *omdat*. Ze kent dan ook niet de natuurlijke causaliteit in onze zin. (Als de haan kraait, wordt het licht).

Waar de magie met denkbeeldige gelijkheid werkt, wijkt ze wederom af van het wetenschappelijk denken. De magische wet, reeds enige malen door ons ontmoet, dat het gelijke ook het gelijke opwekt, is wetenschappelijk onhoudbaar, terwijl tenslotte de magie uitgaat van een ander axioma, namelijk van de invloed der magische krachten.

B. ANIMISME.

Inleiding. Thans bespreken we een tweede groep van gedachten, in het geestesleven der primitieven voorkomende, en van niet minder gewicht dan de dynamistische. We bedoelen de *animistische opvattingen*, waarbij de krachten, die achter alle verschijnselen worden vermoed, als persoonlijkheden gedacht en zielen worden genoemd. Animisme en dynamisme zijn wel *onderscheiden*, maar komen nimmer *gescheiden* van elkander voor. Er is geen volk van primitieven, waarbij men b.v. slechts dynamistische opvattingen aantreft met uitsluiting van de animistische. Beide groepen van denkverschijnselen openbaren zich bij eenzelfde volk, bij de ene stam is het denken meer animistisch, elders meer dynamistisch; ja, onmerkbaar vloeien beide opvattingen in elkaar over.

Eenzelfde verschijnsel kan zelfs bij de ene gelegenheid de indruk wekken van animistische oorsprong te zijn, terwijl op een ander tijdstip het dynamistisch principe meer overheerst. Een en ander is overigens mede een gevolg van het feit, dat primitieve volken nu eenmaal geen strikt logische consequenties trekken, noch scherp gemarkeerde onderscheidingen maken.

Enige voorbeelden mogen het bovenstaande nader verduidelijken en min of meer scherp de verschillen nader in het licht stellen.

Als een lijk gevaarlijk wordt geacht door de *kwade magische krachten*, die er uit treden, is dit een dynamistische opvatting. Sluit men de lichaamsopeningen van het lijk af om de ziel in het lichaam te houden en zich zodoende tegen nadelige invloeden te vrijwaren, dan hebben we te doen met animisme.

Verbranden van een lijk om de *uitstromende magische krachten te vernietigen*, is dynamisme; ziet men in het verbranden een middel om de ziel los te maken van het lichaam, dan is zulks een animistisch gebruik.

Men bewaart soms zijn nagels uit vrees voor de mogelijkheid, dat ze anders *den vijand in handen zullen vallen* en men daarvan nadeel zal ondervinden: een dynamistisch verschijnsel dus. Wanneer men deze voorzorg echter neemt, om na het sterven de nagels mee in 't graf te krijgen, opdat *de ziel niet onvolledig* zal zijn, dan is dit weer een animistische opvatting.

Men openbaart vaak tegenzin in het knippen van zijn haar. In de dynamistische wereld wordt deze antipathie veroorzaakt door *vrees voor krachtsverlies*; in de animistische gedachtengang meent men, dat bij een kaalgeknipt hoofd de ziel zoveel gemakkelijker door de kruin *het lichaam verlaat*.

Vele gebruiken en handelingen, die onder het hoofd Dynamisme besproken zijn, zouden ook hier wederom kunnen worden herhaald, doch nu in hun animistische betekenis. Evenals we dat b.v. reeds voor de magische krachten hebben gedaan, kunnen we ook hier verklaren, dat men zich de zielen van mensen, dieren, planten en levenloze voorwerpen vrijwel gelijkwaardig denkt.

Als vanzelfsprekend zijn bij de verschillende volken de gedachten omtrent *de menselijke ziel* wel het meest uitgewerkt en we willen daarmee dan ook onze bespreking aanvangen, waarbij we dan al dadelijk willen opmerken, dat volgens de algemene opvatting de ziel des mensen uit twee duidelijk te onderscheiden bestanddelen bestaat. Het ene deel kunnen we *de ziel van den levende*, het tweede *de dode ziel* noemen. Voor beide bestanddelen treffen we ook afzonderlijke namen aan. De Maleier bezigt voor de ziel van een levend mens b.v. het woord *soemangat*, voor de dode ziel kent hij het woord *njawa*. De Batak spreekt van *tondi* en *bégoe*, terwijl we bij de Toradja's de namen *tanoana* en *angga* aantreffen. De Maleise namen zijn natuurlijk de meest verbreide geworden. Over de *soemangat* willen we thans iets meer meedelen.

Zielen van
levenden.

De ziel van een levende is, volgens den primitieve, af en toe waar te nemen. Ze komt allereerst voor als *schaduw*. In de tropen valt het schaduwbeeld gemakkelijk op, de schaduwen zijn er diep, de contrasten scherp en de maannachten helder; geen wonder, dat men aan zijn schaduw bijzondere waarde ging toekennen, temeer, daar de schaduw verdwijnt, als men zich neerlegt. Hieruit volgde gemakkelijk de

opvatting, dat bij de doden de ziel verdwenen is: de schaduw is weg. Wil men dan ook na de dood, b.v. bij de wajangvoorstelling, de ziel van den dode weergeven, zo vertoont men deze als schaduwbeeld of schim: de wajangpop.

Een lange, krachtige schaduw is een teken van gezondheid; korte, zwakke schaduwen vreest men en op de middag verlaat men dan ook liever niet het huis, om zijn ziel niet te verliezen. Oude mensen en zij, die spoedig zullen sterven, hebben een zwakke, dunne schaduw. Met iemands schaduw moet men voorzichtig omgaan. Het is zeer ongepast er op te trappen, er in te steken of er op te slaan, want zulks betekent nadeel voor de gezondheid van het lichaam. Ook de eigen schaduw moet men met de nodige zorg behandelen. In sommige streken begraaft men de doden na zonsondergang, opdat de schaduw van de lijkbezorgers niet in de grafkuil valt en daar vastgehouden wordt.

De ziel openbaart zich ook in *het reflectiebeeld*, zoals we dat in spiegels, gladde voorwerpen en in het wateroppervlak waarnemen. Men neemt aan, dat de ziel in dit geval naar buiten getreden is en over het algemeen ziet men hierin een gevaar. Daarom is men bang om in de spiegel te zien. En voor zieken is het niet goed om hun ziel in de spiegel te aanschouwen; niet alleen, dat ze van hun eigen ziel zouden schrikken; lichaam en ziel zouden ook gemakkelijk gescheiden kunnen raken, waar de ziekte de weerstand van het lichaam zo verzwakt, dat de ziel veel minder stevig vastgehouden wordt. Men bedekt na een sterfgeval alle spiegels. De ziel van den dode zou door middel van de spiegel de zielen der achtergebleven familieleden wel eens kunnen roven.

Men veronderstelt, dat demonen vluchten, als ze hun eigen spiegelbeeld zien en zo plaatst men bij kleine kinderen vaak een spiegeltje in de wieg. Bij brand plaatst de Javaan spiegels in de richting van de vlammen om *den branddemon* op de vlucht te drijven.

Na het voorgaande is het gemakkelijk te begrijpen, dat ook *het portret* en de ziel met elkaar in verband worden gebracht. Immers legt men, door iemand af te beelden, diens ziel min of meer vast en het valt dan ook niet te verwonderen, dat bij tal van volken een tegenzin merkbaar is om zich te laten fotograferen. Men vreest er ziekte en dood van, ja zelfs na de dood kan men de

nadelige gevolgen er nog van ondervinden. Sommigen menen, dat men met het portret het geluk wegdraagt; anderen vrezen, dat alle ongelukken, die het portret overkomen, den persoon zelf zullen treffen.

Mohammedanen mogen geen levende wezens afbeelden, omdat men ze daardoor de ziel ontnemt en het volksgeloof der Chinezen kent ook het bezield zijn van de afbeelding. Men meent daar b.v. dat een jonge weduwe zwanger zal worden bij 't zien van een aardewerkbeeldje, haar overleden man voorstellende.

Dat er nauw verband bestaat tussen iemands wezen en *zijn naam* merkten we bij de dynamistische verschijnselen reeds op. Kennis van de naam immers gaf macht over de magische krachten van den betrokken persoon. Welnu, in de animistische wereld bestaat er ook nauw contact tussen iemands ziel en zijn naam. Er is voor den primitieve dan ook weinig verschil in het zien van iemands portret en het horen van diens naam: in het laatste geval toch wordt een *herinneringsbeeld* opgeroepen en zulk een voorstelling is voor den primitieven mens minstens even reëel als een portret. De zorg, die in de magische wereld wordt besteed aan de naam, het verborgen houden er van, de naamsverwisseling, het taboe-zijn van de naam, vinden we in de animistische wereld terug, zij het dan ook in enigszins gewijzigde betekenis.

Kan men iemands ziel in de verschijning doen treden door te letten op zijn schaduw, het reflectiebeeld, het portret of het herinneringsbeeld, dat door het uitspreken van de naam wordt opgeroepen, dit zijn toch maar min of meer toevallige openbaringen van de menselijke ziel.

Het is begrijpelijk, dat men zich voor de vraag heeft gesteld, waar de *hoofdzetel der ziel* in het menselijk lichaam te vinden is. Hoewel op deze vraag verschillende antwoorden gegeven zijn, en men gelooft, dat de ziel door het hele lichaam voorkomt, worden bepaalde delen van het lichaam toch wel op bijzondere wijze als de verblijfplaats der ziel gezien.

Vaak zocht men de ziel in *het hoofd* en dan voornamelijk onder de fontanel, waar het kloppen van de hoofdhuid duidelijk voelbaar is. Het hoofd van den zuigeling wordt daarom soms kunstmatig vervormd, opdat de schedelbeenderen zich gauwer sluiten en de

ziel steviger in het lichaam kan worden vastgehouden. Uit vorenbedoelde opvatting ontstaan *schedelverering* en *koppensnellen*, gebruiken, die we ook reeds in de magische wereld hebben aangetroffen.

Groot is volgens inheemse opvatting de betekenis van *de lever* in het menselijk lichaam. Zij wordt als centraal orgaan voor het leven beschouwd. Het hart ziet men slechts als een aanhangsel van de lever. „Mijn lever staat in brand”, „ik heb pijn in mijn lever” (= ik voel mij geërgerd), „ik ben klein van lever” (= gepikeerd), deze uitdrukkingen tonen aan, dat men in de lever ook ziet de zetel van het gevoel. Geen wonder dus zo men aanneemt, dat de ziel van den mens zich in zijn lever heeft geconcentreerd. Men eet de lever der verslagen vijanden om zich hun ziel toe te eigenen; uit de lever van varkens, als zijnde het meest centrale deel van het lichaam, wordt de toekomst voorspeld.

Ook *hart en bloed*, ja zelfs *haren en nagels* worden als zetel der ziel aangemerkt en de Maleiers zien de ziel als *een gas*, dat expansie zoekt en dus naar buiten wenst te treden.

Zoals we boven reeds opmerkten is de ziel niet constant aan het lichaam verbonden, maar kan ze dit *tijdelijk verlaten*. Duurt deze afwezigheid te lang, dan ondervindt het lichaam daar schade van en kan ziekte en dood volgen. In dat geval moet men de ziel terughalen, voor welke bezigheid de hulp van priesters, ouden van dagen of sjamanen ingeroepen wordt.

Het wegzwerfen der ziel heeft b.v. plaats tijdens de slaap. De ervaringen, die de ziel opdoet tijdens de omzwervingen, komen als droombeelden in de geest. Vandaar de grote betekenis, die onder verschillende volken aan droomuitleggingen wordt gehecht. Een slapend mens moet men voorzichtig behandelen. Men mag niet over hem heen stappen, noch hem op ruwe wijze wekken.

Ook schrik en drift kunnen oorzaak zijn van de afwezigheid der ziel. Het is niet goed om kleine kinderen driftig te maken; zij zullen het met de vlucht hunner ziel moeten bekopen. Ziek zijn betekent in de animistische wereld in de eerste plaats *afwezigheid van ziel*, hetgeen niet altijd wil zeggen, dat de ziel weggeworven is. Zij kan ook geroofd zijn. Er zijn bepaalde mensen, die in de nacht op roof uitgaan, vaak in dierenlichamen gehuld. Zij sluipen de huizen binnen, benaderen de slapenden en zuigen de

ziel weg. De slachtoffers worden na korte tijd ziek. De geesten hebben eveneens het vermogen zielen te roven en bovendien geschiedt dit ook wel door de zielen van pas-gestorvenen, die zich nog niet met hun scheiding van dit ondermaanse hebben verzoend.

Priesters in het bijzonder hebben het vermogen een verloren soemangat te zoeken en terug te voeren tot den bezitter. De priester brengt daartoe zijn eigen soemangat buiten het lichaam, stuurt deze er op uit en, is de verloren geraakte ziel hervonden, zo wordt ze door bepaalde ceremoniën weer in het lichaam van den zieke gebracht en nu kan het genezingsproces aanvangen.

Ook de huisgenoten kunnen de ziel helpen zoeken. Bij de Maleiers strooit men daartoe rijst op het hoofd van den patiënt. Men maakt dan een geluid als waarmee de vogels worden gelokt en tracht op deze wijze de ziel terug te winnen. Is men lang in 't bos geweest, dan wordt bij terugkeer naar de woning ook de eigen ziel op dezelfde wijze geroepen: men is van oordeel dat in 't bos de zielen gemakkelijk door geesten e. d. kunnen worden geroofd. Vroeger lokte men voor aanvang van de strijd de zielen van de vijanden naar zich toe om hun lichamen krachteloos te maken. Een beklagde werd voor den rechter wel tot bekentenis gedwongen door het dreigement, dat hem zijn ziel zou ontroofd worden. Een sjaal werd in dit geval boven zijn hoofd heen en weer bewogen: na enige tijd werd deze dan plotseling met beide handen dichtgeslagen: een bewijs, dat de ziel was gevangen. Dit maakte dan zo'n indruk op den beklagde, dat hij meestal onmiddellijk bekende.

Zielen van overige organismen. Dieren en planten hebben ook een soemangat en deze wordt vrijwel gelijksoortig gedacht in haar wezen aan de zielen van mensen. In hun verschijningsvormen, bij ziekten, enz. gedragen deze zielen zich als de onze. Er is, zoals we bij de bespreking der dynamistische verschijnselen reeds opmerkten, *grote verwantschap* tussen mensen, dieren en planten. Dieren zijn b.v. vaak dragers van de zielen der voorouders, zielen van levende mensen kunnen tijdelijk in dieren huizen, de voornaamste voedingsgewassen zijn uit menselijke lichamen ontstaan. De rijst b.v. ontstond volgens 't Javaanse volksverhaal uit het lichaam van de Hindoegodin Dèwi Sri, de kokospalm groeide uit een mensenhoofd op, de suikerpalm uit een

vrouwenlichaam en de palmwijn stelde daarbij de melk uit haar borsten of ook wel de tranen voor.

Voedingswaarde en smaak van de planten worden geheel afhankelijk gesteld van de waarde der ziel en van de wijze, waarop deze ziel wordt verzorgd.

Bij de rijstbouw kent men allerlei gebruiken, die gericht zijn op het verzorgen van *de rijstziel*. Tijdens de groei worden de halmen met een soort pap besmeerd; het bevoeiingswater wordt

Fig. 4. Samosir. Bespreking van heidense priesters tot vaststelling van de gunstigste dag voor het feest van de sawah-bewerking.

van bepaalde ingrediënten voorzien om de ziel te binden. Bamboe wordt in het veld geplant om er voor te zorgen, dat de ziel niet wegvlucht, offers worden gebracht om de boze geesten te bezweren en is eenmaal de tijd voor de oogst aangebroken, dan denkt men zich de ziel *geconcentreerd* in de dikste halmen van het veld, die worden verzameld en verschillende handelingen moeten ondergaan, welke voor de hele oogst van gewicht worden geacht. Het snijden, het vervoer van de rijst en het opbergen in de schuur moeten eveneens met bepaalde ceremoniën plaats

hebben. Op Midden- en Oost-Java spreekt men van *het rijstbruidspaar*, dat eerst geruime tijd in de rijstschuur wordt opgesloten; daarna pas brengt men de rijst binnen. Bij het oogsten gebruikt men vaak afzonderlijke woorden en zegswijzen om de rijstziel niet op de vlucht te jagen. De overeenkomst tussen mensenziel en rijstziel acht men zo groot, dat men er dezelfde naam aan toekent. De mens leeft immers van de rijstziel, want deze

Fig. 5. Oogstfeest ter ere van de Iboe-paré (Rijstgodin).

Foto archief „Indisch Instituut“.

laatste geeft het voedsel zijn voedingswaarde. De zielen der overleden voorouders dalen als dauwdruppels op de rijst neer, menen sommige Dajakstammen. Men eet dus de zielen der voorouders.

Levenloze voorwerpen denkt men zich ook wel beziel. Gebouwen, vaartuigen, beelden zijn dragers van zielen, die er door bepaalde handelingen in worden gebracht. Gaat een huis of een boot rotten, zo merkt men dit aan als een verzwakking der ziel. Door het brengen van offeranden meent men die ziel dan te kunnen ver-

sterken. Zo voedt de schrijver zijn inktkoker en de landbouwer zijn ploeg. IJzer, lood, goud en andere metalen denkt men zich ook beziel. Er wordt aan deze zielen geofferd, opdat de stoffen hun speciale eigenschappen niet verliezen.

Bij laatstgenoemde voorbeelden bevinden wij ons op het grensgebied tussen de gedachtenwereld over magische krachten en die der animistische invloeden. Zo wordt bij velen de opvatting gehuldigd, dat van het ijzer krachten uitstralen; dit is magisch gedacht. Personifiëert men deze krachten, zo spreken we liever van ziel, hoewel deze ziel dan ook wederom als krachtbron kan worden opgevat. Een bron evenwel, die onder bepaalde omstandigheden het ijzerlichaam verlaten kan en eveneens het vermogen bezit om daarin weer terug te keren.

Dodenzielen. Het geloof aan dodenzielen komt voort uit de overtuiging, dat er iets van den mens moet voortleven na de dood. Immers van de doden bewaart men het herinneringsbeeld in zijn geheugen: het verschijnen van doden in de droom en bij hallucinaties pleit volgens den primitieve ook voor een voortbestaan na dit leven, want al deze beelden betekenen voor hem realiteit.

De dodenzielen treden eerst op na de dood en worden gevreesd, zoals men ook, naar de dynamistische opvatting, voor de bij de dood los geworden magische kracht bevreesd is. We kunnen dus wel aannemen, dat de dodenzielen *hun vorm* ontleenden aan het herinneringsbeeld, dat de achterblijvenden van den overledene bewaren, terwijl *het karakter* van de dodenziel werd aangegeven door de dynamistische opvatting van sterven. Bij enkele volken heerst ook de gedachte, als zou de ziel der levenden in de dodenziel overgaan, maar veelal vindt men de mening geopenbaard, dat de ziel er uitziet als 't lichaam, maar etherisch, ijl. Is het lichaam zwak, de ziel zal het ook zijn; is men mager, de ziel zal dezelfde eigenschap bezitten. Zwakken en ouden van dagen werden wel gedood, opdat de ziel nog in staat zou zijn om de reis naar het zielenland te volbrengen. Ook overheerst de opvatting, dat de ziel in het hiernamaals slechts compleet kan zijn, als het lichaam volledig begraven wordt. Soms spaart men dan ook de geknipte haren en nagels op, omdat daarin zieledelen aanwezig zijn. Ampu-

teren van lichaamsdelen vindt veel verzet: men sterft liever met een volledig lichaam, dan als een invalide te genezen. Ook de zucht om aan den dode zoveel mogelijk zijn kostbare bezittingen mee te geven in de kist, vindt blijkbaar in dezelfde gedachte haar grond.

**Begrafenis-
gebruiken.**

Zoals boven reeds werd vermeld, vreest men in de aanvang de aanraking met de dodenzielen. Men wil ze tevreden stellen door allerlei handelingen, opdat hun jalouzie tegenover de achtergeblevenen niet wordt opgewekt, maar het liefst *ontdoet men zich zo spoedig mogelijk van de zielen*. De begrafenisgebruiken werden uit deze primitieve gedachte geboren en een bepaalde groep van gebruiken heeft daarom ten doel, den dode het spoor naar huis bijster te maken. Men brengt b.v. het lijk door een speciaal voor dit doel aangebrachte opening naar buiten of laat het door de vloer naar beneden zakken. Om den dode te misleiden loopt men enige keren het huis rond of gaat langs een omweg naar het kerkhof. Dan weer worden ter versperring gedoornde takken op het kerkhofpad geplaatst, men strooit as op de weg, enz.

De symbolische handelingen bij het graf dienen om aan te duiden, dat de scheiding tussen de ziel en de achterblijvenden *volkomen* is. Zo wordt b.v. een kokosnoot in tweeën gespleten. De ene helft werpt men in het graf, de andere behoudt men. Men klooft ook wel een rotan middendoor of scheurt over de schouder van den overledene een doek in tweeën.

Bijzondere zorg wordt aan de begrafenisgebruiken besteed, wanneer de plechtigheid betreft een in het kraambed overleden vrouw. Haar ziel is de in Indië zo zeer gevreesde *pontianak*, die het vooral op mannen en kleine kinderen heeft voorzien. Men neemt bij de begrafenis allerlei *voorzorgsmaatregelen*, opdat de ziel niet uit het graf komt. Men spijkt de haren vast aan de binnenzijde van de kist, steekt de overledene dorens in de handen, legt haar eieren in de oksels, stopt de openingen van het gezicht dicht, legt een stuk van een pisangstam naast haar in de kist.

Ook ten aanzien van zelfmoordenaars en jonggestorvenen dient men op zijn hoede te zijn. Die doden hebben hun eigenlijke levensdoel niet bereikt: hun jalouzie is intenser, de kracht hunner zielen groter dan die van personen, op natuurlijke wijze gestorven. Ook zij, die door verdrinking, op de jacht, of op het slagveld

omkwamen hebben nog een sterke ziel en zijn midden uit hun werk weggerukt, zodat zij tot de ontevreden en onrustigen gaan behoren.

Rouwgebruiken. Ook deze gebruiken zijn ontstaan uit *vrees voor de doden*. De achtergeblevenen wensden zich voor den dode te verbergen of wel zij trachten hem te doen geloven, dat ook zij tot een voorbijgegaan geslacht behoren. Zo voedt men zich gedurende de rouwtijd wel met het voedsel, dat de voorouders gebruikten. Men kleedt zich in ouderwetse dracht, men maakt zich geheel zwart. Hoofdhaar en wenkbrauwen der overlevenden worden afgeknipt; de vrouwen dragen wel een soort rouwkap en leggen alle sieraden af.

Gedurende de eerste dagen na een begrafenis wordt meestal niet gewerkt. Er worden geen feesten gegeven, zang en dans is verboden. Na 3—7 dagen, soms na de eerstvolgende lichte maan is de zwaarste rouwtijd voorbij. De allernaaste familieleden blijven de rouw wel in acht nemen tot aan het grote dodenfeest, dat eerst veel later wordt gevierd.

Dodenoffers. Algemeen bekend is het gebruik, den dode allerlei van zijn bezit te geven in de kist of op het graf. Animistisch gezien kunnen we ook hier de gedachte in waarnemen, den dode aangenaam te willen stemmen, daar hij alle vertrouwde zaken om zich heen heeft en zich de essentie der dingen ten nutte kan maken. Een landbouwer geeft men zijn gereedschap, een jager zijn wapens en jachttrofeeën, een kantoorman zijn schrijfbehoeften mee. Ook kledingstukken en preciosa legt men in de kist. Etenswaaren worden als offer op het graf gebracht. Mensenoffers werden bij hoofdenbegravenissen aangeboden, dierenoffers komen in de tegenwoordige tijd nog voor. Zodra de overledene de laatste adem heeft uitgeblazen, wordt in de Minahassa een varken geslacht. Weduwenverbranding moet ook in dit verband worden gezien. Het is het vrijwillig en verdienstelijk volgen van den echtgenoot tot in de dood. Dynamistisch gezien ligt aan deze dodenoffers ook ten grondslag de idee van het magisch gevaarlijk zijn van alle zaken, waarmee de dode in aanraking kwam, zodat deze voorwerpen den dode in zijn afzondering blijven vergezellen. Ook magisch is het gebruik om munten, potscherven en ijzer te

offeren bij den dode. De genoemde voorwerpen zijn alle sterk magisch geladen en kunnen dus uitstekend dienst doen voor het *neutraliseren van kwade krachten*.

Waar het meegeven van al deze zaken een groot verlies aan geld en goederen betekent, geeft men soms de voorwerpen zelf niet mee, maar behelpt men zich met de afbeeldingen er van, aangezien afbeelding en voorwerp in hun uitwerking vrijwel identiek zijn. Zo geven de Dajakstammen twee planken mee met allerlei afbeeldingen; Chinezen maken van papieren modellen gebruik; het beschilderen van lijkwaden, doodkisten en grafstellages zal tot hetzelfde beginsel terug zijn te brengen.

Dodenfeesten. Dodenfeesten worden in de regel gevierd, zodra het lijk zoverre in staat van ontbinding verkeert, dat het niet meer als bekleedsel van de ziel kan worden aangemerkt. Deze feesten vormen een laatste afscheid aan de dodenzielen, die nu naar het *zieieland* vertrekken. De plechtigheden zijn zeer kostbaar, worden meestal slechts éénmaal per jaar gehouden en hebben gelijktijdig plaats ten behoeve van een groot aantal zielen. Gewoonlijk worden op het dodenfeest de beenderen verzameld en bijgezet.

De grootste feesten worden gevierd door Toradja's en Dajaks. Na afloop van de oogst, in de droge tijd, als de landbouwwerkzaamheden beëindigd zijn, verzamelen zich de bewoners van verschillende Toradjadorpen om tezamen het dodenfeest te vieren. De beenderen van iederen dode worden schoongemaakt en ingepakt, het pak wordt aangekleed en voorzien van een houten kop: de poppen worden dan in een fraaie hut gezet, die het middelpunt vormt van de feestviering. De verzamelde menigte voert dansen uit om de hut. De priesteressen zingen de litanieën, waarmee de zielen naar het zielenland worden geleid. Grote maaltijden worden aangericht, waarbij men zich aan rijst en vleesspijzen tegoed doet. Het 7-daagse feest dient ook meteen om de vriendschapsbanden tussen de vertegenwoordigde dorpen te verstevigen. Is eenmaal de afscheidslitanie gezongen, dan worden de dodenpakken in kleine kistjes bijgezet, welke men dan opbergt in rotsholen.

Het Dajakse dodenfeest komt in hoofdzaak met het Toradjafeest overeen. De met grote pracht gevierde lijkverbrandingsfeesten op Bali zijn eveneens als dodenfeest te beschouwen. De beenderen

vervoert men hier in een hoge verbrandingstoren, die in optocht naar de brandstapel wordt gebracht. Ze worden daar geborgen in een kist, die de vorm van een buffel heeft, en nadat de priesters verschillende ceremoniën hebben verricht, verbrandt men toren en kisten. Na afloop verzamelt men de as en strooit deze in zee. Door de verbranding is de ziel van het lichaam losgeraakt.

Het Zielenland. De denkbeelden omtrent *de plaats van het zielenland* zijn vrij vaag. Maar algemeen is men wel van opvatting, dat de weg er heen moeilijk is en lang, en er moeten nog heel wat beletselen worden overwonnen, voor de ziel er kan binnentreden. Volgens sommiger opvatting bewaakt een varken de ingang van het hiernamaals, dan weer heerst de gedachte, dat men een diepe kloof heeft te overschrijden. Over die kloof ligt een brug, smal als de snede van een scherp mes of dun als een draadje garen. De zielen van hen, die de geloofsbelijdenis van de Islam kunnen opzeggen, komen er gemakkelijk overheen, ongelovigen storten in de afgrond. Aldus het geloof der Soendanezen.

De plaats van het zielenland moet men in het W. zoeken, waar de zon ondergaat. Volken, die aan de zeekant wonen, zoeken het hiernamaals aan de overzijde der zee; in dat geval geeft men den dode een kleine prauw mee in de kist of er wordt een doodkist in de vorm van een schuitje vervaardigd. Woont men aan de rivierzijde, dan huizen de zielen in het oerwoud aan de overzijde. Ook op de hellingen der bergen moet men soms het zielenland zoeken. Allerlei wonderlijke voorstellingen komen op dit terrein nog voor. Zo zouden in 't zielenland dezulken in dorpen samenwonen, die op eenzelfde wijze om het leven zijn gekomen: zelfmoordenaars wonen in één dorp, zo ook gesneuvelden, in het kraambad gestorvenen, enz.

Zijn de zielen eenmaal aan de overzijde aangekomen, dan maakt de vrees voor de doden plaats voor *verering*. Hun hulp wordt gaarne ingeroepen bij huizenbouw, sawahaanleg, planten en oogsten, maar ook bij het bestrijden van ziekten en bij het afleggen van examens. Zij nemen deel aan de familiefeesten, waarbij aan hen geofferd wordt. Soms wordt zelfs een deel van de grond aan de voorouders afgestaan, of men richt zielenhuisjes in, die ze volgens animistische opvatting tijdelijk betrekken. *De eerste ontginners van de grond en de eerste stichters van het dorp* ontvangen wel de

meeste eerbetoningen. Zij treden op als handhavers van voorvaderlijke gewoonten en gebruiken, vormen dus een soort van adatpolitie en nemen deel aan de beraadslagingen en aan de oorlog.

Soms ontmoet men de opvatting, dat de zielen steeds in de nabijheid der levenden verkeren. Het geloof in een zielenland is niet ontwikkeld. Men richt *herinneringspalen* op voor de doden en

Fig. 6. Nias-voorouderbeeldjes.

Foto archief „Indisch Instituut”.

zoekt de zielen in de nabijheid daarvan. De Niassers kennen *voorouderbeelden*, die de zielen der overledenen bevatten. Deze beelden worden in optocht naar de graven gebracht om daar onder leiding van priesters beziel te raken. Indien een bepaald soort spinnetje tijdens deze plechtigheid uit de grond te voorschijn komt, is zulks het teken, dat de ziel van den overledene zich in het beeldje heeft neergezet. De voorouderbeeldjes worden in huis bewaard, men offert er eieren aan en bloed, voorziet ze van allerlei

versieringen en kan ze nu bij voorkomende gelegenheden raadplegen.

De schedel-Korwars van Nieuw-Guinea bestaan uit een schedel, geplaatst op een houten of gevlochten onderstel. Men gebruikt ze als medium: de zielen der voorouders kunnen er zich tijdelijk in incarneren.

Zielsverhuizing. Zielen van overledenen kunnen zich ook in dieren vestigen. Vooral de dieren, die snel verschijnen en verdwijnen, worden als zielendragers aangemerkt. Onder invloed van de eigenaardigheid, dat het herinneringsbeeld der gestorvenen bij de overlevenden plotseling komt en weer gaat, zal de voorstelling zijn ontstaan, dat de ziel huist in *een vogel of slang*. Op Timor b.v. hoort men bepaalde vogels roepen en strooit dan rijst uit om de voorouders tevreden te stellen. In de Minahassa kent men een witte vogel, waarin de pontianak (zie boven) huist. Hoort men het gekrijs van deze vogel in de stille avond, zo blijven de mannen binnen, terwijl men ook de kleine kinderen zorgvuldig bewaakt. In de rijstdiefjes zien de Javanen eveneens de zielen der overledenen.

Het geheimzinnige en snelle in haar bewegingen, het plotselinge en geluidloze van haar verschijnen geeft aan de slang iets geheimzinnigs en immateriëels en zo wordt het verband tussen doden en slangen duidelijk. *Hagedissen (tjitjaks)* behoren ook tot de dieren, waarin overledenen huizen. Valt het beest op door zijn geroep, dan neemt men aan, dat de overledene met zijn familie wenst samen te wonen.

Insecten worden ook vaak als zieledragers aangemerkt. *De bromvlieg* is de incarnatie van een overledene, die een bloedverwant naar het zielenland wil begeleiden. *Vuurvliegjes* worden voornamelijk op Java vereerd. Krijgt men zo'n diertje in het oor, dan is dat een teken, dat men sterven zal: de ziel is gehaald door een overledene. „Vuurvliegjes zijn zielen, die met brandende fakkels over de velden vliegen”, zo zegt men. Ook *krekel*tjes, die zo gaarne in en bij de menselijke woningen komen en door haar sjirpend geluid opvallen, dragen zielen van overledenen. In de Soendalanden ziet men er zielen van slapenden in. Soms wordt het dier beschouwd als incarnatie van een ziel, die aan anderen de weg wijst naar het dodenrijk.

Ook worden grote, sterke dieren als incarnaties van zielen beschouwd. *Krokodillen en tijgers* zijn de meest bekende. Voornamelijk slechte mensen, plotseling gestorvenen of vorsten gaan in deze dieren over. Men vereert ze, mag ze niet doden, ze worden zelfs te hulp geroepen om de belangen van de stam te beschermen. Hebben ze echter een stamgenoot verscheurd, dan tracht men ze te vangen en te vernietigen.

In de wereld der primitieven is de zielsverhuizing echter nooit op te vatten als een vergelding voor goed of kwaad, in een vroegere bestaansvorm bedreven. Slechts onder invloed van gedachten, aan de Hindoegodsdienst ontleend, kon deze laatste opvatting tot ontwikkeling komen.

C. DEMONOLOGIE — POLYTHEISME.

Geestengeloof. Naast het geloof in magische krachten en zielen moeten we ons nu bezighouden met het *geestengeloof*. Demonen of geesten zijn immateriële wezens, die men zich als mensen, dieren, dan wel als monsters voorstelt. Zij bewegen zich vrij in de ruimte, doch kunnen ook allerlei voorwerpen of organismen tot verblijfplaats kiezen. Men vindt ze in grote bomen, bronnen en vooruitstekende rotsgevaarten, in het bos en bij water-vallen en vooral ook bij de toppen der bergen. De plaatsen, waar ze verblijf houden, zijn *taboe* en wekken schroom of vrees.

Men kent een onderscheiding in *goede en kwade geesten*. De meeste worden als kwade gedacht en zijn de veroorzakers van allerlei kwaal en ziekte, houden er van, de mensen te plagen en ze juist op de hoogtepunten des levens met hun list en lagen lastig te vallen. Men moet achter hun gewoonten zien te komen en ze dan met allerlei afweermiddelen, met bezweringen, met misleiding tegemoet treden. Goede geesten daarentegen zijn de mensen welgezind, zij geven vruchtbaarheid aan de akker en beschermen de gewassen, zij geven hulp bij visvangst en huizenbouw, spreken door orakels en geven voorschriften, waaraan men zich moet houden om van hun goede gezindheid verzekerd te blijven.

Ontwikkeling van polytheïsme. Verering van geesten kan leiden tot *polytheïsme*: als nl. uit de veelheid van geesten er enkele op de voorgrond treden, die met grote macht worden bekleed, kunnen we deze als goden beschouwen. Maar uit het *dynamistisch denken* ontwikkelt zich eveneens het polytheïsme, als men bepaalde krachten, vooral natuurkrachten, gaat personifiëren en er goden uit vormt. Ook de voorouderverering, het animisme dus, leidt tot veelgodendom, doordat uit de vele voorvaderen er enkelen in het volksleven op de voorgrond treden, die men op bijzondere wijze gaat vereren.

Voor al de aanbidding der natuurkrachten heeft echter tot polytheïsme geleid, zoals we dat waarnemen in de ontwikkeling der Hindoegodsdiensten, waar tenslotte de krachten tot personen worden, die in hun gedaante, levenswijze, kleding, enz. grote overeenkomst met mensen tonen. Zij huwen en geven ten huwelijk uit, zij krijgen zonen en dochteren, nemen menselijke eigenschappen en gewoonten aan.

Belangrijk in het Hindoeïsme echter is, dat de magie tenslotte naast het polytheïsme blijft voortbestaan en zelfs aan invloed toeneemt. Het offeren aan de goden gaat namelijk hoe langer zo meer met groot ceremonieel gepaard en de magische kracht, van het offer uitgaande, wordt tenslotte gedacht zo geweldig te zijn, dat zelfs de goden zich moeten bukken voor de uitwerking van het offer. Het offer wordt feitelijk de beweegkracht van het heelal en daarmee is dan in het Hindoeïsme de kaste der *Brahmanen*, d.z. de priesters, die het offerritueel volkomen beheersen, verreweg de hoogste geworden. Zelfs de goden vermogen zij de wet voor te schrijven.

Wij weidden over de ontwikkelingsgang bij de Hindoegodsdiensten even uit, omdat het polytheïsme der Hindoes ook onder de inheemse volken van Indië invloed heeft gehad. Wij zullen dit in een volgend hoofdstuk over de Javanen en Balinezen nader aantonen. Bij de Dajaks vinden we nog de *Mahatara-* of *Pintara-dienst*, een naam, die duidelijk op Hindoe-invloed wijst. De Bataks kennen de goden *Bathara Goeroe*, *Soripada*, *Mangalaboelan*, een soort Hindoe-trimoerti. De naam *Bathara Goeroe* (waarmee de Hindoegod Çiwa wordt aangeduid) is in verschillende delen van de Archipel bekend geworden.

In de mythenwereld der primitieven speelt het polytheïsme

een belangrijke rol. De Boeginezen kennen twee broedergoden, waarvan de éne in de bovenwereld, de andere in de onderwereld zetelt. Een zoon van de eerste is *Bathara Goeroe*; deze huwt met een dochter van den god van de onderwereld en hun nakomelingen hebben de aarde bevolkt. In het volksgeloof op Nias wordt gesproken van *Lowalangi*, de god der bovenwereld. Hij is, evenals tal van mindere goden, ontstaan uit de knop van een boom. Uit de knoppen van als goddelijk vereerde bomen zijn tenslotte ook de mensen ontstaan.

De verering van al deze goden is echter in het primitieve denken veel minder op de voorgrond gekomen dan het werken met magische kracht, met zielen van levenden en doden, terwijl ook het offeren aan en bezweren van de geesten in de gewone ceremoniën veel belangrijker is dan de godendienst.

Priesters en Sjamanen. Bekend waren de *Batakpriesters*, in het bezit van de beruchte *toverstaven*, kunstig gesneden uit het hout van de pioe-pioe-boom. Met behulp van een toverpreparaat, de *poepoek*, werden deze staven van magische krachten voorzien. Ter verkrijging van dit toverpreparaat werd een jongeman gedood, nadat hij de belofte had afgelegd om de stam steeds te zullen beschermen. Uit de as van lever, hart en hersenen van het slachtoffer werd dan de toverbrei samengesteld en opgeborgen in de uitholling van de stok. Van de staf ging een geweldige kracht uit; vooral in tijden van oorlog vormde deze een gevaarlijk wapen, welks vernielende en verwoestende kracht men vreesde.

Bij de Toradja's treden de vrouwen op, die met priesterlijke waardigheid zijn bekleed. Zij halen de gevluchte zielen der zieken terug en begeleiden de zielen bij het grote dodenfeest naar het zielenland. Feitelijk kunnen alle vrouwen als priesters optreden, doch bij gewichtige gebeurtenissen zijn het vooral de meer ervarenen, die handelend optreden.

De jaarlijkse zaai- en plantfeesten bij de Dajaks worden door de jonge mannen van de stam geleid, die zich voor die gelegenheid vermommen als geesten: zij dragen maskers met grote ogen en oren, lange slagstanden, geitenhaar, terwijl het lichaam is behangen met uitgerafelde pisangbladeren. De voorman draagt een stok met haak, waarmee hij de ziel van de rijst naar zich toehaalt.

Bovenstaande voorbeelden hebben betrekking op *bijzondere* priesterceremoniën, die bij elk volk weer verschillend zijn. Daarnaast kent men de normale priesterwerkzaamheden, die bij alle volken vrijwel dezelfde zijn: Zij kennen de magische en animistische middelen om zieken te genezen, weten de geesten te bezweren, passen wichelpraktijken toe, nemen de voortekens in acht, enz.

Is de priesterlijke waardigheid meestal erfelijk en genieten de dragers daarvan bijzondere onderscheiding, anders is het met de *sjamanen*, de personen, die het vermogen bezitten om opgeroepen geesten in hun lichaam te ontvangen, een soort van mediums dus. Men neemt als zodanig mannen zowel als vrouwen, vaak gewone mensen uit het volk, maar die opvallen door hun min of meer ge-exalteerde, zwakke, nerveuse natuur.

Plechtigheden, waarbij sjamanen optreden, worden ingeleid door het branden van wierook, tromgeroffel, dansen, opzeggen van toverspreuken. De sjamaan komt langzamerhand in extase, begint te rillen over zijn gehele lichaam, zijn bewustzijn verdwijnt en de opgeroepen ziel of geest heeft van zijn lichaam bezit genomen.

Belangrijk was bij de troeboekvissers de plechtigheid, waarbij door de *djindjangradja* het teken werd gegeven, dat de visvangst een aanvang kon nemen. Deze sjamaan was een gewone vrouw uit het volk, die echter voor de bijzondere gelegenheid op koninklijke wijze was uitgedost, met welriekende olie ingesmeerd en met wierookdampen omgeven werd. De geest der troeboeks, die op de bodem der rivier zijn zetel had, incarneerde zich tenslotte in het lichaam van de *djindjangradja* en gaf door haar mond te kennen, dat de werkzaamheden konden beginnen.

Als men op Bali plotseling met allerlei rampen te kampen krijgt, als epidemieën en misgewas de kampongs teisteren, dan wil men graag weten, aan welke tekortkomingen deze beproevingen te wijten zijn. Dan is het de *permas*, de sjamaan, die in de tempel in trance wordt gebracht. De godheid geeft dan door zijn mond antwoord op de haar gestelde vragen; deelt mede, waarom zij vertoornd is en op welke wijze de toorn kan worden gestild. Als *permas* kunnen op Bali vrouwen en meisjes, zowel als mannen optreden.

D. WICHELEN — TABOEVOORSCHRIFTEN.

Betekenis. Met de wichelpraktijken is de mens in staat te bepalen, door welke gedragingen hij zich in zijn bestaan van de medewerking der geestenwereld kan verzekeren, op welke wijze onheilen kunnen worden afgewend, ja zelfs in het tegendeel kunnen worden omgezet. De priesters verlenen bij deze aangelegenheid gaarne hun medewerking: zij zijn ook het best met de adatregelen terzake op de hoogte. Invloeden van Animisme, Hindoeïsme en Islam mengen zich in de wichelpraktijken meestal dooreen en op Java ziet men het eigenaardige geval, dat de dorps-godsdienstbeambte, die de moskeebelasting int, door wiens bemiddeling de Islamietische huwelijken worden gesloten en die meestal als leider van de Koranschooltjes optreedt, daarnaast ook de voornaamste wichelaar is.

Het bepalen der juiste tijdstippen. Van veel betekenis voor iemands leven is zijn *geboortedag*. Op Java bestaan geschriftjes, met behulp waarvan men berekenen kan, of deze dag een gelukkige was of niet. Belangrijk voor die berekening is een vergelijking van de Javaanse pasarweek met de woekoeweek. De pasarweek is van zuiver Javaanse oorsprong en ontstaan uit de gewoonte, dat sinds oude tijden vijf dorpen zich verenigden tot een marktkring. Afwisselend werd op één der dagen van deze week in de dessa's van de groep markt gehouden. Deze dagen dragen afzonderlijke namen, t. w. Kliwon, Legi, Paking, Pon en Wagi. Daarnaast kent men (waarschijnlijk door Hindoe-invloed ontstaan) de 7-daagse woekoeweek, terwijl een tijdkring van 30 woekoes als een afgerond geheel wordt beschouwd. Heeft men nu, door onderlinge vergelijking van pasar- en woekoeweek, uitgerekend, door welke godheid de geboortedag wordt beheerst, dan kan men van die dag nog allerlei te weten komen. Van belang is b.v. de boom van de dag; een bepaalde eigenschap van de boom zal een karaktertrek vormen van den persoon. Ook de windrichting, waarin men zijn levensonderhoud moet zoeken, leert men kennen; voorts de *ringkel* van de dag, dat is een aanwijzing van de ongelukken, waarvoor men zich in acht dient te nemen, de ziekte, waarvoor men een bepaalde aanleg heeft en de offers, die gebracht moeten worden om onheilen te voorkomen. De amuletten van de

dag, de geheimzinnige figuren, die ter bescherming dienen en veel meer andere zaken nog, worden iemand uit de wichelarijen bekend gemaakt.

Uit een vergelijking van pasarweek met de gewone 7-daagse week kunnen *de tijdstippen* worden bepaald, waarop met bepaalde werkzaamheden moet worden begonnen. Elke dag heeft nl. een bepaalde waarde. Zo heeft Zondag de waarde 5, Wagi 4. Deze waarden worden dan samengesteld en op de onderdelen van de dag uitgeteld, waarbij men achtereenvolgens avond, middernacht en ochtend in aanmerking neemt. Waar de som der waarden in bovenstaand geval 9 bedraagt, is het gunstige moment bij dit voorbeeld de avond.

Verdelingen van de dag in 5 en in 7 tijdstippen komen eveneens voor. Soms staan die tijdstippen onder de macht van Hindoe-godheden, dan weer onder die van voornamelijk Mohammedaanse profeten. De 5 Hindoegoden, die de dag beheersen, zijn achtereenvolgens Mahaçwara, Brahma, Kala, Çri en Wishnoe. Mahaçwara oefent een gunstige invloed uit, Çri geeft minder geluk, Kala is ongelukkig, maar het meest onheilspellend is het deel van de dag, dat onder de macht staat van Brahma. De Maleiers kennen nu wichelroosters, waaruit men voor elke willekeurige dag onmiddellijk het tijdstip kan aflezen, dat voor een bepaalde onderneming het allergunstigst is. Bij de Bataks komen ook wichelkalenders voor, die in principe overeenkomen met bovenbedoelde, die bij de Maleiers in gebruik zijn.

Wichelen met behulp van dieren. *Varkens* en *kippen* komen het meest als orakeldieren voor. Ze worden tijdens bepaalde plechtigheden geslacht en uit de lever als het centrale orgaan leest men dan de wil der geesten af. Wordt een huis ingewijd, dan wijzen de strepen op de varkenslever aan, of de geesten den bewoner welwillend gestemd zijn. Ook galblaas, blinde darm en hart der orakeldieren spelen bij het voorspellen een voornamelijk rol. *Slangen* en *hagedissen* worden eveneens als orakeldieren beschouwd. Bij de slang is het de richting, waarin hij kruipt, bij de hagedis de wijze, waarop hij tegen de muur klimt, die bij het wichelen de doorslag geeft. *Vogelgeluiden* geven ook gunstige of ongunstige aanwijzingen. Van veel belang is hierbij, of het geluid zich links of rechts van den waarnemer doet horen. Men geeft

acht op de vlucht der vogels en op het tijdstip, waarop men deze dieren op het erf ziet verschijnen.

**Diverse
wichelpraktijken.**

Groot is het aantal diverse wichelpraktijken, waaronder er zeer eenvoudige zijn, die door den gewonen man gemakkelijk zijn toe te passen. Men doet b.v. een *greep in een hoop maïskorrels* en telt dan het aantal korrels, dat men in de hand heeft: een even aantal betekent een gunstig voorteken. Het kloven van een *kokosnoot* of een *stuk bamboe* kan ook als wichelmethode worden toegepast. Komen beide helften met de bolle zijde naar beneden te liggen, dan is zulks een ongunstig teken.

Als de Toradja's in de strijd zouden gaan, zo handelden zij op de volgende wijze: aan het spitse eind van een ei werd een gaatje gemaakt; daarna werd het staande geplaatst in een daarvoor passend gemaakte opening van een stuk boomschors of pisangstam. Dan sprak men: „Gij kippenei; wanneer gij ziet, dat er iemand is, dien ik doden kan, doe dan, als wanneer men het oor van een bijl of steen gloeiend maakt.” Daarna werd het ei boven een vuur heen en weer bewogen. Sprong door de hitte een deel van de inhoud uit het ei, zo zou men voordeel hebben. Stolde het, zonder uiteen te spatten, dan was dit een ongunstig teken. Wichelen met een *zwaard vóór* aanvang van de krijg was gebruikelijk. De wiche-laar gaf met een scherp zwaard den strijder een oppervlakkige snede. Kwam daar geen bloed uit, zo kon de man er op rekenen, ongedeerd uit de strijd terug te keren.

Van meer ernstige aard waren vroeger de *godsoordelen*, toegepast om bij een gerechtelijk onderzoek den waren schuldige te vinden. Daarbij werden methoden gebruikt, waarover vooraf de zegen der geesten was afgesmeekt. Beide verdachten moesten dan b.v. een speer om het diepst in de grond gooien. Een andermaal moest een duikproef de oplossing brengen: wie 't langs onder kon blijven in een vijver werd vrijgesproken. Ook kende men de harsproef, waarbij verdachte de vinger in gesmolten hars had te steken. Bleef het lichaamsdeel ongedeerd, zo werd de persoon onschuldig verklaard.

**Taboe-
voorschriften.**

Taboe betekent *verboden om magisch-godsdienstige redenen*; men kan het ook weergeven door: *gevaarlijk, niet te genaken*. In verschillende talen van de archipel kent men het woord *pemali*; ook *pantang* is een veel

voorkomende uitdrukking, die vrijwel hetzelfde betekent. Taboevoorschriften, pemali's of pantangs zijn verbodsbepalingen. Wij kunnen ons bijna niet indenken, hoe ingrijpend ze zijn in de inheemse maatschappij. Schenden van het Taboe wordt op verschrikkelijke wijze gestraft door de geestenwereld. Wanneer een Europeaan den primitieven mens tracht te verklaren, dat die vrees misplaatst is, heeft dat weinig uitwerking, zelfs al laat hij zien, dat de taboevoorschriften ongestraft door hem worden overtreden; immers is hij een blanke en gelden voor hem andere leefregels.

Daar heel het dagelijks leven beheerst wordt door de taboevoorschriften en deze bepalingen onder alle primitieve volken voorkomen, is het aantal voorschriften legio. In de voorafgaande hoofdstukken hebben wij ongemerkt heel wat voorschriften leren kennen. Wij brengen hier b.v. in herinnering het taboe-zijn van den vorst, zodat men hem slechts op bepaalde wijze kan naderen; ook over de taboevoorschriften ten opzichte van het hoofd, van de naam, van een dode spraken we reeds. Bepaalde spijsen leerden we ook als taboe kennen, terwijl lijkbezorgers en rouwdragenden aan bepaalde regels gebonden zijn. In de rouwtijd b.v. zijn sieraden, de gewone kleding, het gewone voedsel en de dagelijkse werkzaamheden taboe.

Taaltaboes zijn zeer bekend en eisen hier een korte toelichting. Bij Sangirezen is b.v. het gebruik van bepaalde woorden verboden, als ze op zee zijn; men gebruikt dan veelal omschrijvingen. De regen noemt men „dat, wat neervalt”; een varken . . . „dat, wat van lange haren is voorzien”. Zo ontwikkelde zich bij dit volk een afzonderlijke „zeetaal”, het *sasahara*. De Toradja's kennen op dezelfde wijze een *oogsttaal*. „Oor” wordt dan „het middel om te horen”, „maakt vlug voort” heet dan „roert de voeten”, men spreekt in de oogsttijd niet van „buffels”, doch van „dikhuiden”. Het verbod om zijn eigen naam of die van anderen te noemen behoort ook tot deze *taaltaboes*.

Tenslotte verdienen een tweetal taboegroepen afzonderlijke vermelding en wel de *sympathische*- en de *besmettingstaboegroep*. Sympathische taboe berust op de reeds door ons genoemde, algemeen verbreide voorstelling, dat het gelijke het gelijke aantrekt, b.v. vissen zijn stom en daarom is het taboe om in de nabijheid van vissen te spreken; water gieten brengt regen en wenst men

dus geen regen, dan is het verboden om water uit te gieten.

Besmettingstaboe berust op de voorstelling, dat allerlei eigenschappen, hoedanigheden en toestanden, als lafheid, dood, ziekte, enz. besmettelijk zijn. Het taboe dient om besmetting te voorkomen. Een Dajak eet geen hertenvlees, omdat hij bang is, dan ook laf te worden. Een kamferzoeker mag geen fijn zout bij zich hebben, want dan zal de kamfer, die hij vindt, ook fijn zijn, terwijl de grofkorrelige het meest waard is. Een visser mag geen glibberige stoffen bij zich hebben, want de vis zal even glibberig worden en niet te vangen zijn.

II. INVLOED DER HINDOE-GODSDIENSTEN.

A. BRAHMANISME, HINDOEISME EN BOEDDHISME.

Inleiding. In de eerste eeuwen van onze jaartelling is het westelijk deel van de Indische archipel in aanraking gekomen met de beschaving der *Hindoes*. Voor-Indië vormde in die tijd de grootste verbindingsschakel tussen de handel naar de Middellandse Zee enerzijds en naar de Zuidelijke en Zuidoostelijke kusten van Azië anderzijds. Sumatra en Java waren ook bij deze handel betrokken en diensgevolge begonnen zich in de loop van de 2e en 3e eeuw Hindoekooplieden daar blijvend te vestigen, en verbreidden er geleidelijk hun godsdienst en beschaving.

Deze Hindoebeschaving had toen reeds een eerbiedwaardige ontwikkelingsgeschiedenis achter de rug, de Hindoes waren dragers ener hoge geestelijke cultuur, hoewel de toenmalige bewoners van de Indische archipel ook niet onbeschaafd kunnen worden genoemd: zij waren goede zeevaarders, bewerkten het metaal, kenden het rund, beoefenden de natte rijstbouw en waren min of meer maatschappelijk en politiek georganiseerd.

De Hindoekolonisten vermaagschapten zich met de bevolking, vrijwillig nam deze allerlei op 't gebied van maatschappelijke instellingen, kunst, wetenschap en godsdienst over en het resultaat van deze vreedzame penetratie is geweest een samensmelting van inheemse en vreemde beschaving tot een geheel nieuw product, de *Hindoe-Javaanse cultuur* genoemd.

Twee belangrijke uitingen van de Hindoe-Javaanse cultuur treden duidelijk aan de dag: het zijn *haar kunst* en *haar godsdienst*, waarbij we dienen op te merken, dat de kunst bijna geheel in dienst stond van de eredienst en haar voornaamste scheppingen dan ook heiligdommen en godenbeelden zijn. Voor ons doel nu is 't noodzakelijk te weten van welke aard de godsdienstige denkbeelden

waren, die door de Hindoes in de Archipel zijn geïmporteerd en dan dienen we er op te wijzen, dat die denkbeelden reeds een lange ontwikkelingsgang achter zich hadden: het oorspronkelijk *Brahmanisme* was reeds geworden tot *Hindoeïsme*, het *Boeddhisme* had zich gesplitst in een *Noordelijke* en *Zuidelijke school*.

Wij willen zeer in het kort de ontwikkelingsgang dezer beide godsdiensten der Hindoes weergeven.

Fig. 7. Plaats in Kampong Karang Bolong (Z.O. kust Java), waar door de verzamelaars van eetbare vogelnestjes wordt geofferd aan de Godin van het Zuiderstrand (Nji Sri). Op de voorgrond een Garoeda.

Brahmanisme. De oorspronkelijke godsdienstige voorstellingen der Hindoes worden het best gekend uit de *Wéda's* (*Véda's*), de heilige boeken, waarvan de *Rigwéda* de oudste en voornaamste is. De lofzangen der *Rigwéda* zijn gewijd aan natuurverschijnselen en hemellichamen, als goden gepersonifiëerd. Men vindt er zangen voor *Soerja*, den zonnegod; voor *Agni*, den god van het vuur, voor *Indra*, den god van de regen, *Roedra*, den god van de wind en vele andere.

De zangen der *Wéda's* werden gebruikt als offerliederen, want door de magische kracht van het rythmische woord, meende men

de goden dienstbaar te kunnen maken aan zijn eigen belangen. De offerteknik werd hoe langer hoe ingewikkelder; enig verzuim in de opeenvolging of in de methode der rituele handelingen kon het offer onwerkzaam maken en zelfs ongeluk veroorzaken. Kennis van het uitgebreide offerritueel was dus noodzakelijk. Met de groeiende belangrijkheid van het offer ging dan ook gepaard een toenemende waardering van hen, die met de offerteknik geheel vertrouwd waren, *de Brahmanen*. Men beschouwde ze als oppermachtige wezens: immers zij waren in het bezit van de magische kennis, die hen de gelijke in macht maakte van de goden, ja, gaandeweg ging men ze zelfs als de meerderen der goden beschouwen, omdat zij deze door middel van het offer konden dwingen naar hun wil en geen wonder, dat de Brahmanen waarschijnlijk reeds als hoogste kaste werden beschouwd, toen de Hindoese Ariërs als veroveraars Voor-Indië binnendrongen. De wereldlijke adel (*Ksatria's*) kwam op de tweede plaats. Het gros des volks, *de Waija's* bestond uit landbouwers en veetelers. Deze drie kasten vormden het heersersvolk, dat in voor-historische tijden vanuit het N.W. in Voor-Indië kwam en de overwonnen bevolking maakte tot vierde kaste, die geen offer mocht brengen, geen Wédavers mocht uitspreken en niet ingewijd kon worden in de godsdienstige riten der Arische veroveraars.

Naast de offerteknik heeft zich echter uit de oorspronkelijke godsdienst dezer Ariërs ook een pantheïstische levensbeschouwing ontwikkeld, in kiem in den Rigwéda aanwezig, maar volledig uitgewerkt in de *Oepanishads*, een jonger deel der Wéda's. Hoofdzak in deze denkwijze is de opvatting, dat alles, wat bestaat, slechts een uitvloeisel is van een onveranderlijk, eeuwig, hoogste, „zelf”, dat *Brahman* wordt genoemd; terwijl de hoogste wijsheid hierin bestaat, in te zien, dat de levensgeest in den mens, *de „Atman”* identiek is met *Brahman*. Hereniging van *Atman* met *Brahman* dient te worden nagestreefd en is alleen te bereiken door zich los te maken uit de materie, dus door de wereld af te sterven en inzicht te krijgen in de ware verhouding van *Atman* en *Brahman*. Wie er in slaagt dit te bereiken, is de verlossing nabij en zal na zijn dood in dat *Brahman* worden opgenomen.

Deze beschouwing leidde tot het leerstuk der *reïncarnatie* of de wedergeboorten. Die wedergeboorten regelen zich naar iemands *Karman*, d. w. z., dat de som van alle daden, goede zowel als

slechte, die men in een bepaalde bestaansvorm heeft verricht, het lot in de volgende vorm van bestaan bepaalt: het kwantum verdienste of zonde, dat iemand bezit, wordt op die wijze verwerkt, maar tevens krijgt men in het nieuwe leven wederom gelegenheid tot daden, die dan weer een andere bestaansvorm tevoorschijn kunnen roepen.

Wijsgerig sloot zich bij het Brahmanisme het Boeddhisme aan, een nieuwe godsdienst, die in de 6e eeuw vóór Christus in Noordelijk-Indië ontstaan is en later een grote uitbreiding heeft gekregen. Over de betekenis van deze godsdienst wordt beneden gehandeld.

Hindoeïsme. Onder Hindoeïsme verstaan we het geheel van volksgodsdiensten, dat zich tenslotte uit de vermeniging van het hierboven besproken Brahmanisme, het Boeddhisme en tal van godsdienstige elementen der oorspronkelijke niet-Arische rassen van Voor-Indië in de loop der eeuwen heeft ontwikkeld en waarbij het bestaan wordt erkend van vele goden, halfgoden, goede en kwade geesten. In de eredienst wordt afgodische hulde bewezen aan de beelden der goden, die zowel in de tempels als in de particuliere huizen der gelovigen worden aangetroffen. Ook de *Coedra's*, de leden der 4e kaste, nemen deel aan deze beeldendienst en de Brahmanen lieten deze gebruiken rustig tot ontwikkeling komen, gaven er zelfs leiding aan, onder voorwaarde, dat hun positie onaangetast bleef.

Men moge zich over deze ontwikkelingsgang verbazen, zij volgt min of meer logisch uit de opvatting van een eeuwige, onveranderlijke Wereldziel, die er echter behagen in schept haar alomtegenwoordigheid in velerlei verschijningsvormen te openbaren. En terwijl de dieper ingeleide weet, dat onder al deze openbaringen het éne hoogste Wezen is te erkennen, aanbidt de massa deze verschijningsvormen, alsof ze werkelijkheid waren.

Langzamerhand ontwikkelt zich dan het leerstuk der drieledige openbaring dezer Wereldziel, de *Drie-eenheid of Trimoerti*; als *Brahma*, *Çiwa* en *Wishnoe* vereerd. In het volksgeloof wordt echter steeds aan één dezer goden de voorrang verleend boven andere en dan zijn het vooral *Wishnoe* en *Çiwa*, die op de voorgrond komen. Dat wil nu niet zeggen, dat door de *Çiwaieten* de

god Wishnoe en andere mindere godheden niet zouden worden erkend of omgekeerd. Neen, men denke het zich veeleer zo, dat al die andere godengestalten uitdrukkingsvormen zijn van dien énen, bijzonder vereerden God: die andere goden worden nu b.v. in de Çiwadienst geabsorbeerd, of ook wel beschouwd als verschillende manifestaties van Çiwa. En moge nu door de Çiwaieten de god Çiwa als de meest zuivere vorm van het Opperwezen worden vereerd, dan is toch Wishnoe in alle geval de op één na hoogste openbaringsvorm.

Men heeft er steeds behoefte aan gevoeld, de goden in mensengedaante af te beelden, maar de bovenmenselijke macht symbolisch in die beelden uit te drukken. Daartoe worden ze voorzien van vele hoofden, armen, benen en van allerlei attributen. Elke hoofdgod wordt het middelpunt van een ganse kring van goddelijke wezens: vrouw, gezin, dienaren, terwijl elke groep ook haar eigen, rijke mythologie bezit. In het bijzonder heeft de verering der goddelijke wederhelft van de goden een bijzonder cachet gekregen, daar men deze *çakti's*, zoals die godinnen worden genoemd, zag als het werkzame beginsel, de energie van den hoofdgod.

Çiwa wordt in verschillende manifestaties vereerd. In de eerste plaats als *Mahadéwa*, de grote God, die alles doet ontstaan, bestaan en vergaan, de ontzagwekkende, tegenover wien de mens zich zijn volkomen nietigheid bewust is. Wordt hij afgebeeld, dan is hij gekleed in vol ornaat en met vier armen: in zijn hoofdtooi draagt hij een halve maan en een doodskop. Ook ziet men in Çiwa een andere manifestatie der hoogste Godheid en geeft hem dan de gedaante van *Mahakala*, den alvernier en groten bestraffer, afgebeeld met een woest gelaat, uitpuilende ogen, slag tanden en vreesaanjagende attributen als knots, zwaard en worgkoord. Een derde hoofdvorm eindelijk, waaronder Çiwa wordt aanbeden, is die van *Bhatâra Goeroe*, den Goddelijken Leraar, die de hoogste Wijsheid verkondigt. Als zodanig wordt hij als een zwaarlijvige figuur met lange baard afgebeeld en deze beelden hebben soms veel overeenkomst met die van Boeddha.

De *çakti* van Mahakala is *Doerga*, de ongenaakbare, die als godin des lichts en des goeds strijd voert met de machten der duisternis. Evenals Mahakala wordt zij in vreeswekkende vorm afgebeeld met een keten van mensenschedels om de hals.

Tot de Çiwaietische godenfamilie behoort nog *Ganeça*, de olifantsgod, zo genoemd, omdat zijn beeld een olifantskop draagt in plaats van een mensenhoofd. Hij is de god van de wijze sluwheid, die alle hindernissen uit de weg ruimt, zodat men hem vaak aanroept bij de aanvang van een moeilijk werk.

Het aantal Wishnoeïeten en Çiwaïeten weegt in Voor-Indië ongeveer tegen elkander op: in Zuid-Indië overweegt het Çiwa-

Fig. 8. Tjandi Prambanan. (Wishnoebeeld).

isme, maar de aanbidding van Wishnoe neemt in het geestesleven der Hindoes toch steeds een voorname plaats in en deze godheid wordt vooral vereerd als de grote *handhaver der wereldorde*. Telkens, wanneer het kwade de overhand tracht te verkrijgen, incarneert hij zich op aarde, grijpt in om de wereldorde te handhaven en het kwade te vernietigen. Er zijn dan ook vele verhalen omtrent dezen hoofdgod in omloop, waarin wordt verteld, op welke wijze hij nederdaalt om zijn zending te volbrengen. Zo

kennen wij hem in het grote heldendicht *Râmâyana*, waar hij als de held Râma de rusteloze bevechter is van boze demonen en reuzenfiguren. In een tweede groot heldendicht, *het Mahâbhârata*, dat evenals het *Râmâyana* in de archipel grote bekendheid geniet, straft hij als *Kresnafiguur* het onrecht op aarde. In Voor-Indië lost de Wishnoeverering zich zelfs in hoofdzaak op in Râma- en Kresnadienst.

Wishnoe wordt vaak afgebeeld, zittend op de zonnearend

(*garoeda*), terwijl een zonnerad, een schelp en een knots zijn gewone attributen vormen: zijn çakti is Çri, de godin van luister en voorspoed.

De *Brahma-verering* is veel minder ontwikkeld dan die van de andere godheden der Indische Trimoerti, gevolg vooral van het feit, dat die aanbidding meer werd overgedragen op de Brahmanen, die als de bijzondere nakomelingen van Brahma worden beschouwd, terwijl vele Brahma-karaktertrekken door den god Çiwa volkomen zijn geabsorbeerd.

Boeddhisme. Het Boeddhisme sluit zich in zekere zin aan bij de wijsgerig-pantheïstische gedachten, die, zoals we zagen, tijdens het Brahmanisme tot ontwikkeling kwamen en in de Oepanishads zijn uitgewerkt. Het grote verschil tussen Brahmanisme en Boeddhisme was echter hierin gelegen, dat het Boeddhisme de hoogste Wijsheid niet alleen voor de drie hoogste kasten, maar *voor allen* bereikbaar achtte; dat het geen waarde toekende aan de offerpraktijken, zoals zich die onder leiding der Brahmanen ontwikkelden en dat de heilsleer van het Boeddhisme de weg aangeeft om op bepaalde wijze te ontkomen aan de troosteloze kringloop van bestaansvormen, die men, tengevolge van de wet van het Karman, doorlopen moet, voordat de verlossing bereikt is.

De koningszoon *Siddhârta*, later *Boeddha*, d. i. de „Verlichte” genoemd, heeft ongeveer 500 jaar vóór Christus de zoëven bedoelde heilsleer verkondigd. Nadat hij, onder *de Bodhiboom* zittende, de hoogste wijsheid had ontvangen, begon hij zijn leer te prediken, die spoedig een grote uitbreiding kreeg en miljoenen aanhangers telde zowel in Voor-Indië als op Ceylon, in Achter-Indië, de Oost-Indische archipel en in Tibet, China en Japan.

De kern van Boeddha's leer vindt men neergelègd in *vier heilige waarheden*, nl.: 1e. dat alle bestaan lijden is; 2e. dat de oorzaak van dat lijden de begeerte is; 3e. dat het onderdrukken van alle begeerte voert tot verlossing uit de kringloop der bestaansvormen; 4e. dat die onderdrukking te bereiken is langs *het achtvoudige Pad*, door Boeddha aangewezen. Het volgen van dit Pad betekent feitelijk het voeren van *een heilige levenswandel*, waarbij medelijden en barmhartigheid, vriendelijkheid en hulpvaardigheid tegenover

alle schepselen, alsmede de meest onbeperkte weldadigheid en bevordering van het welzijn van anderen als voorname zedelijke geboden gelden. De beoefening dezer deugden heeft ten doel, een gemoedstoestand te bewerken, die geschikt maakt voor een leven van bespiegeling en uitblussing aller begeerten. Op deze wijze zal voorkomen worden, dat aan het eind van het leven iets aanwezig is, wat in een volgend bestaan nog moet worden verwerkt. Aldus kan vanuit dit leven *het Nirwāna*, d. i. uitblussing der individualiteit, worden bereikt.

De hoogste vorm van contemplatie kon men bereiken door zich aan het leven te onttrekken en tot monnikenorden toe te treden. De monniken mochten geen bezittingen hebben, zij leefden van weldadigheid en woonden in eenvoudige hutten. Later werden door de milddadigheid van Boeddhistische vorsten fraaie gebouwen voor hen opgericht, de zgn. *wihara's*.

De Boeddha zelf was niet zo maar tot de hoogste Wijsheid gekomen; in vroegere bestaansvormen had hij zich daarop reeds voorbereid en men kent daarover allerlei verhalen, waarin hij dan nog geen Boeddha is, maar de titel van *Bodhisattwa* (= wezen, welks eigenschap de ware kennis is) draagt. Voorts wordt het heelal geacht niet onafgebroken voort te bestaan, doch wordt na aeonen vernietigd en opnieuw geschapen. In ieder wereldtijdperk treedt een Boeddha op, die *opnieuw de heilsleer verkondigt* en zo kent men ook reeds den Bodhisattwa, die in de toekomst als Boeddha de verlossingsleer zal prediken, en die als Bodhisattwa de naam draagt van *Maitreya* (de Liefdevolle).

Scheiding in het Boeddhisme.

Op het eind der 7e eeuw begon zich een nieuwe vorm van Boeddhisme te ontwikkelen, het *Māhayānisme* (= Grote voertuig) geheten in tegenstelling tot het *Hīnayānisme* (= Kleine voertuig), waarmee de oorspronkelijke opvatting van het Boeddhisme wordt aangeduid.

Volgens het Māhayānisme nu is de Boeddha niet in het Nirwana opgegaan, maar is hij een hoger wezen geworden, dat eeuwig voortleeft. Het hoogste ideaal in het leven van den Boeddha was dan ook niet om het Nirwana te bereiken maar om aan de schepselen *de verlossingsleer te prediken* en datzelfde ideaal dient ook de ware volgeling van Boeddha in zich te dragen.

Deze opvatting nu heeft tweeërlei gevolg gehad. Eerstens wordt aangenomen, dat in de vele heelallen, die volgens het Boeddhistisch cosmologisch systeem bestaan, vele Boeddha's als verkondigers van de heilsleer optreden en dat er eveneens vele Bodhisattwa's leven, die in die bestaansvorm zich op het Boeddhaschap voorbereiden. Tweedens ontwikkelde zich de gedachte, dat de op aarde verschijnende Boeddha slechts de menselijke afspiegeling kon zijn van een *transcendentalen Boeddha*, *Dhyâni-Boeddha* genaamd. (Dhyani = extase of godsdienstige overpeinzing), die evenals de Hindoese goden ook zijn vrouwelijke wederhelft heeft, die *Tara* genoemd wordt. Siddhârtha nu was een uitstraling van den Dhyâni-Boeddha *Amitâbha*; als Bodhisattwa draagt hij de naam van *Awalokiteçwara* en deze Bodhisattwa wordt dan gedacht als degene, die in naam van Amitâbha de wereldorde van dit ons heelal beheerst.

En zo krijgt het Boeddhisme weer geheel het karakter van godsdienst, waarbij dan vele Dhyâni-Boeddha's met bijbehorende Bodhisattwa's en mens-Boeddha's worden aanbeden. Tenslotte treedt een vast complex van 5 of 6 dezer bijeenbehorende figuren op de voorgrond en aan ieder van hen wordt in het wereldbestuur een bepaalde taak toegedacht.

Stoepa's. Het heiligdom van het Boeddhisme is de zogenaamde *Stoepa*. Het is een massief gedenkteken, in de vorm van een halve bol, rustend op een vierkant onderstuk en gedekt door een pinakel. Oorspronkelijk diende het om een relik van Boeddha te bedekken of de plaats aan te geven, waar een belangrijk feit uit zijn geschiedenis had plaats gehad.

Langzamerhand wordt de stoepa echter als *symbool van het Boeddhisme* opgericht in streken, waar deze godsdienst ingang heeft gevonden. De bouw der stoepa's ondergaat ook wijziging, al blijven de essentiële onderdelen behouden. Het onderstuk verandert in een terrassenreeks met gaanderijen. Langs de gaanderijen plaatst men reliefs, die stichtelijke verhalen weergeven, terwijl b.v. ook nissen met Boeddhabeelden worden aangebracht.

B. DE HINDOEGODSDIENSTEN IN DE INDISCHE ARCHIPEL.

Hindoe-invloed Voornamelijk op Java treffen we tempelruïnes, op de godenbeelden, inscripties op stenen en op koperen tempelbouw. platen aan, waaruit blijkt, dat in de Indische archipel het Hindoeïsme zowel als het Boeddhisme hebben geheerst: de laatste godsdienst in de Mâhayânistische vorm.

Fig. 9. Diëngplateau. Hier vindt men de 5 oudste Hindoe graf- of bijzittingsmonumenten. Behalve deze tempeltjes heeft men er vele fundamenten gevonden van woonhuizen. Ook afvoerkanalen had men er gemaakt. Vermoedelijk was hier een tempelstad. Ze was een bedevaartsoord, waar scharen van gelovigen naar toe gingen. Daarom had men er trappen naar toe gemaakt.

Omstreeks 800 n. Chr. is het Boeddhisme in Midden-Java tot grote bloei gekomen, getuige de fraaie Boeddhistische heiligdommen, die in de residenties Kedoe en Djocjakarta worden aangetroffen. De *Baraboedoer* is van al deze tempels wel de schoonste. Deze stoepa is niet alleen een kunstgewrocht van de hoogste waarde, zij is ook in haar symboliek van een onvergelykelijke schoonheid.

De tempel is om een heuvel gebouwd; het voetstuk verheft zich

trapsgewijze in vier gaanderijen; daarboven liggen 3 ronde terrassen met tal van kleine stoepa's; van boven is het gebouw bekroond met een hoofdstoepa. Statige trappen leiden door monumentale poorten van verdieping tot verdieping, terwijl voorts overal nissen zijn aangebracht, die Boeddhabeelden bevatten.

Trappen, poorten en nissen zijn rijk met beeldhouwwerk versierd. Voetstuk, gaanderijen en balustrades der gaanderijen vertonen honderden *fraai bewerkte bas-reliefs*. Aan de voet beginnende vertonen deze bas-reliefs achtereenvolgens voorstellingen betreffende de ijdelheid van 's mensen bestaan, voorvallen uit het leven van den Boeddha, toen hij nog Bodhisattwa was, terwijl eindelijk ook de geschiedenis van de omwandeling der Boeddha op aarde is afgebeeld. Men heeft echter nog niet van alle taferelen de betekenis kunnen vaststellen.

Aan elk der 4 zijden van het gebouw zijn voorts langs de gaanderijen telkens 92 nissen met evenveel *Boeddhabeelden* aangebracht. De naar elk der windstreken gerichte beelden zijn onderscheiden door hun handhoudingen, *moedra's* genoemd. Boven de genoemde 4×92 nissen vindt men tenslotte nog een 5e reeks, bestaande uit 64 beelden, naar alle vier windstreken gekeerd met dezelfde handhouding. Er zijn dus 5 verschillende Boeddha's afgebeeld, voorstellende de 5 Dhyâni-Boedda's, waarop bij de bespreking van het Mâhayânistisch Boeddhisme gewezen werd.

Op de 3 ronde terrassen vindt men nog een 70-tal *opengewerkte stoepa's*, alle voorzien van Boeddhabeelden, die in de predikende houding zijn afgebeeld, terwijl de hoofdstoepa, die de bekroning van het gebouw vormt, vroeger eenzelfde beeld bevatte.

Het bouwwerk, dat zeer vervallen en verwaarloosd was, is van 1907—1911 op waarlijk uitnemende wijze gerestaureerd; daarbij is voor de herstellingen uitsluitend van oorspronkelijk materiaal gebruik gemaakt. Aan deze herstelarbeid is het te danken, dat voor de beschavingsgeschiedenis van het Oosten een ongevenaard monument is bewaard gebleven, dat op zinvolle wijze de betekenis van het Boeddhisme symboliseert.

Wat de Baraboedoer was voor het Boeddhisme, dat was de *Prambanantempel* ten O. van Djokjakarta voor het Hindoeïsme. De tjandi Lara Djonggrang, zoals de Javanen deze tempel noemen, bestaat uit een aantal grotere en kleinere bouwwerken. De hoofdgroep telt zes grote tempels, waarvan de voornaamste aan Çiwa is

gewijd. Rechts daarvan is de Brahma-, links de Wishnoetempel. Voorts is er een aparte tempel voor het rijdier van Çiwa, den stier *Nandin* en het is dus duidelijk, dat het gehele complex gewijd is aan de Brahmanistische Drie-eenheid met Çiwa als hoofdgod en Brahma en Wishnoe als diens minderen.

Reliefwerk versiert de Çiwatempel en de voorgestelde tekst is die van een deel van het beroemde heldendicht *Râmâyana*. Op de Brahma-tempel, waar de reliefs verdwenen zijn, werd hoogstwaarschijnlijk de voortzetting van het verhaal aangetroffen. De Wishnoetempel geeft ook reliefs te zien: deze beelden de lotgevallen uit van Wishnoe in de bekende incarnatie van Kresna.

Het is opvallend, dat naast bovengenoemde Hindoese heilighdommen en in de onmiddellijke nabijheid daarvan Boeddhistische bouwwerken worden gevonden, als b.v. de tempel *Kalasan*, die aan de çakti ener Boeddha is gewijd en de *Sari*, overblijfsel van een klooster of wihara.

Hindoeïsme en Boeddhisme hebben op Java dan ook steeds een grote mate van verdraagzaamheid tegenover elkaar betracht.

We kunnen wel zeggen, dat hoe langer hoe meer de grenzen tussen beide godsdiensten verflauwen en als na de 10e eeuw het centrum der Hindoe-Javaanse machtsontplooiing zich verplaatst heeft van Midden- naar Oost-Java, dan is dit syncretisme zover reeds doorgewerkt, dat zelfs de eenheid van Çiwa en Boeddha wordt uitgesproken; Boeddha wordt afgebeeld in Çiwaïetische godengedaante, het Hoogste Wezen wordt als Çiwa-Boeddha aangeroepen, overleden Hindoevorsten worden als Çiwa-Boeddha vereerd. Toch zijn de beide godsdiensten nooit volkomen in elkaar opgegaan, zodat men tegenwoordig op Bali nog Çiwa- en Boeddha-priesters kent, hoewel ook daar de geldende uitspraak is: „*Ja Çiwa; ja Boeddha*” („Çiwa en Boeddha zijn één”).

Hindoegodheden in het Volksleven. Baraboedoer en Prambanan staan bij de omwonende inheemse bevolking nog min of meer in een reuk van heiligheid. Ook de overige tempels in Midden- en Oost-Java vormen een aantrekkingspunt: het zijn offerplaatsen geworden. Het meest bezocht is wel het Doergabeeld op de Prambanan. De Javanen zien daarin de dochter van één hunner legendarische vorsten, *Ratoe Baka*, en noemen het beeld *Lara Djonggrang* (Lara = jonkvrouw). Men

brengt er offers van wierook en gele zalf, in de hoop, dat de jonkvrouw vruchtbaarheid en voorspoed schenken zal. Ook elders op Java is de naam Doerga bekend als die van een ontzagwekkende godin; bossen, waar zij heet te wonen, zijn daardoor taboe.

De naam Bhatâra Goeroe (één der vormen, waaronder de God Çiwa wordt vereerd) is in Indië ook welbekend. De verering van deze godheid is onder de inheemsen wellicht zo populair, omdat in het oorspronkelijke inheemse polytheïsme een *goddelijke Wijsheidschenker* werd vereerd, wiens karaktertrekken nu op de Çiwa-figuur als Goddelijken Leraar, zijn overgebracht.

De meeste bekendheid onder de Javanen geniet echter Déwi Çri, hier als de godin van de rijst vereerd. In de mythe, die handelt over het ontstaan van de rijst, worden allerlei goden en hemelfiguren ten tonele gevoerd, ontleend aan het Hindoe-pantheon. We horen daarin o. a. ook weer van Bhatâra Goeroe, den opperste in de godenhemel.

Het Hindoeïsme heeft op het terrein der mystiek veel invloed gehad. Over de ontwikkeling van ascetisme en kluizenarij echter zullen we nader handelen bij de bespreking van de Islam op Java, aangezien deze laatste godsdient aan het Javaanse mysticisme een geprononceerd karakter heeft gegeven.

Hindoe-invloed op de Letterkunde. De producten der oud-Javaanse letterkunde zijn in hoofdzaak ontstaan onder invloed van de grote, reeds genoemde Hindoe-heldendichten: *Mahâbhârata* en *Râmâyana*. In de 11e eeuw b.v. zijn van eerstgenoemd boek reeds enkele delen vertaald. Bekend is geworden het oud-Javaanse gedicht, *de Ardjoena-Wiwâha* (Ardjoena's huwelijk). Een vrije, dichterlijke bewerking is voorts het gedicht *Bhârata Yoeddha* een min of meer oorspronkelijke omzetting van het gegeven in het grote Hindoe-epos. Van het *Râmâyana* is ook een zelfstandige bewerking in de Javaanse letterkunde verschenen, waarbij wel het verloop der geschiedenis van Râma, zoals die in het oorspronkelijk werk opgetekend staat, wordt gevolgd, maar het boek is geringer van omvang dan het oorspronkelijke en aan natuurbeschrijving en min of meer idyllische schetsen is meer plaats ingeruimd.

Kunnen we bovenstaande werken rekenen tot de Hindoese godsdienstige boeken, het Mâhayânistisch-Boeddhisme heeft een be-

langwekkende beschrijving gevonden in een werk, dat tot titel draagt: *de Sang Hyang Kamâhayanikan* (de heilige Mâhayâna-godsdienst).

In de nieuwere tijd is het bovengenoemde oud-Javaanse Bhârata Yoeddha omgewerkt in meer populaire vorm, de *Brata Joeda* genoemd. Het dichtwerk is geheel gejavaaniseerd en voor den Javaan is de inhoud er van als het ware een deel zijner vaderlandse geschiedenis geworden. De helden uit het gedicht zijn de stamvaders der tegenwoordige vorstenhuizen. Nauwkeurig weet men de ligging aan te wijzen van de rijken en de plaatsen, in het verhaal genoemd; gevolg van het feit, dat men in vroegere eeuwen aan bergen, rivieren, eilanden op Java namen gegeven heeft, aan het Mahâbhârata ontleend.

**Hindoe-invloed
op de Wajang.**

Waartoe bovenstaande letterkundige gegevens in dit verband tezamengebracht? Eerstens om daarmee aan te duiden de litteraire invloed der Hindoe-godsdiensten op het Javaanse geestesleven in oude tijd, maar tweedens ook om nu de sprong te maken naar het hedendaagse Java, waar de inhoud der oude Hindoe-epen onder de bevolking nog steeds levend wordt gehouden door *de vertoning van de wajang of het schimmenspel*. De grote Hindoe-gedichten hebben den Javaan een bijna onuitputtelijke stof geleverd voor zijn *lakons* (toneelstukken) en stellig gaat van het vertonen dezer taferelen een opvoedende en veredelende werking uit, temeer, waar de inhoud der stukken bijna steeds terug te brengen is tot een strijd tussen goed en kwaad. Het is nu eens de edele en rechtschapen *Ardjoena* (incarnatie van Wishnoe), die als de hoofdfiguur op het toneel verschijnt, dan is het de hebzuchtige, egoïstische *Soedjono*, die afkeer inboezemt. Of Rama, wederom een edele incarnatie van Wishnoe met zijn trouwe gade Siti houden de gemoederen der kijkers bezig.

Het is hier niet de plaats om een beschrijving te geven van een wajangvertoning, noch een breedvoerige uiteenzetting van de inhoud der lakons, die aan de godsdienstige Hindoelitteratuur zijn ontleend, maar wel moeten we er op wijzen, van hoe verstrekkende werking nog steeds door de wajangvertoning de Hindoe-invloeden zijn op de Javaanse geest. En zulks geldt dan voornamelijk van die meest klassieke wajangvorm, waarover we in het bovenstaande

handelden, *de wajang poerwa*, waarbij men gebruik maakt van poppen, vervaardigd van fijn uitgebeiteld buffelleer.

Een tweede vorm van toneelvoorstellingen, waarbij ook het klassieke Hindoe-Javaanse repertoire wordt vertoond, is *de wajang wong*, waarbij de poppen door mensen zijn vervangen. De meest zuivere wajang-wong voorstellingen worden gegeven in de Kraton van Djokjakarta. Men beoogt daarbij de weergave van dezelfde stukken als die bij de wajang poerwa worden opgevoerd, maar nu vergezeld van hoogstaande Javaanse karakterdansen. De dansers zijn daarbij gebonden aan vaste voorschriften omtrent houdingen, standen en bewegingen. Typerend zijn b.v. de zuiver haakse houding van ledematen, voeten en handen, de bepaalde handhoudingen bij het spreken, bij het brengen van de groet (*sembah*) en bij het antwoord geven aan hooggeplaatsten.

Deze klassieke opvoeringen worden slechts bij zeer plechtige gelegenheden gegeven, daar de kosten hoog zijn, eensdeels door de kostbare costuums, die er bij gebruikt worden, anderdeels doordat gedurende de lange voorstudie de talrijke medespelers door den vorst van spijs en drank worden voorzien.

Ongetwijfeld heeft de inheemse toneelkunst hier een verfijning bereikt als wel nergens elders in de Archipel wordt aangetroffen. En nog steeds is het oorspronkelijk waas van heiligheid deze hoogstaande kunst blijven omhullen, zodat b.v. de oude handschriften, waaruit *de dalang* (= de leider der vertoning) tijdens de voorstellingen voorleest, als waardevolle reliquieën worden behandeld.

Onmisbaar is tenslotte bij wajang en dans *de gamelan*, het Javaanse orkest voor de muziekbegleiding, dat op natuurlijke wijze de stemmingen der toneelmomenten weergeeft en de dansbewegingen accentueert.

Hoe groot de Hindoe-invloed op allerlei levensterrein ook is geweest onder de Javanen, wij moeten toch niet vergeten, dat nooit ontstaan is een *Hindoe-maatschappij op Java*. Men spreekt daarom terecht van de groei ener Hindoe-Javaanse beschaving, daarmee aanduidende, dat het nieuwe beschavingsbezit is voortgekomen uit een compromis tussen oud en nieuw. Zulks geldt voor het terrein van taal en letteren, van staatsbestuur en rechtspraak en natuurlijk ook voor het gebied, dat hier aan de orde is, de gods-

dienst. Zo ziet men b.v. voor-hindoese invloeden werken, waar de godin Çri op Java wordt tot de beschermster van de rijst en als zodanig vereenzelvigd met een reeds eerder in de Javaanse wereld vereerde rijstgodin. Bhatâra Goeroe-verering is voortzetting van aanbidding ener reeds vroeger bekenden goddelijken wijsheids-schenker. Doerga is geworden tot Lara Djonggrang. Voorts zijn voorouder- en geestenverering en vele met het dynamisme en animisme samenhangende gebruiken vrijwel ongewijzigd blijven voortbestaan.

Als heersende godsdiensten werden op Java Hindoeïsme en Boeddhisme door de *Mohammedaanse godsdienst* vervangen, en daarmee was ook de bloeitijd der Hindoe-Javaanse beschaving voorbij. In het begin der 15e eeuw, na de val van het machtige Hindoerijk Madjapait, waarvan het centrum in Oost-Java was gelegen, trokken tal van Hindoe-Javaanse groten naar het eiland Bali, waar men een veilig toevluchtsoord vond en waar tot op de huidige dag de Hindoegodsdiensten de heersende en officiële zijn.

Teneinde de invloed dier godsdiensten op het geestesleven der Archipelvolken volledig te kunnen overzien, moeten we ons daarom tenslotte nog bezig houden met een beschouwing van het geestesleven der Balinezen.

C. HET HINDOEISME OP BALI.

Karakter der Balische beschaving. De eerste Hindoeïsering geschiedde op Bali *rechtstreeks* vanuit Voor-Indië en ving vermoedelijk reeds aan in de 4e of 5e eeuw. Evenals op Java ontmoetten de Hindoes bij hun komst op Bali een maatschappij, die reeds een zekere mate van beschaving bezat. Er waren geordende dorpsgemeenschappen, men kende ook al rijstverbouw op bevoelde velden, er bestonden waterschappen met een goed georganiseerd waterschapsbestuur. IJzerbewerking, zeevaart en enige primitieve kennis der astronomie behoren eveneens tot het voor-hindoes beschavingsbezit der Baliërs.

Vanuit Oost-Java is het eiland Bali eveneens onder de invloed der Hindoe-beschaving geraakt. Omstreeks het jaar 1000 begint zulks merkbaar te worden. De aanraking is van vreedzame aard en voornamelijk een gevolg van het feit, dat de vorsten van Bali

nauw verwant zijn met Hindoe-Javaanse heersers. Intensiever worden de betrekkingen vanaf het eind der 13e eeuw. Dan treedt een periode in van geweldpleging, eindigende met een volledige onderwerping van Bali aan het machtige Hindoerijk van Madjapait. Maar als in het begin van de 16e eeuw door de voortschrijdende islamisering van Java Madjapait ten onder gaat, komt aan de overheersing door Oost-Java een eind. Vorstentelgen en intellectuele Hindoe-Javanen uit het eens zo machtige rijk vinden ten slotte een veilig toevluchtsoord op Bali en sedert die tijd ontwikkelt de Balische beschaving zich verder zelfstandig in eigen omgeving.

Bali heeft geen islamiseringsproces gekend. Het aantal Islamieten is er zeer gering. Overgang tot die godsdienst heeft alleen plaats bij huwelijk met een Mohammedaanse of bij ernstige adat-vergrijpen. De zgn. Bali-Islam zijn echter uit de Balische maatschappij gestoten.

De huidige cultuur der Balinezen is alzo uit drie elementen samengesteld, nl. een zuiver Hindoes, een Hindoe-Javaans en een oorspronkelijk-Balisch element. De Hindoes brachten hier hun godsdienst, tempelbouw, kastenindeling, lijkverbranding en literatuur: de Hindoe-Javanen completeerden deze beschaving met een cultuurbezit, dat reeds min of meer gejavaniseerd was; in volksgodsdienst, maatschappelijke verhoudingen en desabestuur herkennen wij echter veel oud-Balische invloeden en zo kunnen wij de beschaving van dit eiland met recht met de naam van *Hindoe-Balisch* bestempelen.

Teneinde de Hindoe-invloed op Bali op de juiste wijze te kunnen beschouwen, dienen wij te wijzen op het karakter van de godsdienst, de tempelbouw, de priesterdienst, het kastenwezen, de lijkverbranding en de kunst.

De Godsdienst op Bali.

De Hindoegodsdienst op Bali draagt een Çiwa-ietisch karakter. De godheid wordt hier vereerd in de verschillende verschijningsvormen, die we reeds elders leerden kennen. De Wishnoe- en Brahmadienst is geheel ondergeschikt gemaakt aan de Çiwaverering. Ook het Boeddhisme in Mâhayânistische vorm is op Bali bekend. Tussen beide godsdiensten bestaat een grote verdraagzaamheid, getuige de gewoonte, dat bij alle belangrijke plechtigheden Çiwa- zowel

als Boeddhapriesters aan de rituele handelingen deelnemen en dat wel in de verhouding van 1 Boeddhapriester tegenover 4, die de Çiwadienst uitoefenen. De door de priesters aangehaalde vergelijking, dat Boeddha *de jongste broeder* is van Çiwa en de belijdenis, zo dikwijls door de gelovigen uitgesproken, dat Çiwa en Boeddha *één* zijn, vormen er het bewijs voor, dat beide godsdiensten door hoog en laag als volkomen gelijkwaardig worden beschouwd.

Maar al moge de eenheid van Çiwa en Boeddha dan ijverig worden beleden, tenslotte zijn toch de meeste Balinezen Çiwaïeten

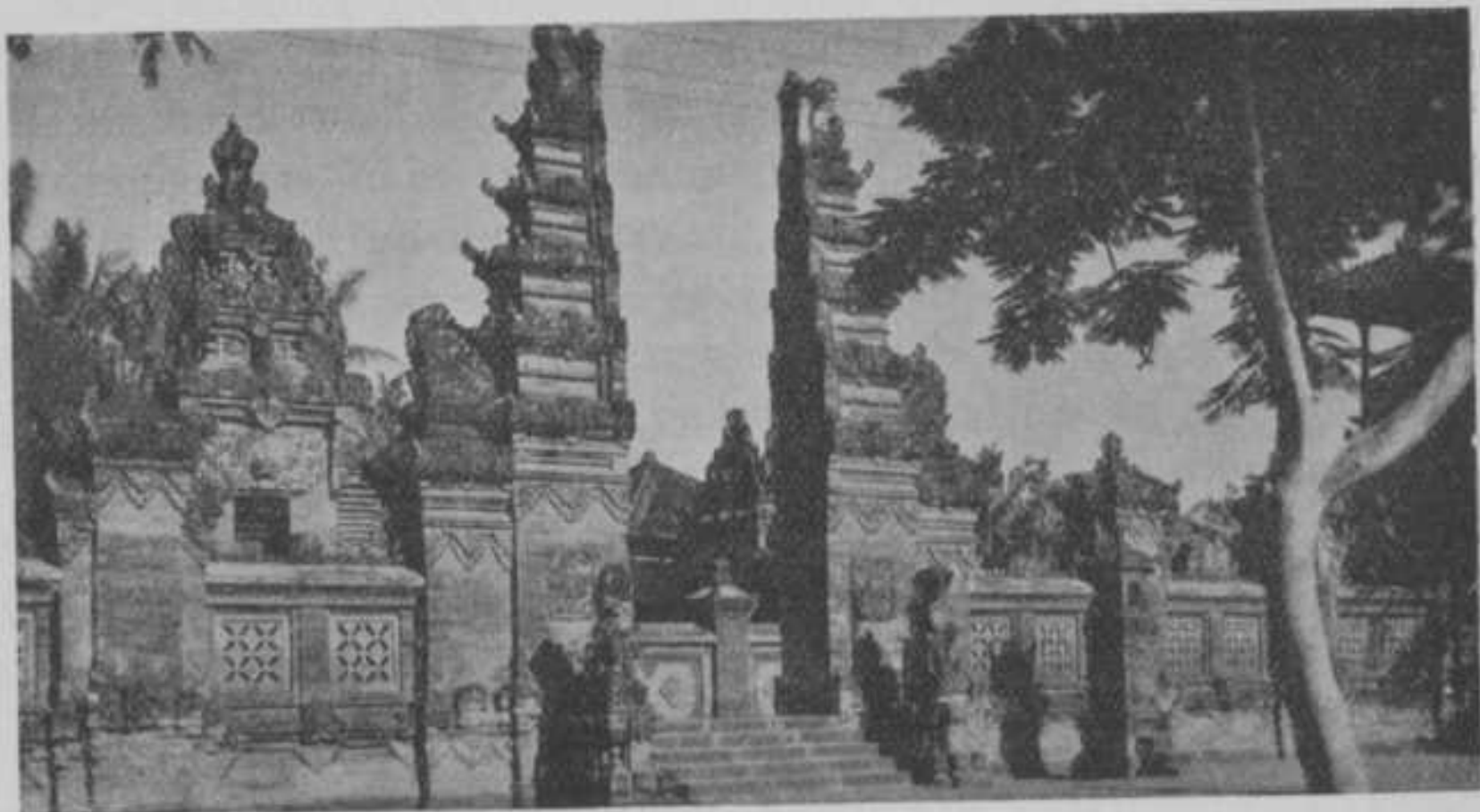

Fig. 10. Gespleten tempelpoort op Bali.

en is het aantal gelovigen, dat zich officiëel Boeddhist noemt, vrij gering. De godheden uit het Hindoepantheon zijn hier dan ook alle bekend, vooral bij de hogere standen en in het bijzonder bij de priesterkasten. Het offeren heeft geheel plaats volgens de ritus, in de Wéda's vermeld en het leerstuk van reïncarnatie en Karman wordt op Bali beleden. Daarnaast echter kent men nog allerlei, wat van animistische oorsprong is, zich voornamelijk in geesten- en voorouderverering openbarende.

Tempelbouw. Middelpunt van de Balische eredienst is de tempel, waar de offers worden aangeboden en de ontmoeting met de goden plaats heeft. In den regel bestaat de Bali-

nese tempel, *poera* geheten, uit een drietal aan elkaar grenzende, door muren gescheiden ruimten. De eerste ruimte, het voorterrein, treedt men binnen door een tempelpoort van een bepaald model; de ruimte is geheel leeg; vroeger deed ze dienst als baan voor de hanengevechten. De tweede ruimte betreedt men door een ander-soortige poort; daar bevindt zich een grote vergaderloods en enkele kleinere, waar eten kan worden bereid en waar godsdienstige maaltijden worden gehouden. De derde afdeling, weer

Fig. 11. Tempelgebouwen (Méroe) in Hindoestijl.

door een poort, nu van kleinere omvang, binnen te treden, vormt de eigenlijke tempelruimte. Daar verblijven de goden en men ziet er tal van *godenhuisjes*, *offernissen* en *offertafels*. Het meest karakteristiek zijn de pagodevormige huisjes met hun daken van 3 tot 11 geledingen, *méroë's* geheten. Deze gebouwtjes stellen een *miniaturgodenberg* voor en dienen als tehuis voor bepaalde godheden: hoe hoger in aanzien de godheid is, voor wie dit gebouwtje tot verblijfplaats is ingericht, des te groter is het aantal dakverdiepingen. De méroe voor Çiwa telt steeds 11, die van Wishnoe en Brahma tellen 9 verdiepingen. In de bovenste verdieping van de méroe, de top van de godenberg voorstellende, is een balk van 't goddelijke sandelhout aangebracht. In deze balk is een uit-

holling gemaakt, waarin zich een doosje bevindt met een 9-tal gekleurde edelstenen er in. De middelste steen is van Çiwa en daaromheen liggen naar de acht windstreken gekeerd, de verschillend gekleurde stenen van de andere goden. In de beneden-

Fig. 12. Vrouw, offergaven op het hoofd dragende.

Foto archief „Indisch Instituut“.

ruimte van deze mé-roë vindt men allerlei zilveren en gouden miniatuurhuisraad.

Ook in edel metaal nagebootste eetwaren, weefsels en kussentjes worden hier bewaard. Wanneer de goden worden aangeroepen, dalen zij in deze godenhuisjes neer en vinden daar alles, waarmee zij zich het verblijf kunnen veraangename. Enige gouden of zilveren plaatjes, van symbolische tekens voorzien en opgesloten in een gouden doosje, worden met veel onderscheiding behandeld, want daarin incarneert de godheid zich tijdens het verblijf in het tempeltje.

desa, de dorpsstempel, waar de dorpsvergaderingen worden gehouden en de algemene en ook plaatselijke goden worden vereerd. In de nabijheid van begraafplaatsen en lijkverbrandingspleinen ligt de *poera dalem*, de dodentempel, gewijd aan Doerga, de godin des doods. Hier wordt haar hulp ingeroepen om boze geesten en kwade magische invloeden te bezweren. Voor het

Een belangrijke tempel is de *poera*

herstel van zware zieken kunnen er offers worden gebracht en wie zich de geheimen der zwarte kunst eigen wil maken, kan zich daarop voorbereiden o. a. door het brengen van offers in de tempel van Doerga. Voorts kent Bali nog tempels, gewijd aan den zeegod Waroena, aan berggoden, aan Çri, die hier ook als de godin van de landbouw wordt vereerd. Deze laatste tempel, *poera soebak* geheten, wordt opgericht op een dominerende plaats tussen sawahs, die tezamen uit één leiding worden besproeid en van welke de gezamenlijke eigenaars de leden van een waterschap vormen.

Afzonderlijk willen wij ook nog *de huistempel, de sanggah*, vermelden, die zich bij de Baliërs op het achtererf bevindt. Er zijn offernisjes en godenhuisjes voor de voorouders ingericht, men vindt er ook nissen voor den god der bergen en voor de meergodin, benevens een zetel voor Soerja, den zonnegod. Iedere erfbewoner heeft tenslotte ook een eigen nis, gewijd aan zijn specialen schutspatroon, waaraan hij bij ziekte of voor de aanvang van belangrijke gebeurtenissen zijn offers brengt.

Het meest vereerd van alle honderden tempels van Bali is die van *Besakih*, op de helling van de Goenoeng Agoeng gelegen, de berg, welks top het godenverblijf bij uitnemendheid vormt. Dit bergheiligdom heeft ruime pleinen, statige trappenentree's, talrijke méroecomplexen en was in oude tijd de rijkstempel.

Tempelpoorten, stenen terrassen, offernissen en godenhuisjes zijn op Bali op kwistige wijze versierd met voortbrengselen der *Balische beeldhouwkunst*. Arabesken en spiralen, demonenkoppen en godenfiguren komen in overdaad voor, want van elk hokje weet de Balische beeldhouwer gebruik te maken voor het aanbrengen van de producten zijner kunst. De tempelpoorten vooral bezwijken soms bijkans onder de overvloed van ornament. Dit geldt voor de *tjandi bentar*, de eerste poort van de tempel, waarvan de 2 symmetrische helften enige meters van elkaar liggen, maar ook voor de *padoeraksa*, de massieve poort, die de eerste tempelruimte met de tweede verbindt. In de poorten zijn vaak nissen aangebracht, die met godenbeelden worden gevuld. Beeldendienst komt echter in het Balisch godsdienstig ritueel niet voor. De aanbidding der godheden heeft uitsluitend bij de reeds genoemde godenhuisjes en offernissen plaats.

Priesterdienst.

De Hindoe priesters, *padanda's*, staan op Bali in hoog aanzien. Zij worden min of meer als heiligen vereerd en als incarnatie van Brahma beschouwd. Zij behoren tot de Brahmanenkaste en een moeilijke tijd van voorbereiding is nodig, voordat zij tot de priesterlijke wijding kunnen worden toegelaten. Zij moeten de gewijde geschriften bestuderen onder leiding van den priester-leraar. De voorschriften en regels voor het uitoefenen van het priesterlijk ambt en voor de verhouding van leerling tot leraar, de geboden inzake zelfontzegging, de inhoud der huidige Wéda's, dat alles moet de leerling-padanda zich eigen maken. En heeft hij eenmaal de wijding ontvangen, ook dan worden hoge morele en fysieke eisen aan den priester gesteld. Dagelijks moet hij tal van rituele reinigingsceremoniën verrichten voor eigen lichaam, maar ook voor zijn kleding en voor de priesterlijke utensiliën. Ook op innerlijke reinheid wordt de nadruk gelegd. Wanneer men verder in aanmerking neemt, dat de padanda aan vele onthoudingsvoorschriften en verbodsbepalingen onderworpen is, dan is het begrijpelijk, dat het priesterlijk bestaan grote ingetogenheid en zelfverloochening vordert. Over het algemeen zijn de Balische priesters dan ook betrouwbare personen, die een voorbeeldig leven leiden.

Toch heeft de padanda betrekkelijk weinig met het godsdienstig ritueel der gewone dorpsbewoners van doen, gevolg van het feit, dat er juist op het godsdienstig terrein nog grote afstand bestaat tussen de leden der drie hoogste kasten enerzijds en die der vierde kaste anderzijds. Als de padanda dan ook sommige plechtigheden in de dorpstempel leidt, neemt hij niet zozeer voor zichzelf aan deze feesten deel, als wel dat hij zich een soort van middelaar voelt tussen het volk en hun goden. Het hoofddoel van de priesterlijke arbeid is echter de dienst bij de hoogste 3 kasten, het verrichten van eigen huiselijk ritueel en de verkoop van wijwater.

De dagelijkse priesterlijke arbeid in de tempel wordt verricht door den *pemangkoe*, dien we als dorpsgeestelijke kunnen beschouwen. Hij is een niet-Brahmaan en staat dus veel dichterbij het volk; vandaar, dat aan hem de dagelijkse plichten in de tempel worden opgedragen. Hij neemt de offers in ontvangst, besprenkelt ze met wijwater en offert ze daarna aan de goden. Moeten voorouders of goden in de tempel neerdalen, zo verleent de pemangkoe ook hierbij zijn bemiddeling.

Over de betekenis van *den permas*, den sjamaan der Baliërs, spraken we reeds in het vorige hoofdstuk en wij willen hierover verder zwijgen. Slechts moeten wij er nog op wijzen, dat de godheid, die in het medium is neergedaald en door diens mond spreekt, in de tempel te woord wordt gestaan door een bepaald persoon, die *pasek* heet en die in het dagelijks leven een leidende rol vervult. Hij is hoofd van de raad der oudsten in de *desa* en zijn stem is vaak van overwegend belang in de vergadering van het *desa*-bestuur. Wij kunnen dan ook wel aannemen, dat in de Vóór-Hindoetijd de *pasek* de functie van dorpshef vervulde en waarschijnlijk als leider optrad bij de voorouderverering en ander godsdienstig ritueel.

Kastenwezen. Bij het nieuwe, dat de Hindoekolonisten brachten, was het vooral het kastenwezen, dat invloed heeft uitgeoefend op de Balische maatschappij. De Hindoe-immigranten beschouwden vanaf het begin hunner aanraking met Bali de oorspronkelijke bevolking als lieden van lagere rang, als *Goedra's* dus. Deze laatsten hadden bij de komst der Hindoes ook reeds hun opvattingen over standen en standsverschil en kenden b.v. een eigen aristocratie, eigen hoofden en hoofden-geslachten. En zo ontstonden op Bali twee verschillende maatschappelijke groepen, die van elkaar gescheiden zijn door gewoonten, gebruiken, opvattingen en standsverschillen. Enerzijds vinden we hier de Hindoe-Balische afstammelingen der vroegere immigranten, de *triwangsa* (= mensen der 3 kasten), die $\pm 6\frac{1}{2}$ % der bevolking uitmaken. Anderzijds treffen we dan op Bali de massa des volks aan, afstammelingen der autochthone bevolking, die zichzelf beschouwt als te staan buiten het kasteverband.

Tot de *triwangsa* behoren allereerst de Brahmanen, de voornaamste kaste vormende, die bijna uitsluitend de priesters en de geleerden levert. De Brahmanen zijn de kenners van de gewijde geschriften, de rechtsboeken en de voorlichters bij vraagstukken van godsdienstige en rechterlijke aard.

De *Ksatrya's* vormen op Bali de vorstelijke kaste. De vroegere oppervorst, de Déwa Agoeng van Kloengkoeng, behoorde ook tot deze kaste. Hierbij moet echter onmiddellijk worden opgemerkt, dat ook de leden der 3e kaste, de *Wesya's*, vorstelijke waardigheden bekleden of tot de vorstengeslachten geacht worden

te behoren. Het verschil tussen de leden van de 2e en 3e kaste is dan hierin gelegen, dat de laatsten afstammen van vorsten, die oorspronkelijk stedehouders waren en zich langzamerhand van het centrale gezag van Kloenkoeng onafhankelijk hebben gemaakt.

Ongeveer 93½% der gehele Balische bevolking behoort tot de kastelozen. Onder hen komen ook nog allerlei standen voor, zoals b.v. de *Prebali's*, waarschijnlijk afstammelingen van oud-Balische adel. Een afzonderlijke groep vormen de *Pantja-gina*, de vijf ambachten, waartoe de ijzersmeden, de koperbewerkeren, de goudsmeden, de houtbewerkeren en de schilders behoren.

Zélf benoemen de kastelozen zich op Bali ook wel met de algemene naam van „*Wong ksamén*”, dat betekent: „Een lid van de dorpsgemeenschap”. In het maatschappelijk leven der *dessa* toch hebben allen een aandeel. Ze hebben allen hun rechten en plichten. Het *dessabestuur* is nog altijd op dezelfde wijze georganiseerd als in vóór-hindoese tijden. De dorpsvereniging, samengesteld uit een vast aantal leden, afstammelingen van de oorspronkelijke bewoners van het dorp, is geheel buiten Hindoe-invloed gebleven. De leden der *triwangsa* staan er dan ook naast. Ze hebben in de *dessa* geen bevoorrechte positie, hoewel ze door de bevolking in hun waardigheid wel worden erkend en men ze ook bepaalde eerbewijzen brengt. Maar duidelijk blijkt, dat het kastenwezen een van buitenaf ingevoerde instelling is, die feitelijk met het gehele dorpsbestel weinig te maken heeft.

Lijkverbranding. De wijze van lijkbezorging op Bali is van Hindoese oorsprong en dient door ons nader te worden beschouwd. Wij zullen dan tevens gelegenheid krijgen allerlei dynamistische en animistische gebruiken uit de Balische volksgodsdienst nader te leren kennen. Voor wie het eerste hoofdstuk van dit boek aandachtig doorwerkten, zal een verklaring dezer voor-hindoese gebruiken achterwege kunnen blijven.

In de meeste gevallen is men genoodzaakt den dode eerst te begraven. Een dodenfeest toch is zeer kostbaar en er moet voor gespaard worden, of men wacht met de crematie tot het verbrandingsfeest van een voornaam persoon plaats heeft. Zo ziet men in de stoet, die het lijk der gegoeden naar de verbrandingsplaats vergezelt, eenvoudige, lage draagzetels, waarin de pakken

met beenderen van arme doden worden vervoerd om gelijktijdig te worden verbrand.

In afwachting van de crematie legt men den overledene op een baar, opgesteld in een loods, op het erf voor de woning. Men beschermt het lijk door er papiertjes met magische spreuken, en er potjes met wijwater op of naast te plaatsen. Voorts is de baar omringd door offers, door opschik- en versieringsartikelen, door gereedschappen en gebruiksartikelen in miniatuur. Als de huisgenoten de maaltijd gebruiken, wordt ook voor den dode diens aandeel in de loods gezet en op verschillende, daartoe ritueel vastgestelde dagen, worden zelfs feestmalen voor den dode gehouden.

Een eigenaardigheid is nog, dat over de dodenbaar een *oekoer* wordt uitgespreid, een uit Chinese munten en wit garen samengesteld afbeeldsel van den dode, in afmetingen overeenstemmende met de lengte van het lijk. Hierdoor heeft men een waarborg, dat, al zouden enkele delen van het lichaam bij de crematie niet geheel verbranden, bij de wedergeboorte het lichaam wederom gaaf te voorschijn zal komen.

Bij de ingang van het erf brandt een papieren lampion met bamboe geraamte en op de baar heeft men een lampje aangebracht, bestaande uit een kokosnoot als voetstuk en een eierdopje als reservoir.

Een belangrijke ceremonie is *het halen van wijwater* bij de heilige bronnen en vijvers. Dit geschiedt in optocht door vrouwen, in feestkleding uitgedost en voorzien van kruikjes en schalen. Familiewapens en gamelaninstrumenten worden in de stoet megedragen en, nadat bij de heilige plaatsen aan deze voorwerpen is geofferd, worden de kruiken en schalen met het gewijde water gevuld en huiswaarts gedragen.

Is een lijk aanvankelijk *begraven*, dan worden de beenderen voor de crematie wederom opgegraven, ingepakt en meegenomen naar het familie-erf, waar bovenstaande ceremoniën op gelijke wijze ten behoeve van den overledene worden verricht. Verschillende afbeeldingen van den dode worden vervaardigd, nu eens geknipt uit louter bladeren, dan ingesneden op stukjes sandelhout, maar dienende *om den dode te vervangen*, als het opgegraven gebeente b.v. niet meer volledig is.

Middels *wichelpractijken* worden de goede dagen voor de ver-

schillende rituele plechtigheden bepaald en dat geldt natuurlijk voornamelijk voor de belangrijkste der rituele handelingen, de verbranding. Meer dan de helft van het aantal maanden komt voor een crematie niet in aanmerking. De goede datum wordt

Fig. 13. Bali. Lijkverbranding in Karangasim. Een badé (lijkentoren).

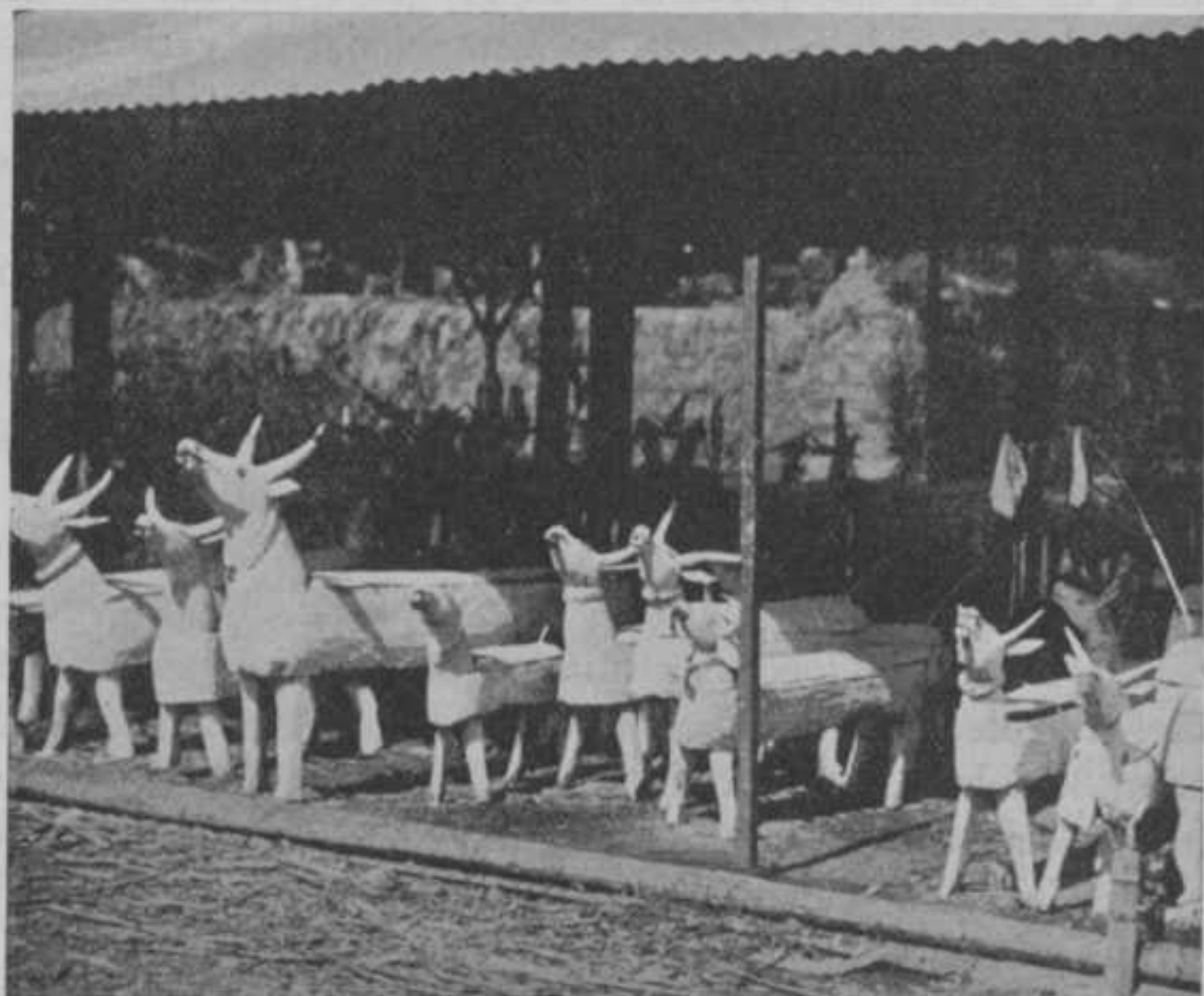
Foto archief „Indisch Instituut“.

bepaald uit de ons reeds bekende waardencombinaties van de dagen der 7-daagse en de 5-daagse week.

Het pronkstuk in de stoet, die zich naar de verbrandingsplaats begeeft, is de *badé* of *verbrandingstoren*. Het gevaarte bestaat uit

een onderbouw in de vorm van een dubbele teerling; op het bovenste stuk wordt het lijk neergelegd. Dan volgt een pagodevormige bovenbouw, zodat het geheel op een méroe lijkt. De toren is rijk versierd met papieruitknipsels van allerlei kleur, bouquetten kunstbloemen en demonenkoppen.

De toren is in zijn geheel, evenals de méroe, een symbolische voorstelling van de godenberg; de kunstbloemen stellen het geboomte en de bloemen voor, die de berg sieren. De *zonne-arend*

Filg. 14. Bali. Patoelangan (lijkkisten) in rundervorm.

(*garoeda*), die aan de voorzijde de teerling siert, zal straks de door het vuur vrijgekomen ziel naar hoger sferen voeren.

In optocht wordt de toren door 100 à 200 dragers naar de verbrandingsplaats gebracht. Tijdens de tocht draait men soms in de rondte, bij tussenpozen lopen de dragers heen en weer, ook houdt men de toren wel scheef, alles om den dode het spoor bijster te maken.

Op de verbrandingsplaats is onder een afdakje de *knekelkist* geplaatst, meestal in de vorm van een rund. De kist is vervaardigd

van boomstammen, met zwart fluweel beplakt, en met fraai verguld houtsnijwerk versierd. Soms heeft de kist de vorm van een leeuw, soms bezigt men een gewone kist met 4 poten; zulks hangt af van de kaste, waartoe de overledene behoort.

Is het lijk uit de toren gehaald en in de kist geplaatst, dan maken de priesters de windsels los, zij reciteren gewijde spreuken, besprenkelen het lichaam met wijwater en gooien enige aarden potjes stuk. De meegebrachte offers worden dan bij den dode geplaatst en onder het prevelen van gebeden worden de takkebossen onder de kist in brand gestoken. Nadat de verbrandingstoren door de jeugd geplunderd is, gaat deze ook in vlammen op.

Op de dag na de verbranding wordt de as van den overledene in een lege kokosschaal verzameld en op een fraai versierde draagbaar of in een klein model verbrandingstoren naar het strand of naar de rivier gebracht onder begeleiding van gamelanmuziek. Na allerlei rituele handelingen der padanda's, waarbij rijkelijk van wijwater gebruik gemaakt wordt, kan tenslotte de as aan het water worden toevertrouwd.

Kunst.

We willen er tenslotte nog de aandacht op vestigen, dat de invloed der Hindoegodsdiensten zich op Bali ook op het gebied der toneelkunst doet gevoelen. Het zijn de Râmalegenden, de Mahâbhârata-verhalen, maar ook het Bratajoeda, die hier, evenals op Java, de stof geleverd hebben voor het wajangrepertoire. De wajangspelen worden hier evenals op Java zowel met poppen als met levende personen uitgevoerd. In het laatste geval worden de rollen door de spelers zèlf uitgesproken of gezongen.

III. DE ISLAM.

A. ONTSTAAN EN VERBREIDING.

Optreden van Mohammed.

In het begin der 7e eeuw trad in de omgeving van Mekka de profeet *Mohammed* op onder de Arabieren om allereerst aan zijn stamgenoten, de *Koeraisjieten*, de betekenis van zijn goddelijke zending duidelijk te maken. Aanvankelijk is het niet zijn bedoeling geweest, een nieuwe godsdienst te prediken; hij beschouwde het veeleer als zijn levenstaak om allerlei gedachten, aan Joodse en Christelijke godsdienst ontleend, de Arabieren bekend te maken. Voor de dragers van beide zoëven genoemde godsdiensten heeft Mohammed dan ook aanvankelijk veel genegenheid aan de dag gelegd. Ze zijn voor hem de mensen van het Boek, de *Schriftbezitters*, en het geschreven woord was voor de ongeletterden in Mohammed's dagen van meer dan gewone betekenis; het had min of meer bovennatuurlijke waarde.

Uit de eerbied voor de Heilige Boeken der vreemdelingen ontstond bij Mohammed de behoefte, om voor zijn eigen volk goddelijke woorden te spreken, die, eenmaal te boek gesteld, voor tijdgenoot en nakomeling dezelfde waarde zouden hebben als de *Taurat* voor de Joden en de *Indjil* voor de Christenen.

Mohammed kondigt zich aan als de van God gezonden *profeet*, die van Godswege *openbaringen* ontvangt om deze bekend te maken aan de Arabieren. In de aanvang handelen die openbaringen voornamelijk over de opstanding uit de doden, het laatste oordeel, de schilderijen van hemel en hel, vermaningen tot beter leven; aangelegenheden, waaraan bij de Arabieren van Mohammed's dagen weinig aandacht werd besteed. Ook stichtelijke verhalen vinden we onder de oudste openbaringen; deze zijn in hoofdzaak aan de boeken van Joden en Christenen ontleend en geven er een vrije bewerking van.

De prediking van Mohammed ontmoette aanvankelijk weinig bijval. Slechts de huisgenoten en naaste familieleden geloofden in de profetische woorden, de Mekkanen bleven onverschillig of lachten hem uit. In Medina vond de prediking meer ingang en vandaar, dat Mohammed zich in 622 van zijn stam *afscheidt* om zich onder de hoede zijner volgelingen te Medina te stellen. De afscheiding is geen vlucht, zoals abusievelijk wel wordt beweerd: het is meer een *symbolische daad*, uitdrukking gevende aan het feit, dat in de plaats van de stamverwantschap nu de geestverwantschap is getreden, een gebeurtenis, die in het aan zelfstandige stammen zo rijke Arabië van grote betekenis is.

In Medina hadden verschillende historische gebeurtenissen plaats, die van verstrekkende gevolgen zijn geweest voor de uitbreiding van de nieuwe godsdienst. Allereerst bleken de Joden afkerig van Mohammed's prediking, weshalve de profeet zich van hen afwendde, hen er van beschuldigde schriftvervalsers te zijn, terwijl hij in zijn optreden aansluiting zocht bij de prediking van Ibrahim, wiens zoon Ismaël immers de stamvader der Arabieren geworden is.

De inhoud der *Medinensische openbaringen* is vooral gewijd aan de belangen van de eredienst, de inrichting daarvan en aan de inrichting van de Mohammedaanse staat, die langzaam bezig is te ontstaan, wyl vóór en na omringende stammen worden onderworpen. Een belangrijke uitbreiding der gemeente brengt de verovering van Mekka, 8 jaar na Mohammed's afscheiding uit die stad. Door de omstandigheden daartoe geleid, verschenen in Medina ook de openbaringen, betrekking hebbende op het voeren van de heilige oorlog (*djihad*). Heidenen moeten met geweld van wapenen tot *islam* (= onderwerping, nl. aan Gods wil) worden gebracht, Joden en Christenen mogen hun eigen godsdienst blijven uitoefenen.

Nadat de Koeraisjieten van Mekka zich hadden onderworpen aan den profeet, kwamen meerdere stammen vrijwillig zich aan de nieuwe godsdienst overgeven, hetgeen voor hen in hoofdzaak betekende het vervullen van bepaalde godsdienstige plichten en het opbrengen van de voorgeschreven godsdienstige belastingen.

Toen Mohammed in 632 stierf was vrijwel heel Arabië aan de Islam onderworpen en daarmee was het wonder volbracht, dat in enkele jaren tijds de vele Arabische stammen, die elkaar on-

ophoudelijk beoorloogden, tot één krachtig Mohammedaans rijk waren verenigd, samengebonden door het nieuwe geloof, dat nu zijn zegetocht over de wereld zou kunnen voortzetten.

Verbreiding van de Islam. Na Mohammed's dood dreigde het pasgevormde rijk wederom uiteen te vallen in de vroegere stammen, vooral ook, omdat het verscheiden van den profeet vrij plotseling kwam en deze in het geheel geen maatregelen voor de opvolging had getroffen. Enige Medinensische voornamen grepen in en wisten de benoeming van een plaatsvervanger (= *chalifah*) door te voeren, die nu, evenals Mohammed, als voorganger (= *imam*) aller Islamieten werd beschouwd.

De eerste vier opvolgers van Mohammed staan uiterst gunstig bekend; de 30 jaren na het overlijden van den profeet worden als de gelukkigste beschouwd in de geschiedenis der Mohammedaanse gemeente. De eerste der *khaliefen*, Aboe Bekr, handhaaft zijn gezag met het zwaard, terwijl nieuwe streken aan het *khalifaat* worden onderworpen. Machtige staten als Byzantium en het Perzische rijk worden door de Mohammedaanse krijgsscharen aangevallen, fabelachtige schatten vallen de veroveraars in handen en in betrekkelijk weinige jaren heeft de Islam een reusachtig gebied veroverd, in het Westen zich uitstrekkende tot Spanje en Zuid Frankrijk, in het Oosten tot over de grenzen van het Chinese rijk. Nadat door de *Omajadenkhaliefen* Damascus tot hoofdstad van het rijk was verheven, verplaatsten de *Abassieden* de regeringszetel naar Bagdad, dat vele jaren het centrale punt van de Islam was. De politieke eenheid aller Islamieten was een feit.

Onder de Abassieden is het rijk tenslotte langzamerhand in macht en glorie achteruitgegaan. Spanje scheidde zich als zelfstandig rijk af, een steeds toenemend aantal *emirs* en *soeltans* maakte zich onafhankelijk en stichtte zelfstandige vorstendommen; sommigen tooiden zich zelfs met de titel van khalief, doch men ontving nog altijd gaarne zijn waardigheid (al was 't dan slechts in naam), uit handen van den Abassiedenvorst in Bagdad. Totdat in 1258 de *Mongolenstorm* Bagdad overweldigde en aan het schijngezag der khaliefen een einde maakte.

Een nieuw centrum van Mohammedaanse macht ontstond in *Turkije*, nadat Selim I Egypte veroverde en daarmee ook de heilige plaatsen in Arabië in zijn handen kwamen. Hij nam naast

de Sultanstitel ook die van khalief aan en ruim vier eeuwen lang hebben de *Osmanensultans* van Turkije deze titel gevoerd. Langzamerhand vatte zelfs de mening post, als zou de Turkse sultan als khalief geestelijk gezag uitoefenen over alle Mohammedanen zonder onderscheid van nationaliteit en woonplaats. Een dergelijk gezag is echter met het khalifaat nimmer verbonden geweest: een pauselijke waardigheid is in de Islam niet tot ontwikkeling gekomen. De Khalief is vanouds slechts het staatkundig hoofd en bovendien, naar onze terminologie, opperbevelhebber van de strijdmacht. Immers is het khalifaat geen goddelijke instelling: het is niet gegrond op de openbaring van de Ko'ran, ook niet ingesteld door den profeet, maar na diens dood door de gemeente zelf, omdat men de noodzakelijkheid besepte ener eenhoofdige leiding voor de jonge staat.

Een feit was alzo, dat de Turkse sultans als khalief slechts hun macht konden uitstrekken over de Islamieten binnen de grenzen van hun eigen rijk. En waar de politieke macht van Turkije hoe langer zo meer verminderde, was de Osmanensultan in de laatste jaren van het bestaan der dynastie nog slechts als het hoofd van $\pm 39\%$ aller Mohammedanen te beschouwen. In 1922 echter maakte het Nationale Bewind te Angora een eind aan de geringe macht van Mahmmed VI, den laatsten sultan van Turkije. Hij werd eveneens ontheven van zijn waardigheid als khalief en in 1924 werd het khalifaat voorgoed *afgeschaft*. Een opperhoofd der gelovigen, regerende over een Mohammedaans rijk, dat alle Islamieten binnen zijn grenzen verenigt, ideaalstaat van het pan-islamisme, zal nimmer terugkeren.

Vestiging van de Islam in Indië. Bij zijn uitbreiding naar het Oosten kreeg de Islam ook vaste voet in Voor-Indië, het land, dat een levendige handel over zee dreef met de oostelijke gebieden (Malakka, Java, China). De handelaars uit het W. deel van Voor-Indië (Goedjarat), die de Islam hadden aangenomen, worden de verbreiders van de godsdienst en zo begint sedert 1200 de geleidelijke invoering van deze godsdienst in de *Indische Archipel*. Grotendeels langs vreedzame weg worden sedert de 13e eeuw belangrijke gebieden in Indië voor de Islam gewonnen; een proces, dat zelfs in onze tijd nog niet tot stilstand is gekomen.

Een belangrijk station op de handelsweg van Voor-Indië naar

China was Pasai in Noord-Sumatra, waar de invloed van de Islam dan ook spoedig merkbaar is. Wij weten uit een grafschrift terzake, dat in 1297 de Mohammedaanse vorst van Pasai is overleden en dat deze gehuwd was met een dochter van den eveneens Mohammedaansen vorst van *Peureula*.

Later wordt Malakka het middelpunt van de handel. Hier ontmoeten elkaar de Voor-Indische en Javaanse kooplieden; de laatste voornamelijk afkomstig uit Gresik en Toeban in Oost-Java. In Malakka hadden de vreemdelingen een soort van vaste kolonies gevormd en hier heeft vooral de godsdienstige beïnvloeding plaats. Dan hebben de van Java heen en weer varende inheemse handelaren, onder invloed van de Islam gekomen, hun kennis van de nieuwe godsdienst naar huis overgebracht, terwijl eindelijk vele V.-Indische kooplieden zich *als immigranten* blijvend in de havensteden van Java's Noordkust vestigen. Zij kwamen daar in aanraking met de voornamen uit deze steden, o. a. met de vertegenwoordigers van het machtige Oost-Javaanse Hindoerijk *Madjapait*. Deze vertegenwoordigers oefenden hun bestuursgezag er min of meer uit als leenmannen van de Madjapaitse vorsten, maar wisten zich hoe langer zo meer onafhankelijk te maken van hun leenheer. De V.-Indische immigranten nu huwden met de dochters dezer voorname Javanen, die daartoe eerst tot de Islam moesten overgaan. De kinderen uit deze huwelijken werden als vanzelfsprekend beschouwd als Mohammedanen; de familieleden der vrouwen vormden geschikte bekeringsobjecten en zo ontstonden in de kuststreken van Oost-Java langzamerhand *Mohammedaanse gemeenten*, die hun invloed van de kusten naar het binnenland uitbreidden.

Er is echter nog een belangrijke factor, die de Islamisering van Java gunstig beïnvloed heeft. Vorsten van Madjapait huwden namelijk met prinsessen van den bloede uit vorstelijke Mohammedaanse families van Malakka of met dochters van onderworpen Mohammedaanse vorsten. Zo drong de Islam door tot *het hart van het rijk*.

Door binnenlandse verzwakking begon de troon van de Hindoevorsten in de 15e eeuw langzamerhand wankel te worden en de strijd om de macht begon tussen het oude Hindoerijk en de tot kustrijkjes uitgroeïende Mohammedaanse gemeenten in het N. In de eerste helft der 16e eeuw werd deze worsteling beslist ten

gunste van de Mohammedaanse rijkjes. *Demak* is het eerste Mohammedaanse vorstendom van betekenis, daarnaast ontstonden er andere, zowel in O. als in W. Java, maar tenslotte wist *Mataram* zich de meeste macht toe te eigenen en zo het belangrijkste deel van heel Java te worden. Dit geschiedde omstreeks 1580 en we kunnen dan ook wel aannemen, dat bij de eerste komst der Hollanders in 1596 Java reeds voor de Islam gewonnen was.

Doordat de Islampropaganda de grote handelswegen volgde, kwam de *Oostkust van Sumatra* al spoedig aan de beurt als propaganda-object. Immers waren Palembang en Tandjoeng Poera vanouds belangrijke stations langs de reisroute der handelaren en, nadat de Portugezen Malakka veroverd hadden en de handel der Mohammedanen verboden was, kwam aan de Noordkust van Sumatra het rijkje *Atjeh* op, dat een belangrijk Mohammedaans centrum werd. Van de genoemde gebieden uit heeft de Islamisering van andere delen van Sumatra plaats gehad.

Van Oost Java is de Islam naar het Oosten van de Archipel doorgedrongen. Zo weten we b.v., dat de vorst van *Ternate* in 1510 de Islam binnenhaalde, dat in het rijk Goa op Zuid-Celebes de vorst in het begin der 17e eeuw tot de Islam overging en dat zijn voorbeeld weldra gevolgd werd door Makassaren en Boeginezen. Op Borneo zou voor het eerst de leer van Mohammed zijn verkondigd in enkele plaatsen van het W. omstreeks 1550.

Islampredikers. In Javaanse kronieken, *babads* genoemd, worden ons allerlei verhalen gedaan omtrent de wijze, waarop en de personen, door wiè de Islam het eerst op Java is gebracht. Betrouwbare historische bronnen vormen zij echter niet en men moet daarom zeer voorzichtig zijn met het afleiden van geschiedkundige gegevens uit deze werken.

De eerste predikers van de Islam worden op Java als heiligen vereerd. Men offert bij hun graven, kent allerlei wonderdoende krachten aan ze toe, leest elkaar hun levensgeschiedenissen voor op godsdienstige hoogtijden en zo leven ze als een soort halfgoden, *wali's* genoemd, voort in de herinnering van de grote massa.

Als eerste prediker van de Islam wordt *Maulana Malik Ibrahim* genoemd, die, zoals uit zijn grafsteen bij Grisee valt af te leiden,

in 1419 is overleden. Ten onrechte vereert men in hem een nakomeling van den profeet: hij was waarschijnlijk een Perzisch koopman. Blijvende invloed is er van zijn prediking niet uitgegaan. De inheemse legenden echter spreken van hem als *Raden Rahmat*, die door den vorst van Madjapait vriendelijk werd ontvangen. De Koning liet hem volgens de overlevering zelfs huwen met één zijner dochters en verleende hem de titel van Soesoehoenan.

Een andere der 9 Wali's, *Raden Patah*, was een kleinzoon van den vorst van Madjapait en stichtte een nieuwe vestiging in Demak, waar zijn grootvader hem tot regent benoemde. R. Patah wist de invloedrijkste hoofden der jonge Mohammedaanse gemeenten om zich te verenigen en stond op tegen zijn wettigen heer, den vorst van Madjapait. Hij wist het oude rijk in 1521 ten val te brengen en bracht de rijkssieraden over naar Demak.

Soenan Djati is de naam van een derde wali, wiens nagedachtenis in de herinnering van het volk voortleeft. Hij heeft in Cheribon geleefd en gewerkt en ligt aldaar op de Djatiheuvel begraven. S. Djati, eigenlijk *Faletahan* geheten, is afkomstig uit het reeds eerder genoemde Pasai; hij kwam als godsdienstleraar naar Java en heeft veel gedaan voor de islamisering van West-Java.

**Tegenwoordige
toestand.**

Het aantal Mohammedanen in Nederlandsch-Indië nadert thans de 65 mill. Het leeuwenaandeel daarvan vindt men op Java. De inheemse bevolking is hier op enkele uitzonderingen na geheel Mohammedaans. De uitzonderingen betreffen de Inlandse Christenen en voorts de *Badoeys* in het Westen en de *Tenggerezen* in het Oosten, die animisten zijn.

Ook op Sumatra is de bevolking grotendeels Mohammedaan. Vooral in *Minangkabau* (West-Sumatra) en in *Atjeh* vindt de Islam vurige belijders. Een deel van de *Batakstammen* is nog heidens, een ander deel is tot het Christendom bekeerd, terwijl de Zuidelijke Batakvolken de Islam hebben aangenomen.

Op *Borneo* belijden de van elders ingekomen kolonisten, die langs de kusten wonen, de Mohammedaanse godsdienst; de Dajaks der binnenlanden zijn animisten, maar overgang naar het Christendom heeft plaats.

Celebes telt vele Christenen in de *Minahassa*, op de *Sangihe- en Talaudeilanden* en onder de *Toradja's* van Midden-Celebes.

Makassaren en *Boeginezen* zijn echter *Islamieten*. Er zijn in de binnenlanden en langs de kusten nog heidenen, die deels naar het Christendom, deels naar de Islam overgaan.

Bali, het grote Hindoe-museum, heeft slechts enkele *Islamieten* in de kustplaatsen; op vele der *Molukse eilanden* heeft de Christianisatie belangrijke vorderingen gemaakt.

Op de overige eilanden wonen in en bij de handelsplaatsen Mohammedaanse vreemdelingen, die kleinere of grotere groepen van Inheemse bewoners tot de Islam brengen en zo zijn de propagandisten voor de Islam nog steeds dezelfde categorieën van mensen als voorheen. Het zijn nog Mohammedaanse kooplieden en gelukzoekers, die zich vestigen onder de heidense bevolking. Zij willen zich daar een eigen milieu scheppen, huwen met een heidense, die men eerst bij de Mohammedaanse gemeente inlijft door haar de geloofsbelijdenis te laten naspreken. Velen harer naaste bloedverwanten volgen dit voorbeeld: het gaat zo gemakkelijk en men heeft het gevoel, nu ook te behoren tot die grote Islamietische kring, die over de gehele wereld verbreid is. Ziehier de wijze, waarop ook nog heden Mohammedaanse dorpen en landstreken ontstaan.

De verbreiding van de Islam in de buitengewesten werd door het Gouvernement soms ongewild in de hand gewerkt door de benoeming van Islamietische ambtenaren in niet-Mohammedaanse streken. Deze traden vaak als propagandisten op. Mohammedaanse onderwijzers vooral bleken vurige voorvechters van de godsdienst. Naast de ouderwetse wijze van verbreiding doet men tegenwoordig ook aan rechtstreekse zendingsarbeid en meer dan voorheen wordt er polemiëk gevoerd tegenover andere godsdiensten, vooral tegenover het Christendom.

En zo woont dan in de Archipel ongeveer 20 % van alle *Islamieten* der wereld; 9/10 van de Inheemsen belijdt deze godsdienst. Natuurlijk zijn er onder die millioenen zeer velen, die weinig van de godsdienst begrijpen en bij wie veel van de oude primitieve opvattingen voortleeft. Neemt men echter in aanmerking, hoeveel heidendom er voortleeft onder volken, die reeds vele eeuwen Christenen heten, dan verstaat men, dat ook in Indië nog heel wat nawerkt uit de voor-Islamietische periode.

B. DE MOHAMMEDAANSE WET.

Inleiding. In het leerstelsel van de Islam is de wetenschap der *wetskennis* tot grote ontwikkeling gekomen. Van de vroegste tijden af wenste de Mohammedaanse gemeente nl. alle aangelegenheden des levens door godsdienstige voorschriften geregeld te zien. Zulks valt niet te verwonderen. Het Arabisch stamverband was verdwenen, opgelost in de geestelijke gemeenschap der jonge Mohammedaanse gemeente, die van de aanvang af ook een politieke eenheid vormde. Staatskundige-, maatschappelijke-, familieverhoudingen dienden herzien te worden en zo lang Mohammed leefde, was hij de prediker van Allah's wet en wil op alle levengebieden. Toen hij gestorven was, werd dan ook dadelijk de behoefte gevoeld, de openbaringen van den profeet te verzamelen: het heilige boek, de Ko'ran ontstond reeds vrij kort na Mohammeds dood en alle vragen trachtte men nu met behulp van dit goddelijk woord te beantwoorden.

Ondertussen had de nieuwe godsdienst zich ver buiten de grenzen van Arabië verbreid; beschaafde volken met eeuwenoude cultuur werden onderworpen, vragen op allerlei gebied kwamen op en men kon de moeilijkheden onmogelijk alleen met behulp van de Ko'ran oplossen en nam dan ook zijn toevlucht tot de vele overleveringen, die omtrent den profeet langzamerhand in omloop kwamen. Deze overleveringen, *hadith* genoemd, bevatten meestal een verhaal omtrent de wijze van doen, *de soennah*, van den profeet. Hoe groter het aantal problemen in de gemeente werd, hoe meer overleveringen ontstonden, die voor de beantwoording der gerezen vragen de nodige aanwijzingen bevatten. Wij kunnen dan ook gerust aannemen, dat heel wat overleveringen gefingeerd waren en men voelde dit tenslotte wel. Er is dan ook een uitgebreid onderzoek ingesteld naar de echtheid der verhalen. De uitgeschifte werden tenslotte gecodificeerd en in bruikbare vorm, naar de inhoud gerangschikt, in het licht gegeven.

Uit de gewijde teksten van Ko'ran en *hadith* konden nu de geleerden stelselmatig wettelijke bepalingen en voorschriften afleiden. Zo ontstond langzamerhand het geheel der *Mohammedaanse Wet*, waarbij echter nog heel vaak verschillen omtrent allerlei vraagstukken tussen de geleerden onderling aan de dag traden.

Men vond echter de oplossing van deze moeilijkheid in uitspraken van den profeet, voorkomende in de overleveringen. Daarbij zou deze b.v. gezegd hebben, dat het meningsverschil in de gemeente een genadegave Gods is en dat de gemeente nimmer zou overeenstemmen in een dwaling. Waren er dus verschillende interpretaties omtrent bepaalde onderdelen der gewijde teksten, dan diende men zover te komen, dat de algemene opinie een bepaalde verklaring als juist aannam: deze moest dan *de onfeilbare* wezen.

Men kon met behulp van bovenstaande uitlegging heel wat onderwerpen wettelijk regelen, doch tenslotte heeft men ook nog een ander middel voor het afleiden van rechtsregelen moeten toepassen, nl. de *redenering door analogie*.

Zo was b.v. het woekeren in de Ko'ran verboden; in de overlevering werd het woekerverbod op een zestal zaken van toepassing verklaard en door analogie kon men nu dit woekerverbod tot andere zaken uitbreiden.

Ko'ran, hadith, de overeenstemming en de redenering bij analogie, zijn tenslotte de *vier wortels* geworden, waaruit de Mohammedaanse wet is ontstaan. De rechtsregelen, op deze wijze ontworpen, worden als onfeilbaar erkend.

Zo is de wet dus niet de schepping van één enkel persoon, maar zij vertegenwoordigt het resultaat der werkzaamheden van de voornaamste theologen uit de eerste eeuwen der geschiedenis van de Islam. Deze geleerden beschouwden zichzelf als de vertegenwoordigers der gemeente en werden door de ongeletterde massa als zodanig erkend.

Ook waren deze schriftkenners der eerste eeuwen nog gerechtigd, Ko'ran en hadithteksten *zelfstandig* te interpreteren; een recht, dat de na hen komende generaties niet meer bezaten: deze hadden zich bij de werken der grote voorgangers neer te leggen.

Wat eenmaal vastgesteld is, is dus niet meer voor wijziging vatbaar; aanvulling der bepalingen is echter mogelijk en door de veranderende omstandigheden ook dikwijls nodig geweest.

En nu wendt men zich voor adviezen inzake toepassing der wet tot Mohammedaanse rechtskundigen, *moefti* genaamd. Ieder, die het vertrouwen van het publiek geniet en aan wien men ten opzichte van de omvang zijner wetskennis voldoende gezag toekent, kan als zodanig optreden.

Nergens ter wereld zal deze wet ten volle kunnen worden

nageleefd. Men schrijft dit echter toe aan de onvolmaaktheid der wereld. De wet is volmaakt, maar de wereld is zondig en de mensen zijn in de loop der jaren van de rechte weg afgedwaald. Eenmaal, zo gelooft men, zal de wet echter weer volmaakt worden toegepast.

Indeling der Mohammedaanse Wet. De voorschriften der Mohammedaanse Wet kunnen in twee groepen worden ondergebracht.

We onderscheiden nl. bepalingen, die de *eredienst* en de *rituele plichten* betreffen en zulke, die van *juridische* en *religieus-politieke* aard zijn. De laatste groep van voorschriften is slechts zeer ten dele voor Indië van belang, aangezien de geldigheid slechts wordt erkend, in zoverre zulks niet in strijd is met de eerbied, aan de overheid verschuldigd.

Van de rituele plichten zijn de 5 'ibadat (= werken, om Allah te dienen) het belangrijkste. Ze vormen a. h. w. tezamen de Islamietische eredienst. Deze 5 voornaamste plichten willen wij nader bespreken. Achtereenvolgens zijn het: 1. *de reiniging* (tahârah); 2. *het rituele gebed* (salât); 3. *de godsdienstige belasting* (zakât); 4. *de vasten in de maand Ramadan* (poeasa) en 5. *de bedevaart* (haddj). De laatste 4 dezer 'ibadat vormen ook de laatste 4 der „zuilen van de Islam". De eerste zuil is de *geloofsbelijdenis* (sjahadat). Volgens de overleveringen zou Mohammed gezegd hebben, dat op deze 5 zuilen (= grondslagen) de Islam is gebouwd. De geloofsbelijdenis wordt echter niet in de wet behandeld. Het aantal vraagstukken, in verband staande met het geloof, werd nl. zó groot, dat de kennis van de geloofsleer zich tot een afzonderlijk vak van studie ontwikkelde; reden, waarom wij na de behandeling der wet de geloofsleer afzonderlijk in beschouwing willen nemen.

De reiniging. Voor de vervulling van verschillende rituele plichten is het nodig, dat men in ritueel reine toestand verkeert. Niemand mag in onreine toestand met het heilige in aanraking komen. Die reinheid nu kan door verschillende oorzaken verloren gaan, b.v. door aanraking met onreine dieren (varkens, honden), bedwelmende dranken, lijken van dieren, die niet volgens de rituele voorschriften zijn geslacht, bloed, etter, enz. Deze onreinheid verdwijnt door een wassing der bezoedelde plek. Een ander soort onreinheid ontstaat door het verrichten der natuurlijke functies van 't lichaam en door ziekelijk verlies van

het bewustzijn. Om weder rein te worden wast men het gelaat, de handen en de voorarmen, men strijkt met de natte hand over het hoofd en wast de voeten. Er is echter nog een derde belangrijke vorm van onreinheid, waarin men b.v. komt tengevolge van geslachtsgemeenschap; vrouwen zijn in bepaalde omstandigheden ook geheel onrein. Nu is voor de rituele reiniging een volledige lichaamswassing noodzakelijk; niets mag droog blijven.

Alvorens tot dergelijke rituele wassingen over te gaan, dient men eerst het voornemen tot de handeling voor zichzelf uit te spreken en nauwkeurig onder woorden te brengen, welke plichten zullen worden volbracht. Een zodanig formuleren is in de Islam voor vrijwel alle religieuze handelingen nodig. Gedachteloosheid bij het uitvoeren van rituele plichten wordt daardoor voorkomen.

Waarschijnlijk zijn deze rituele wassingen uit de Joodse wetgeving overgenomen en de oorspronkelijke bedoeling is dan geweest om door de rituele reiniging de aflegging der innerlijke onreinheid te symboliseren. Deze oorspronkelijke gedachte is echter vrijwel geheel teloor gegaan; de reiniging werd volkomen veruitwendigd.

Het rituele gebed (Salât). Deze tweede hoofdplicht schrijft den gelovigen Islamiet voor om 5 maal per dag een rituele aanbidding te verrichten. In de Archipel spreekt men zeer terecht van *Sembahjang* welk woord eigenlijk „een eerbiedsbetuiging voor het hoogste Wezen” betekent. Tijdens de gebedsoefening dient de gelovige zijn gelaat naar het Westen te keren, in de richting van de Mekkaanse tempel.

De verschillende gebedsoefeningen dragen afzonderlijke benamingen; ze dienen op nauwkeurig vastgestelde tijden te worden gehouden. Om 12 uur 's middags, nadat de zon haar hoogste punt heeft overschreden, vangt de eerste gebedsstonde aan. 's Middags om ± 3 uur, 's avonds onmiddellijk na zonsondergang, ± 8 uur 's avonds en 's ochtends ± 5 uur beginnen de overige tijden voor de gebedshandelingen.

Is de voor de salât bestemde tijd aangebroken, dan wordt zulks door één van de dienaren der moskee *afgeroepen* van de omgangen der tempelminaret. Niet overal echter is een minaret aanwezig: de afroeping heeft dan plaats door één der openingen tussen de dakverdiepingen, terwijl ook de trom wordt geslagen, die daartoe op

het erf van de moskee is geplaatst. De oproepingsformule is wettelijk vastgesteld en luidt: „Allah is groot (4 maal). Ik getuig dat er geen God is behalve Allah (2 maal). Komt tot de salât (2 maal). Komt tot de zaligheid. (2 maal). Allah is groot (2 maal). Er is geen God behalve Allah (2 maal)”. Bij de oproep tot de morgensalat om 5 uur wordt daaraan nog toegevoegd: „De salât is beter dan de slaap”.

Nadat de gelovigen zich in de ritueel reine toestand gebracht

Fig. 15. Vrouwen in bidkleding, haar dagelijkse godsdiensttoefening verrichtend.
S. O. K.

hebben en voor zichzelf nauwkeurig het voornemen tot de gebedshandelingen hebben geformuleerd, volgen de gewijde verrichtingen, die uit een aantal onderdelen, *rak'ahs* bestaan. Elke *rak'ah* is samengesteld uit verschillende opvolgende lichaamshoudingen en buigingen, tijdens welke de voorgeschreven formules worden uitgesproken. Bij het overgaan van de ene lichaamshouding in de andere hoort men steeds de woorden „Allâhoe Akbar (God is groot)”. Elk gebed bestaat uit een wettelijk vastgesteld aantal *rak'ahs*. Het morgengebed dient er b.v. 4, het avondgebed 5 te tellen.

De salât kan worden verricht overal waartoe men daarvoor in de gelegenheid is. Thuis, op reis of in het veld. Steeds behoren echter enige gelovigen in de moskee samen te komen om daar onder leiding het gebed te verrichten. Deze personen worden beschouwd als vertegenwoordigers in de moskee van alle gelovigen ter plaatse.

De Vrijdag is voor de Mohammedaanse gemeente de *dag der samenkomst*. De middagsalât moet dan zoveel mogelijk door alle mannelijke ingezetenen van het ressort in de moskee worden bijgewoond. De gebedsoefening wordt voorafgegaan door een voorlezing van de Ko'ran en een toespraak, beide uitgevoerd door een daartoe aangewezen lid van het moskeepersoneel. Op de hoofdplaatsen neemt vaak een grote menigte deel aan de Vrijdagsdienst en het geheel vormt dan een indrukwekkende plechtigheid.

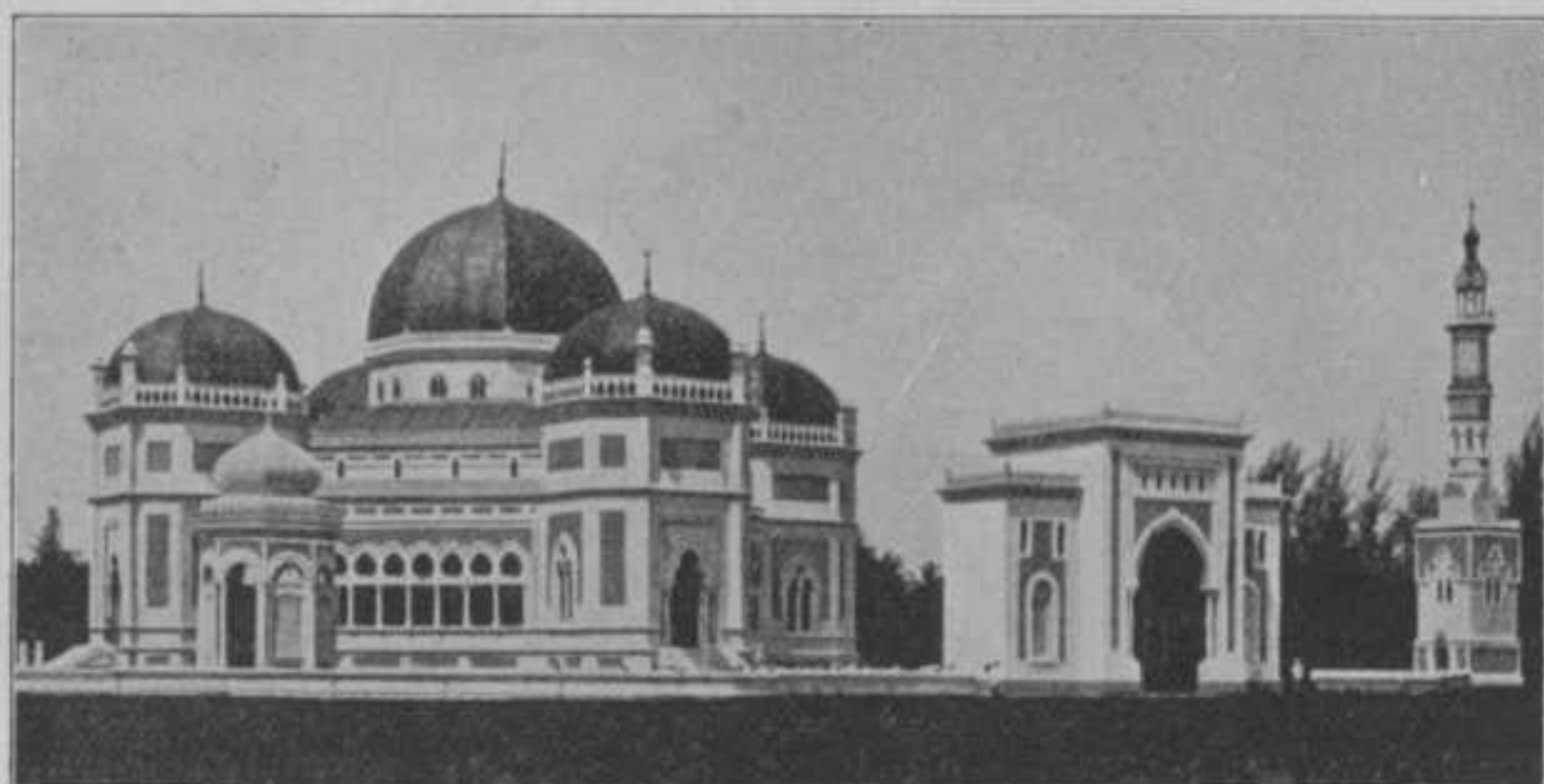

Fig. 16. Moskee van den Sultan van Medan.

In de Indische Archipel is men over het algemeen zeer nalatig in het volbrengen der verplichte gebeden. Wel geschiedt op West-Java, in de Minangkabau en in Atjeh de uitoefening van deze plicht wat meer regelmatig, maar het geregeld houden van alle „sembahjangs” geldt toch wel als een bijzonder trouwe naleving der geboden, die men over het algemeen slechts bij een kleine minderheid aantreft. Deze vromen duidt men op Java aan met de naam „witte mensen”, in tegenstelling met de grote massa, die „de rode mensen” worden genoemd.

De moskee. In de districtshoofdplaatsen vindt men in Indië de *moskee* (*misigit*), waaromheen zich, althans naar het uiterlijk, het godsdienstig leven der inheemsen concentreert. Op kleinere plaatsen komen ook wel bedehuisjes voor, waar de vromen zich tot het gezamenlijk uitvoeren der *sembahjangs* verenigen, doch moskee-personeel is daaraan niet verbonden. De moskee staat op Java meestal aan de aloon-aloon, het grote plein in het midden der plaats: de regentswoning en verschillende kantoren worden hier in de regel ook aangetroffen, terwijl de waringin-

Fig. 17. Moskee aan vijver bij Fort de Kock, Pad. Bovenlanden.

bomen, in een reuk van heiligheid staande, het plein omzomen.

De moskeeën in Indië onderscheiden zich door hun dakvorm, die aan de Hindoetijd herinnert en ongetwijfeld een navolging is van de wijze, waarop in de laat-Hindoese periode de tempeldaken werden opgetrokken. Moskee en omgeving vormen een gebied, waar de moskee-beambten en de strenge gelovigen wonen: er heerst een min of meer gewijde rust, de gamelan wordt er niet gehoord, de wajang vertoont men er niet, dansmeiden hebben er geen toegang.

Op het erf van de moskee zijn de waterreservoirs, waar de rituele wassingen worden verricht. Ook staat hier een afdakje, waaronder de trom hangt, die het begin van de tijd voor het gebed aankondigt.

De moskee zelf bestaat uit een ruime, open voorgalerij en een grote binnenruimte. In deze binnengalerij vindt men aan de Westkant een *nis*, die de richting naar Mekka aangeeft en waarheen zich de gelovigen wenden bij het uitvoeren der gebedshandelingen. In de nabijheid van die *nis* is het spreekgestoelte, dat Vrijdags door den moskeebeambte, die met het uitspreken van de preek belast is, beklommen wordt.

Moskee-beambten. Aan de moskee zijn verschillende dienaren verbonden, die echter geen priesterlijke waardigheid uitoefenen. Priesterambt noch zielszorg zijn in de Islam tot ontwikkeling gekomen. Wel is aan het hoofd der moskee, de *penghoeloe* genaamd, de berechting overgelaten van enkele zaken, die tot het huwelijks-, familie-, en erfrecht behoren. Hij laat zich in het uitoefenen van die Mohammedaanse rechtspraak bijstaan door enkele terzake kundigen uit het moskeepersoneel. In de regel houdt hij Maandags en Donderdags zitting in de voorgalerij van de moskee. Het merendeel der zaken, die hij te behandelen krijgt, betreft klachten van vrouwen, die zich door haar echtgenoten tekort gedaan achten.

De *penghoeloe* en zijn deskundige raadsleden treden ook op als huwelijksluiters en verlenen eveneens hulp bij het ontbinden daarvan, terwijl zij vaak als gemachtigde van de bruid optreden bij het tot stand komen van het huwelijk.

Dan heeft de *penghoeloe* het beheer over de goederen in de dode hand; de administratie over deze zaken voert hij ook, terwijl de beslissing van geschillen terzake aan hem wordt overgelaten. Als we dan nog het innen van godsdienstige belasting noemen als één der werkzaamheden van den moskee-chef, dan is daarmee in korte trekken enig inzicht gegeven in de betekenis van het *penghoeloe*-ambt.

Als leden van het moskeepersoneel leerden we ook reeds kennen den man, die Vrijdags de preek voordraagt en den persoon, die de aanvang der gebedstijden afroept. Voegt men daar nu nog bij den voorganger der *sembahjangs* en den bediende, die zorgdraagt

voor schoonhouden van gebouw en meubilair, van waterleiding en reservoirs, dan hebben we de *moskee-functionnarissen* allen de revue laten passeren.

Wel moet tenslotte nog worden opgemerkt, dat niet overal in Indië *penghoeloe-raden* bestaan; dit is in hoofdzaak op Java het geval. Elders worden de zoeven genoemde rechtszaken door de burgerlijke rechtbanken behandeld, die zich dan echter van het advies bedienen der Mohammedaanse wetgeleerden.

Is aan de kleine dorpsbedehuisjes geen moskeepersoneel verbonden, wel vindt men in de *dessas* den *dorpsgeestelijke*, die als bemiddelaar optreedt tussen de dorpelingen en het moskeepersoneel. De kennis van de Mohammedaanse wet is bij dezen man meestal zeer beperkt, maar toch altijd nog wel voldoende om voor de moskee de godsdienstige belasting te innen en te helpen bij het ontbinden en sluiten van huwelijken. Voorts spreekt hij het Islamietische gebed uit bij godsdienstige maaltijden, leidt de begravenissen en de plechtigheden op de gedenkdagen van het overlijden van naaste bloedverwanten. De jeugd onderricht hij in het lezen van de Ko'ran, in het juist uitvoeren van gebedshandelingen en rituele wassingen.

Maar ook allerlei, wat nog ligt op het terrein van het vroegere animisme, wordt onder leiding van den Mohammedaansen dorpsgeestelijke geplaatst. Hij spreekt b.v. de formules uit voor het bezweren van kwade invloeden en is in het bezit van wichelkalenders voor het bepalen van gunstige en ongunstige tijdstippen, terwijl ook de animistische geneeswijzen door hem worden toegepast, wanneer één der dorpelingen een ongeval is overkomen. Ceremoniën, verricht op de graven der voorouders, staan eveneens onder leiding van den dorpsgeestelijke en bij de offerfeesten voor oude godheden als Déwi Çri, de godin van de landbouw en Njai Ratoe Loro Kidoel, de godin van het Zuiderstrand, is hij meestal tegenwoordig. Hieruit moge reeds genoegzaam blijken, hoezeer het leven der Mohammedanen nog doortrokken is van het oude animisme en met hoe grote verdraagzaamheid de Islam in Indië staat tegenover al deze oude geloofsopvattingen.

Een bespreking van de tweede hoofdplicht der Mohammedaanse wet bracht ons reeds in aanraking met verschillende uitingen van de Islamietische godsdienst in Indië. Wij zullen na het bespreken

van elk der overige hoofdplichten telkens in de gelegenheid zijn wederom een en ander daaromtrent te vermelden.

De godsdienstige belasting. *Het wegschenken van aardse goederen* stond bij Joden en Christenen in het Oosten aangeschreven als een bij uitstek godsdienstige daad en Mohammed heeft van de aanvang af milddadigheid dan ook de zijnen als een plicht voorgehouden. De eerste gelovigen hebben ruimschoots aan die opdracht voldaan: zij gaven wat zij maar enigszins konden missen. Hoe groter echter de gemeente werd, hoe minder de mededeelzaamheid tot haar recht kwam. En zo is deze aangelegenheid ook niet aan reglementering ontkomen en als 3e hoofdplicht in de wet opgenomen. En daarmee kreeg de milddadigheid het karakter van een belasting. Men werd aangeslagen naar zijn inkomen; inning, beheer en verdeling der gelden werden nauwkeurig geregeld.

Zo had men belasting op te brengen van akkers, wijn- en boomgaarden; ook van vee, dat niet voor de arbeid werd gebruikt. Eveneens werden goud, zilver en koopwaren belast. Er werden ontvangers, 'amils genaamd, aangesteld, die het recht hadden velden, tuinen, stallen en weilanden te bezoeken en zelfstandig de belastingplichtigen aan te slaan.

Een achttal categorieën van personen wordt in de wet genoemd, onder welke de belasting moet worden verdeeld. Allereerst ontvangen de 'amils zelf een deel van de opbrengst, voorts is de belasting voor armen en behoeftigen bestemd, waartoe dan ook gerekend worden de wetgeleerden en andere voor de godsdienst levende personen. We willen hier ook nog *de bekeerlingen* noemen als mensen, wie een deel der belastingen ten goede komt: voornamelijk zij, die nog weinig ijver voor de godsdienst betonen, alsmede invloedrijke personen, die gunstig kunnen werken op de overgang van anderen tot de Islam, rekent men tot deze categorie. Ook kent de wet de strijders „op de weg Gods”, die uit de belastingopbrengst worden onderhouden. Het zijn de mensen, die vrijwillig strijden voor de uitbreiding en verdediging van het geloof.

De belasting draagt de naam van *Zakât*, een woord, dat eigenlijk „vroomheid” betekent, maar dikwijls in het bijzonder „weldadigheid”, „het aalmoezen geven” aanduidt.

Aan het einde der vastenmaand moet nog een bijzonder soort belasting worden opgebracht, niet berekend naar het vermogen, maar naar het aantal personen, in wier onderhoud het hoofd van het gezin moet voorzien.

Hoewel de bedoeling voorzat om uit de opbrengst van de zakât de huishouding van de staat zoveel mogelijk te bekostigen, is zulks practisch in de Moslimse landen nimmer geschied. Naast de zakât worden daar nog allerlei andere belastingen geheven, waarvan in de wet niet gesproken wordt, ja, die zelfs in strijd met het geloof worden verklaard. Practisch wordt de zakât veel ontdoken, terwijl niet zelden de 'amils zich ten koste van andere categorieën trachten te verrijken.

**De 3e hoofdplicht
in Indië.**

En hoe worden bovenvermelde voorschriften nu door de Indische Islamieten nageleefd?

Men kent ook beide soorten van belasting; de eerste wordt *djakat*, de belasting aan het eind der vastenmaand wordt *pitrah* genoemd. Er zijn natuurlijk geen officiële ontvangers aangewezen en de bevolking is dus vrij in het opvolgen der wettelijke voorschriften. De ontvangen bijdragen worden gewoonlijk door den penghoeloe en diens onderhebbenden beheerd, terwijl de reeds eerder genoemde dorpsgeestelijken als inners optreden.

In de Preanger wordt betaling der belasting vrij ijverig betracht; de opbrengst komt in hoofdzaak de moskeebeambten ten goede. Elders is de opbrengst geringer en dan heeft soms de verdeling door de gevers zelve plaats. Dan worden godsdienstleraars, leerlingen van godsdienstscholen en vrome stichtingen vaak bedacht. In Atjeh hebben de *oelama's* wel pressie op het volk uitgeoefend, omdat ze hun krijgskas van de nodige middelen moesten voorzien, teneinde het verzet tegen het Nederlandse gezag levendig te houden tijdens de Atjeh-oorlog.

Van regeringswege is het aan bestuursambtenaren verboden, zich te mengen in aangelegenheden, het heffen van deze belasting betreffende. Dwang noch pressie mag bij de inning plaats hebben, terwijl van hogerhand toezicht wordt uitgeoefend op beheer en verdeling der gelden. Dit geschiedt voornamelijk, opdat de gelden uitsluitend worden besteed tot instandhouding van de eredienst. Aan het opbrengen van de *pitrah* aan het einde der vastenmaand

wordt over het algemeen wel trouw voldaan. Deze dient volgens de wet opgebracht te worden in natura. De dorpsgeestelijken, die ook hier met de inning zijn belast, krijgen echter tenslotte door het toepassen van bepaalde manipulaties toch geld in handen.

Behalve het offeren van bovengenoemde verplichte gaven heeft de wet het vanouds als hoogst verdienstelijk aanbevolen om daarnaast vrijwillige, onverplichte liefdegaven te schenken. Ook in Indië wordt het geven van vrijwillige aalmoezen veel aangetroffen, terwijl het houden ener godsdienstige maaltijd (slametan) hiertoe gerekend kan worden. De spijzen toch worden aan gasten geschonken, die men wegens hun vroomheid of wegens hun behoefte heeft uitgenodigd.

De vasten. Als 4e hoofdplicht schrijft de wet voor om te vasten gedurende de 9de maand van het Mohammedaanse jaar. Van zonsopgang tot zonsondergang is het gebruik van alle spijs en drank verboden. Genotmiddelen, tabak, enz. mag men evenmin tot zich nemen, zelfs het speeksel, dat zich in de mond ontwikkelt, mag niet worden doorgeslikt. Na zonsondergang tot aan de volgende morgen mag men zich voor de geleden ontberingen schadeloos stellen. De arbeid dient voorts tot het noodzakelijke te worden beperkt; men heeft te vermijden alles, wat het aankweken van een vrome stemming zou kunnen bederven, terwijl het voorts aanbeveling verdient om de laatste 5 oneven nachten der maand wakende door te brengen. In één dier nachten toch moet de Ko'ran uit de hemel zijn neergedaald, of zijn volgens anderen de eerste openbaringen aan Mohammed overgebracht.

De Mohammedaanse vastenplicht stelt ongetwijfeld aan geest en lichaam zware eisen, mede ook, omdat het houden van bijzondere gebedsoefeningen gedurende de nacht aanbevolen wordt. Het ongeregelde leven, de onhygiënische wijze, waarop men zich 's nachts tracht schadeloos te stellen voor de ontberingen gedurende de dag geleden, eisen een behoorlijk gestel en vandaar, dat de wet b.v. aan oude lieden dispensatie verleent van deze plicht. Ook zieken en reizigers, zwangere en zogende vrouwen zijn vrijgesteld, maar moeten de verzuimde dagen later inhalen.

Het einde van de onthoudingsperiode wordt feestelijk gevierd. De wet kent deze gebeurtenis als het zogenaamde *kleine feest*, dat dus op de eerste dag van de 10e maand van het Mohammedaanse

jaar valt; in de voormiddag van die dag heeft een gemeenschappelijke gebedsoefening plaats.

**De 4e hoofdplicht
in Indië.**

In Indië staat de vasten bekend als *poeasa* en de *poeasa*-maand geldt er als een bijzondere: het is de maand van de godsdienst. Toch neemt de grote massa niet aan het vasten deel, hoogstens volstaat men er mee, gedurende slechts enkele dagen deze hoofdplicht te vervullen, b.v. op de laatste dagen der maand of op de Vrijdagen der vastenmaand. Wel worden over het algemeen de godsdienstplichten trouwer vervuld dan anders en ook zijn de bedehuizen des Vrijdags drukker bezocht dan in normale tijden, doch trouwe naleving van de vastenvoorschriften vinden we maar weer bij een zeer kleine minderheid, de reeds eerder genoemde „witte mensen”.

Het begin van de heilige maand wordt met een bijzonder signaal van de moskee aangekondigd, terwijl vandaar uit ook ieder etmaal begin en einde van de onthoudingsperiode worden bekend gemaakt.

De reeds vermelde oneven nachten worden in de Vorstenlanden met luisterrijke feesten gevierd; men noemt ze *maleman* en het is gebruikelijk, dat dan namens de vorsten onder het volk spijzen worden uitgedeeld. Ook wordt de aanbevolen nachtelijke gebedsoefening door tal van personen volbracht gedurende de *malemans*.

Wat de wet „het kleine feest” noemt, de plechtigheden na het beëindigen der vasten, is vooral op Java tot een waarlijk grote feestdag uitgegroeid. Het is de *Hari raja poeasa* (het *poeasafeest*) en hieraan wordt door aanzienlijken zowel als geringen deelgenomen. Men verschijnt keurig gekleed op de weg, alles ziet er kleurrijk en fleurig uit, bezoeken worden over en weer afgelegd, er wordt veel vuurwerk ontstoken en aan al deze gebruiken moet worden toegeschreven, dat de Europeanen van deze dag spreken als van „Inlands Nieuwjaar”. Bij de gelukwensen, die de minderen aan de meerderen, de kinderen aan de ouders aanbieden, vraagt men elkander om vergeving voor tekortkomingen van het afgelopen jaar en zo kent men blijkbaar aan het vasten tevens de betekenis toe van een verzoening voor de zonden van het gehele jaar.

De Bedevaart naar Mekka.

De *haddj* of bedevaart naar Mekka geldt tenslotte als de laatste van de 5 zuilen. Volgens de wet is ieder volwassen gelovige, die in het bezit zijner verstandelijke vermogens is, verplicht om tenminste éénmaal in zijn leven de *haddj* te Mekka mee te viëren. Deze verplichting geldt zowel voor vrouwen als voor mannen. Slechts enkele omstandigheden kunnen de Islamieten van deze hoofdplicht ontheffen,

Fig. 18. Mekka. De moskee el-Haram met de Kaäba.

namelijk het ontbreken van de nodige middelen daartoe en het onveilig-zijn van de weg naar de heilige stad. Voorts mag een vrouw slechts de tocht ondernemen, vergezeld van haar man of een ander betrouwbaar persoon.

Jaarlijks stromen duizenden gelovigen uit alle Mohammedaanse landen naar Mekka om daar de *haddj*-ceremoniën mee te maken, die in de laatste maand van het jaar gedurende enige dagen gehouden worden. Zo is het reeds sedert eeuwen geweest. De Mohammedaanse heersers zonden in oude tijd hun eigen karavanen

ter bedevaart en gewoonlijk was elke groep voorzien van een waardigheidssteken van den vorst, bestaande uit een Arabische draagzetel.

Het bezoek aan de heilige bodem betreft niet alleen de stad Mekka, maar ook enkele plaatsen buiten die stad. Het centrum der belangstelling vormt echter de Mekkaanse tempel, bestaande uit een groot, open plein, dat omgeven is door een zuilengang met vele minarets.

Midden op deze open ruimte staat een kubusvormig gebouw, de *Ka'-bah*, die in één zijner hoeken de beroemde zwarte steen draagt. Het inwendige van dit bouwwerk is geheel ledig en heeft overigens geen betekenis voor de eredienst. De *Ka'-bah* is geheel behangen met een kostbaar kleed, dat telkenjare uit Egypte naar Mekka gezonden wordt en dat gedurende het ganse jaar het heiligdom blijft versieren. Voordat een nieuw kleed aangebracht wordt, verkoopt men stuksgewijze het oude: aan de aldus verhandelde stukken wordt min of meer magische waarde toegekend.

In de onmiddellijke nabijheid van de *Ka'-bah* bevindt zich de *Zemzembron*, ingebouwd in een van twee verdiepingen voorzien gebouw. Het water der bron is naar Mohammedaanse opvatting geneeskrachtig.

Voorts bevinden zich in het bebouwde deel van Mekka twee oude heuveltoppen, *Safa* en *Marwah*, door een straat verbonden. Beide plaatsen spelen bij de haddj-ceremoniën een rol.

Over de oorsprong der Mekkaanse heiligdommen bezitten de Mohammedanen allerlei overleveringen, die echter historische waarde missen en eerst tijdens de Islam zijn ontstaan.

Adam zou b.v. reeds de grondslagen van de *Ka'-bah* hebben gelegd. Tijdens de zondvloed is de tempel verdwenen om daarna terzelfder plaatse door Abraham en Ismaël te worden herbouwd. Daarna heeft Abraham alle gelovigen tot de haddj opgeroepen, nadat hij daartoe zelf het voorbeeld had gegeven. Een afvallig nageslacht echter heeft de tempel ontwijd door het invoeren van allerlei afgodische gebruiken, totdat Mohammed de oorspronkelijke plechtigheden weder in ere herstelde.

Omtrent de geschiedenis van de *Zemzembron* verschaft de overlevering eveneens de nodige inlichtingen. Nadat Hagar met haar zoon Ismaël uit Abrahams tenten verdreven was, dwaalde

zij eenzaam rond. Radeloos beklom zij eerst de heuvel Safa om vandaar naar water uit te zien: daarna begaf zij zich naar Marwah en liep enige malen in vertwijfeling tussen beide heuvels heen en weer, totdat zij eindelijk, bij haar zoon teruggekeerd, water zag opborrelen uit de grond. Dit was op de plaats, waar nu de Zem-zembron wordt gevonden en het heen en weer lopen tussen Safa en Marwah is daarom tot op de huidige dag als een godsdienstig gebruik blijven voortbestaan.

Ook aan de zwarte steen in de Ka'-bahmuur heeft de overlevering aandacht geschonken. Oorspronkelijk was de steen wit, maar de aanraking door zondige mensen heeft hem zwart gemaakt. Adam had deze steen van God ontvangen; tijdens de zondvloed werd hij in een berg bij Mekka bewaard; daarna heeft de engel Gabriël hem aan Abraham ter hand gesteld. Deze heeft hem in de Ka'-bahmuur ingemetseld.

We kunnen echter gerust aannemen, dat de heilige plaatsen, zowel als de haddj-ceremoniën, dateren uit oeroude tijden en eertijds deel uitmaakten van de heidense eredienst der oude Arabieren. Oorspronkelijk was de haddj waarschijnlijk een nieuwjaarsfeest, gevierd bij de overgang van de hete, droge zomermaanden naar het koele jaargetijde. Na de verovering van Mekka heeft Mohammed de haddj echter bij de nieuwe godsdienst ingelijfd en heeft die geheel naar eigen inzichten in een Islamietisch godsdienstige plechtigheid gewijzigd; hij heeft dit waarschijnlijk vooral gedaan, omdat Mekka en Ka'bah golden als het centrum der macht in Arabië.

De heilige stad met naaste omgeving vormt gewijd gebied, dat alleen door gelovigen in ritueel reine toestand en gehuld in een bepaalde kledij betreden mag worden. Het lichaam wordt dan bedekt met twee ongenaaide, nieuwe of althans reine doeken. De ene wordt om de schouders geslagen, de andere om de lendenen bevestigd. Voorts mag de pelgrim zich gedurende de gewijde staat het haar of de nagels niet afknippen, zich scheren noch kammen. Eerst na het volbrengen der godsdienstige plechtigheden mag men tot de profane toestand terugkeren en de verschillende onthoudingen afleggen.

De haddj-ceremoniën vangen aan met een begroetingsgang om

de Ka'-bah, waarbij men een zevenmalige rondgang om het gebouw volbrengt. Telkens kust men daarbij de zwarte steen, raakt hem met de hand aan of, als het zeer druk is, wijst men er slechts naar en kust dan de hand.

Verdere ceremoniën zijn het vertoeven op de hoogvlakte van 'Arafat, welke 6 uur beoosten Mekka ligt; het slachten van offerdieren te Moena, een dorpje, dat ongeveer halfweg tussen 'Arafat en Mekka gelegen is; in Moena wordt ook het *steenwerpen* uitgevoerd, een ceremonie, die daarin bestaat, dat men 7 steentjes één voor één op de zogenaamde „*steenhoop der 'Akabah*” werpt, bij elke worp de woorden uitsprekende: „In de naam van Allah; Allah is groot”. Volgens de Moslims staat deze eigenaardige plechtigheid in verband met een verhaal over den aartsvader Abraham, die hier den duivel ontmoet en met stenen verdreven zou hebben.

Na de terugkeer in Mekka verrichten de pelgrims nog eenmaal een zevenvoudige rondgang om de Ka'-bah en een zevenmalige loop tussen Safa en Marwah. De drie daarop volgende dagen behoort men in feestelijke stemming door te brengen; de gewijde staat is dan reeds afgelegd.

Naast de verplichting tot de haddj staat die tot het verrichten van de 'oemrah: een zevenvoudige omgang om de Ka'-bah, een zevenmalige loop tussen Safa en Marwah, benevens een hoofdschering, vormen de rituele handelingen, die er bij behoren. De 'oemrah is niet aan een bepaalde tijd van het jaar gebonden en behoeft ook niet in gezelschap van anderen te worden gemaakt. Vele pelgrims voeren deze 'oemrah uit, onmiddellijk na hun eerste aankomst in Mekka.

Velen maken van hun aanwezigheid in het heilige land gebruik om een bezoek te brengen aan Mohammed's graf te Medina, drinken van het gewijde water der Zemzembron, laten zich bij een mystieke orde inschrijven en nemen een Arabische naam aan.

De 5e hoofdplicht in Indië.

En wat is nu de betekenis van deze vijfde zuil van de Islam in het leven der Indische Islamieten? Allereerst merken we op, dat jaarlijks een groot aantal pelgrims uit de Indische Archipel zich opmaakt om de tocht naar Mekka te volbrengen. Men kan zeggen, dat ongeveer de helft van het totale aantal haddjbezoekers uit Indië

afkomstig is. Van oudsher heeft men onder de Indische Islamieten deze plicht met zekere voorliefde vervuld. Het is wel zeker, dat in oude tijd eerezucht één der machtige drijfveren daartoe was. De reis was destijds vol gevaren, weinigen durfden die aan en van die weinigen keerden slechts een deel behouden terug. Als vanzelfsprekend werden de teruggekeerden door hun landgenoten met grote onderscheiding behandeld.

Hoewel het aantal deelnemers (*hadji's*) nu veel groter, de

Fig. 19. Hadji' te Garoet.

moeilijkheden op reis zoveel minder en het percentage terugkerenden hoog is, is nog altijd iets van het traditionele respect voor den Mekaganger in de inheemse maatschappij bewaard gebleven en het is daaraan waarschijnlijk ook toe te schrijven, dat de overigens weinig spaarzame inlander jarenlang iets van zijn geringe inkomen op zij legt om de haddj te kunnen meemaken. Ja, er zijn er, die er geen been in zien have en goed te verpanden en onder de meest ongunstige financiële omstandigheden de reis te ondernemen.

De meerderheid der hadji's blijft slechts in het heilige land. Zij komen slechts verrijkt met enige levenservaring en wat reis-indrukken terug: godsdienstig zijn ze even onwetend als voorheen en na hun terugkeer zetten ze hun leven op de oude wijze weer voort. Alleen aan de kleding is soms te bemerken, dat ze in Arabië zijn geweest. Vooral de tulband wordt dan veel gedragen en ook het lange Arabische opperkleed. Ongegrond is het oordeel dus van mensen, die in alle hadji's fanatieke opruiers en gevaarlijke woekeraars zien.

Er zijn onder de hadji's echter ook enige weinigen, die na afloop van de bedevaart zich geruime tijd in Mekka vestigen om dieper in de wetenschappen van de godsdienst door te dringen. Soms verliezen ze daarbij hun oorspronkelijke verdraagzaamheid, leren verschillende adatgewoonten minachten, daar die in strijd zijn met de wet; ze zouden liefst de politieke toestand in hun land geregeld zien overeenkomstig de idealen van de Islam. Er zijn echter onder hen ook dezulken, die na terugkeer uit het heilige land als zeer gewaardeerde wetgeleerden optreden.

Evenals t. a. v. de tweede zuil van de Islam, heeft de regering ook omtrent de hadji's enige maatregelen getroffen. Zo is voor alle hadji's het bezit van een *reis*pas vereist, zulks ter bescherming van de bedevaartgangers: de Nederlandse consul in Djeddah, die daar sedert 1872 is gevestigd, kan nu contrôle op de in Arabië vertoevende pelgrims uitoefenen. Die bescherming was wel nodig. Vrouwen werden nl. wel als slavinnen verkocht, mannen vaak in de schuld gewerkt en dan gedwongen als koelie te werken voor ondernemingen in de Straits, vanwaar ze pas na jaren terugkeerden.

De pelgrims stellen zich voorts na aankomst in het heilige land onder leiding van gidsen, die voor logies, offerdieren en transportmiddelen zorgen, terwijl ze voorlichting geven omtrent de ceremoniën en verder allerlei diensten bewijzen. Hier wordt vaak een vergoeding voor gevorderd, die meer bedraagt dan billijkerwijze mag worden gevraagd en het was geen uitzondering, dat hadji's bestolen werden.

Alle pelgrims moeten in het bezit zijn van een *retourbiljet*, tenzij zij aannemelijk kunnen maken, dat zij het voornemen hebben om langer dan de geldigheidsduur van het retourbewijs in Arabië en aangrenzende landen te vertoeven.

Hygiënische contrôle op de pelgrims bleek geboden in het belang

der bevolking en men mag alleen in enkele pelgrimshavens inschepen en uitsluitend in de daartoe aangewezen ontschepingshavens weer debarkeren, terwijl mede voorschriften zijn gegeven voor een *behoorlijke verzorging* gedurende de zeereis.

De godsdienstige Islamieten uit de moskeewijken op Java vasten wel op de dagen, gedurende welke hun landgenoten in den vreemde aan de ceremoniën deelnemen. De 10e der maand, de dag, die samenvalt met de offerdag van Moena tijdens de haddj-processie, wordt min of meer als een feestdag beschouwd. Volgens de wet is het zelfs een „groot” feest, maar van zoveel betekenis acht men in Indië deze *Hari raja Besar*, zoals de dag genoemd wordt, niet. Hier en daar laat men op deze dag op rituele wijze een offerdier slachten. Naar het volksgeloof meldt, zal dit geofferde dier eenmaal op „de vlakte der opstanding” den offeraar tot rijdier strekken.

**Huwelijks-
bepalingen.** Wij zagen in het voorafgaande, op welke wijze de hoofdplichten van de wet haar toepassing hebben gevonden bij de Islamieten van de Indische Archipel. Er zijn echter nog andere, minder belangrijke wetsvoorschriften, die in Indië voor de Islambelijders betekenis, ja zelfs grote betekenis hebben gekregen. En we denken dan in de eerste plaats aan de invloed, die Mohammeds wet gekregen heeft op *het huwelijksrecht*. Al komt polygamie ook niet zo frequent voor (volgens de wet mag de man vier vrouwen hebben) men houdt zich toch vrij nauwkeurig aan de wetsvoorschriften en wat b.v. *de sluiting* van het huwelijk en *de verstoting* van de vrouw door den man betreft, kan het Inheemse huwelijk gevoeglijk Islamietisch worden genoemd.

De overeenkomst om een huwelijk aan te gaan wordt naar Mohammedaanse zede beschouwd als een *contract* tussen een vertegenwoordiger van de vrouw en haar aanstaanden echtgenoot. De vertegenwoordiger biedt daarbij de vrouw aan, de echtgenoot verbindt zich, haar naar haar stand te zullen onderhouden. Als de vader optreedt als vertegenwoordiger van zijn dochter, is de toestemming van de vrouw voor het huwelijk niet noodzakelijk, tenminste als zij als maagd wordt uitgehuwelijkt aan een haar passende partij. Als bij ontstentenis van den vader de grootvader

optreedt, geldt dezelfde regel. In andere gevallen is de toestemming der vrouw vereist.

Aan de vertegenwoordigers worden door de wet nogal hoge eisen gesteld en daarom maakt men in de regel van een *plaatsvervanger* gebruik. Als zodanig treedt in Indië dan weer de reeds eerder genoemde penghoeloe van de moskee op. Deze is in staat een behoorlijk huwelijkscontract op te maken. Overigens kan dus zonder tussenkomst van een ambtenaar het huwelijk tot stand komen. Men behoeft niet door een derde in de echt te worden verbonden; wel zijn enkele getuigen nodig bij het sluiten van een huwelijksovereenkomst.

Huwelijk in gemeenschap van goederen, kent de Mohammedaanse wet niet. De man is verplicht de vrouw naar haar stand te onderhouden, maar wat de vrouw zelf meebrengt in het huwelijk of tijdens het huwelijk verkrijgt, b.v. door erfenis, blijft haar eigendom.

Heel veel komt voor, het verbreken van de huwelijksband door *verstoting* van de vrouw door den man. Deze verstoting kan plaats hebben zonder opgave van geldige redenen, zonder tussenkomst van overheid of rechter. Nodig is slechts het uitspreken van een verstotingsformule, *talâk* genaamd. Na een dergelijke huwelijksontbinding mag de vrouw gedurende 100 dagen niet hertrouwen. Tijdens deze wachtperiode kan de man de verstoting herroepen en daarna het huwelijk op het vroegere contract voortzetten. Heeft voor een tweede maal de uitspreking plaats van een verstotingsformule, dan gelden dezelfde regels, maar na een derde *talâk* is geen hereniging meer mogelijk op het vroeger contract; wil de man dan wederom de vrouw tot zich nemen, zo dient zij eerst met een anderen man te huwen en door deze verstoten te worden, waarop dan middels een nieuw contract de eerste echtgenoot weer een huwelijksverbintenis met die vrouw kan aangaan. Na driemaal drie verstotingen is een nieuw huwelijk tussen de gewezen echtgenoten echter niet meer mogelijk.

Zoals gezegd, heeft sluiting en ontbinding van het huwelijk bij de Mohammedanen in de Archipel in de regel plaats volgens de Islamietische wetsvoorschriften. *De Huwelijksordonnanties*, door

de Ned.-Indische overheid uitgevaardigd, hebben dan ook ten doel de rechtszekerheid van deze aangelegenheid te bevorderen, door daarop toezicht voor te schrijven. Dat toezicht wordt uitgeoefend door van overheidswege aangestelde huwelijksbeambten. Van verstotingen en herroepingen van verstotingen dient men bedoelde ambtenaren kennis te geven, die dan in daartoe bestemde registers daarvan aantekening houden. Van huwelijken, die gesloten worden, dient men eveneens kennis te geven, opdat er aantekening van gehouden kan worden. Voor enkele streken in de Buitengewesten zijn deze ordonnances echter niet van kracht.

Op het terrein van het huwelijksrecht houdt de bevolking in verschillende opzichten ook nog vast aan de *'adat des lands*. En zo kon b.v. in de Menangkabau, waar moederrechtelijke huwelijksverhoudingen voorkomen (matriarchaat) tot de huidige dag een adaterfrecht worden toegepast, dat geheel in strijd is met de Islamietische wet.

Waar de man zijn vrouw om de minste aanleiding kan verstoten, is de positie der vrouw bij de meeste Islamietische volken van de Archipel inferieur, hoewel beter dan in menig Moslims gebied buiten Indië. Wanneer de vrouw zou willen scheiden van den man, zo is haar dit echter volgens de wet vrijwel onmogelijk.

Het is nu in verschillende streken gewoonte geworden, dat men huwt met de zgn. *talik*, welk woord eigenlijk *ophanging* betekent. Bij de sluiting van het huwelijk wordt vastgesteld, dat een verstoting in werking zal treden, wanneer aan bepaalde voorwaarden wordt voldaan. Tot die voorwaarden behoort b.v. het feit, dat de man voor een bepaalde tijd op reis gaat zonder goedvinden van de vrouw, dat hij haar verwaarloost, dat hij niet behoorlijk in haar huisvesting of in haar voeding en kleding voorziet. Zijn deze voorwaarden in werking getreden, dan kan de vrouw zich dus als verstoten beschouwen en daardoor de mogelijkheid openen om met een ander te trouwen. Het is echter nodig, dat zij bij de huwelijksbeambten verschijnt om opgaaf van de redenen voor het inwerkingtreden der *talâk* te doen. De rechter spreekt dan natuurlijk niet de scheiding uit (daarmee heeft hij zich niet in te laten) doch constateert alleen, dat aan de voorwaarden voor verstoting is voldaan.

**Overlijden en
Begrafenis.**

Bij *overlijden* wordt in de Indische Archipel door de Islamieten ook rekening gehouden met wat in de Mohammedaanse wet omtrent overlijdens- en begrafenisgebruiken wordt bepaald.

Het lijk wordt zorgvuldig gewassen en in ritueel reine toestand gebracht, opdat men *de salât voor gestorvenen* ten behoeve van den dode verrichten kan. Daarna wikkelt men hem in een witkatoenen doodskleed. Vervolgens wordt bovenbedoelde salât in de moskee of in het sterfhuis verricht. Deze gebedsoefening onderscheidt zich van de gewone salâts, doordat er b.v. een gebed voor de zielsrust van den dode bij wordt uitgesproken.

De dode wordt op een ruwe baar van bamboe grafwaarts gedragen. Bamboeboogjes, gedekt door een sarong, welven zich over de baar. Tijdens de tocht naar het graf, die in vlugge loop wordt volbracht, houdt men een zonnescherm boven het lijk, terwijl wierook wordt gebrand en *de ratib* (lofprijzing van God) wordt uitgesproken en daarna laat men het lijk neer in de grafkuil.

De teraardebestelling heeft zodanig plaats, dat het lijk in een vrije ruimte komt te liggen. De grafkuil heeft daartoe aan de Westkant een nis, waarin de dode met het gezicht naar Mekka op de rechterzijde wordt gelegd. De banden der lijkwade worden losgemaakt en met nadruk worden hem de woorden der Mohammedaanse geloofsbelijdenis ingeprent, opdat hij deze niet zal zijn vergeten, wanneer de doodsengeelen *Moenkar en Nakir* een onderzoek naar zijn geloof komen instellen. Eindelijk wordt de nis met enige plankjes afgesloten en de kuil met aarde dichtgeworpen. Een eenvoudig grafpaaltje wordt opgericht; voor de meer gegoeden wordt aan de grafsteen wel meerdere zorg besteed, maar een steen op gemetselde ondergrond komt niet voor, als met het opstandingsgeloof in strijd zijnde.

In de wet wordt aanbevolen, op bepaalde tijdstippen na het overlijden *godsdiensstige maaltijden* te houden. In de Indische Archipel vond dit gebruik gemakkelijk ingang, daar het feitelijk een voortzetting was van de dodenmalen uit de Vóór-Islamietische tijd. Op de 7e, 10e, 40e, 100e en ook op de 1000e dag na iemands overlijden, benevens op de jaardag van het overlijden viert men deze maaltijden, die volgens Islamietische opvattingen moeten dienen tot bevordering der zielerust van den overledene: zijn hemelse loon zal daardoor groter worden.

Veel animisme heeft zich echter in deze dodenmalen nog voortgezet. Men neemt aan, dat de dode het essentiële der spijzen geniet of men vreest, dat ongevallen in de dessa het gevolg zouden kunnen zijn van een verzuim in de verering der gestorvenen. Voorts blijven de graven in de inheemse gedachtengang de plaatsen, waarheen men trekt om aan de gestorvenen hulp te vragen bij belangrijke dingen, die worden ondernomen. Het is bij al deze aangelegenheden weer de ons bekende dorpsgeestelijke, die de leiding heeft en in de gehele dodencultus vinden we een opmerkelijk compromis gevormd tussen het oude volksgeloof en het Islamietisch monotheïsme.

Diverse plichten. *De besnijdenis* behoort tot de plichten, die de gelovige Islamiet heeft te vervullen, hoewel dit gebruik bij de Arabieren van oudsher voorkwam en de profeet daaromtrent geen bijzondere voorschriften heeft gegeven. Overal in de Islamietische landen wordt echter grote waarde aan het gebruik der besnijdenis gehecht en de Indische volken beschouwen het min of meer als een teken van opneming in de gemeente. Onwetenden onder hen zien in de besnijdenis zelfs een der vijf zuilen van de Islam.

Tenslotte wijzen wij er nog op, hoe het verbod tot *het eten van varkensvlees* iemand in Indië tot goed Islamiet stempelt, terwijl ook *het drinken van sterke dranken* onder de Inheemsen in Indië weinig voorkomt.

C. DE GELOOFSLEER VAN DE ISLAM.

Ontwikkeling der Geloofsleer. Men zou wel kunnen zeggen, dat de geloofsbelijdenis van de Islam eigenlijk uit slechts één zin bestaat, deze nl.: „Er is slechts één God en Mohammed is zijn Profeet”. Dit woord, in Indië *de sjahadat* geheten, wordt, zoals we reeds eerder opmerkten, de eerste zuil van de godsdienst genoemd. Het is 't wachtwoord van de Islam geworden, waarmee men de wereld ingetrokken is om de volken tot onderwerping aan Gods wil te dwingen. Daarnaast heeft zich echter in de Islam de wetenschap van de geloofsleer ontwikkeld ongeveer op dezelfde wijze als de groei der Mohammedaanse wet

heeft plaats gehad, hoewel de laatste de eerste in betekenis tenslotte verre overtrof.

Evenmin als uit de Ko'ran een afgerond systeem van wetten was af te leiden, evenmin is zulk een systeem t. a. v. de geloofsleer in het heilige boek te vinden. De Ko'ranische tegenstrijdigheden hebben zelfs reeds tijdens het leven van den Profeet aanleiding gegeven tot kritiek en onder *de vele twistpunten*, die in de loop der tijden zich in de gemeente openbaarden, noemen we b.v. *de leer der praedestinatie*, de verhouding van Gods wezen tot zijn eigenschappen en de beschouwing van de Ko'ran.

Wij zullen niet stilstaan bij de aard der geschillen, noch bij de waarlijk diepe gedachten, die door beide partijen vaak zijn uitgesproken. Van belang is, te constateren, dat tenslotte in en door de dogmatische strijd de formules zijn gevonden, waarmee allen zich konden verenigen. Zo is een afgerond stelsel van dogmatiek ontstaan, waarin de geloofsopvattingen zijn neergelegd. Er is dan een zestal hoofdstukken, waarvan de kennis voor de gelovigen noodzakelijk wordt geacht. Deze hoofdstukken worden hieronder in het kort besproken.

Geloof in God. De naam '*Allah*, in de Islam voor God gebezigd, betekent zoveel als: de God bij uitnemendheid, het voorwerp der hoogste verering. Reeds in de heidense tijd was deze naam in Arabië bekend. '*Allah* werd toen vereerd als de hoogste God, te midden van vele andere goden en demonen. Volgens de Islamieten echter is de naam '*Allah* eerst aan Moham-med geopenbaard.

In de Ko'ran wordt met nadruk het monotheïsme geleerd, in tegenstelling met het veelgodendom der heidenen. De Islamietische geloofsleer kent aan het wezen Gods *20 eigenschappen* toe en deze moet de mens trachten te doorgronden. Enkele grondtrekken van Gods wezen, zoals zich dat in zijn eigenschappen openbaart, noemen we hier.

Zo is '*Allah* de Bestaande, de Zijnde, Hij is niet in de verbeelding der mensen, maar Hij bestaat inderdaad. God is zonder begin en zonder einde, een geheel enig Wezen; er is niets, dat met hem vergeleken kan worden. De mens behoeft dan ook niet te trachten om met zijn zintuigen een beeld van God te ontwerpen. Hij is onderscheiden van al, wat bestaat. God is ongeschapen, ontleent

zijn bestaan niet aan een voorafgaande oorzaak, Hij is de bron van al, wat leeft; Zijn Wet is onbegrensd; de wereldorde zal veranderen, zodra God dat wil. God heeft zich ook geopenbaard; door Zijn spraak openbaart Hij zijn wil aan de mensen en de Ko'ran is de meest volmaakte uiting van Gods sprake.

Het begrip „Vader” is de Islam vreemd. Allah heeft een bestaan in zichzelf, kan geen behoefte hebben aan een voorwerp zijner liefde en de verhouding van Vader tot kinderen is een veel te familiale. Zijn verhouding tot de mensen is die van Heer tot slaaf. „Gods souvereiniteit is niet in énen gezien met zijn ontferming en zo kan ze worden tot zuivere willekeur.”

Geloof in de Engelen.

Het geloof in engelen is den mens opgelegd, maar hij mag ze niet vereren. Het zijn zondeloze, etherische wezens, boden van Allah en Zijn helpers bij het regeren der wereld. Allen hebben dan ook een bepaalde taak. *Gabriël* (*Djabarail*) heeft b.v. Gods openbaringen overgebracht aan Mohammed; *Moenkar* en *Nakir* zijn de vraag-engelen, die de doden in het graf ondervragen naar hun geloof. *Asraël* voert bij het sterven de zielen der mensen mee. *Israfil* zal bij het laatste oordeel de bazuin blazen.

Naast engelen komen duivelen voor, aan het hoofd waarvan *Sja'itan* (*Satan*) staat. Hij is de boze engel, die Adam en Eva verleidde en de mensen nog altijd tot ongeluk brengt.

Geloof in de Profeten.

Profeten zijn dragers van Allahs openbaringen. Hun aantal is zeer groot; verschillende getallen worden opgegeven voor hun aantal, maar men komt steeds boven de 100.000. Onder deze komen er echter ruim 300 voor, die een speciale plaats bekleden, omdat ze met bijzondere opdrachten van Godswege tot de mensen gekomen zijn; ze worden *afgezanten* (*rasoels*) genoemd. Van de rasoels eindelijk worden er weer zes als bijzonder uitverkoren beschouwd, nl. *Adam*, *Noh* (*Noach*), *Ibrahîm* (*Abraham*), *Moesa* (*Mozes*), *'Isâ* (*Jezus*) en *Mohammed*. De komst van een volgende gezant verving die van al zijn voorgangers en bracht de godsdienstige kennis op hoger plan. Mohammed heeft tenslotte de geheel volmaakte openbaring ontvangen. Hij is dan ook de laatste godsgezant geweest; men noemt hem de *sluitsteen*, *het zegel der profeten*. Als mens zijn de

gezanten niet onfeilbaar, hoewel ze meer kracht bezitten dan gewone mensen om aan verleidingen weerstand te bieden. Wel zijn ze echter onfeilbaar bij het verrichten van de taak, die God hen heeft opgedragen, dus bij het bekend maken van zijn openbaringen.

De geschiedenissen der gezanten, zoals die in de gewijde boeken voorkomen, zijn min of meer verbasterde verhalen, ontleend aan de Bijbel en oud-Arabische legenden. Van Jezus wordt bv. verhaald, dat hij geboren is uit de maagd Maria, de zuster van Aäron. Hij heeft Sem, den zoon van Noach, uit de doden opgewekt, een „tafel” uit de hemel doen nederdalen, maar de Ko’ran loochent, dat Jezus gekruisigd is, hoewel verschillende verzen elkander in dit opzicht tegenspreken.

Geloof in de boeken.

Vervangen later optredende gezanten van Allah alle voorafgaande, bij de heilige boeken bemerken we eenzelfde verschijnsel: de jongere vervangen de oudere boeken. Met de beschouwing van een viertal boeken houdt Mohammed zich bezig. Het zijn: *de Taurât (wet) van Mozes, de Psalmen van David, de Indjil (het Evangelie van Jezus) en de Ko’ran*. Alleen de Ko’ran echter is onfeilbaar. Joden en Christenen, „de schriftbezitters”, hebben de woorden van hun heilige geschriften verdraaid, maar ook zonder dat zouden die werken door de Ko’ran hun waarde hebben verloren.

De Ko’ran wordt als ongeschapen en eeuwig beschouwd; hij is de autorisatie van Mohammeds roeping en hangt daarom ten nauwste samen met het leven van den Profeet en het is in dit verband belangrijk, iets nader op de betekenis van de Ko’ran en diens inhoud in te gaan.

De Ko’ran.

Het boek is een verzameling van grotere en kleinere hoofdstukken, gerangschikt naar hun lengte. Deze 114 hoofdstukken dragen verschillende namen, naar een of ander woord, dat er in voorkomt, b.v.: *De vrouwen, De spin, De mieren*, enz. Elk hoofdstuk is verdeeld in verzen, terwijl de gehele inhoud van het boek ook weer verdeeld is in 30 afdelingen van ongeveer gelijke omvang, met de bedoeling, het reciet in 30 stukken te splitsen. De openbaringen zijn nl. bestemd om voorgedragen te worden in de gemeente. *Al-koer’-ân* betekent: „te reciteren heilige tekst”. Mohammed had nl. op zijn reizen de Joden en Christenen

op een eigenaardige zangerige toon de heilige schriften horen lezen en hij meende, dat deze reciteer-toon behoorde bij de godsdienstige ritus.

Er is, zoals we reeds eerder opmerkten, een duidelijk onderscheid tussen de openbaringen, afkomstig uit de eerste jaren van het optreden van den profeet en de voordrachten uit de tijd, dat hij te Medina verbleef. In de eerste tijd toch voelde Mohammed zich enkel de vrome *Gezant Gods*, die had te strijden tegen de

Fig. 20. Gekleurd en geillustreerd middenfolio van een Koran.

ondeugden van zijn stamgenoten, hoogmoedige en materialistische plutocraten, die slechts aandacht hadden voor aardse zaken. In deze eerste openbaringen worden de mensen gemaand tot bekering, tot een godvruchtig leven, wordt de eeuwige gelukzaligheid voor de gelovigen, de hellesmart voor de ongehoorzamen in het vooruitzicht gesteld. In Medina echter is de jonge gemeente reeds gevormd. Mohammed is naast gezant ook staatsman en veldheer geworden en de inhoud der openbaringen is daarmee in overeenstemming. Zo wordt hier *de heilige oorlog* tegen andersdenkenden gepredikt,

en verschijnen ook de bepalingen omtrent huwelijks- en erfrecht, strafrecht, voorschriften tot beteugeling van woeker, enz.

De Ko'ran werd geopenbaard in het Arabisch, dat de heilige taal van de Islam geworden is. Het boek mag eigenlijk niet gedrukt worden en zo zijn er tal van prachtige handschriften van de Ko'ran ontstaan. Steendruk is van vroeger af voor een uitgave van het heilige boek wel toegestaan en ten behoeve van niet-Islamieten heeft vertaling plaats gehad o. a. in verschillende Europese talen.

De eerste openbaringen werden door den Profeet en zijn volgelingen in *het geheugen* bewaard. Later was zulks niet meer mogelijk en werden ze vaak *geschreven* op stukken hout of leer, palmbladeren en schouderbladen van kamelen. Sommige openbaringen werden in de loop der jaren door den Profeet afgeschaft en door andere vervangen en toen Mohammed stierf, was er geen volledige verzameling aanwezig. 't Was veeleer zó, dat vele volgelingen in het bezit waren van verzamelingen, die onderling zeer verschilden. Ook waren er zgn. „dragers van de Ko'ran”, die stukken van de openbaringen in het geheugen bewaarden.

Reeds onder den eersten Khalief der Mohammedaanse gemeente, *Aboe Bakr*, werden de verspreide openbaringen verzameld, maar eerst onder den derden khalief heeft de officiële codificatie plaats gehad en tot op onze tijd is deze redactie van de heilige tekst bewaard gebleven. Wijzigingen noch tendentieuze omwerkingen heeft het heilige boek in de loop der eeuwen ondergaan en zo kunnen we gerust zeggen, dat aan de authenticiteit van de Ko'ran niet te twijfelen valt.

Al spoedig had men behoefte aan toelichtingen op de tekst, vooral, omdat de taal min of meer dichtelijk was gehouden, mede ook, omdat tal van openbaringen waren afgeschaft en door anders-luidende vervangen. Ko'ranexegese werd een belangrijke tak van wetenschap en de talrijke commentaren op het heilige boek vormen een voornaam bestanddeel der godsdienstige litteratuur.

De ontwikkeling der godsdienstige wetenschappen heeft er, naar wij reeds eerder zagen, toe geleid, dat de Ko'ran voor een groot deel zijn gezag heeft afgestaan aan de Mohammedaanse wet, die naast de Ko'ran uit de ons reeds bekende wortelen is opgebouwd. Vele Islamieten van de tegenwoordige tijd streven er naar, weer de nadruk te leggen op het gezag van de Ko'ran meer dan op dat

der overlevering, zulks onder grote tegenstand der meer conservatieve elementen.

Geloof in de Voorbeschikking. Over de predestinatieleer is in de Islamietische gemeente veel strijd gevoerd, aangezien de Ko'ran op dit punt zo op het eerste gezicht niet heel duidelijk is. Zo heet het in Soera 16 vers 95:

„Allah doet dwalen, wien Hij wil en leidt wien Hij wenst; eenmaal zal U rekenschap van uw daden worden gevraagd.” De opvatting, die tenslotte als de dogmatisch juiste is aangenomen, neemt wel een voorbeschikking aan, hetgeen den mens echter niet ontheft van de verantwoordelijkheid van zijn daden. „God schept de daden, goede zowel als slechte, maar de mens eigent ze zich toe.” De mens moet dus trachten het ware geloofsleven te vinden en dat te behouden. Of hij daarin slaagt, zal eerst later blijken bij het jongste gericht. Het is vooral de duivel, die den mens het geloof tracht te ontnemen, inzonderheid op het ogenblik voor het sterven; zulks is ook de aanleiding, dat men stervenden de geloofsbelijdenis in het oor fluistert.

In de praktijk echter leidt deze opvatting vaak tot een *fatalistisch berusten*; anderzijds laat men ook wel het gehele praedestinatievraagstuk onaangeroerd liggen en blijft in gewijzigde vorm aan oude animistische opvattingen vasthouden.

Geloof in de Oordeelsdag. Om zijn prediking van *het laatste oordeel* vooral heeft Mohammed de spotlust van zijn stamgenoten opgewekt. Het animisme der Arabieren was uitsluitend „diesseitig” georiënteerd.

De oordeelsdag is de dag der opstanding. De doden staan dan op uit hun graf en ieder zal voor Allah's rechterstoel verschijnen. Wanneer die dag komen zal, is niet bekend, maar eerst zullen alle Mohammedanen nog door een volmaakten khalief *den Mahdi*, geregeerd worden. Daarna zal nog een anti-geloofsprofeet optreden, die de mensen weer van het ware geloof zal trachten af te voeren. Eindelijk verschijnt Jezus om de waarheid van Mohammeds prediking te verkondigen.

Op zeer plastische wijze wordt in de Islamietische geschriften en ook in de Ko'ran gehandeld over de geneugten van het Paradijs, die den gelovige wachten, alsmede over de straffen der hel, die

aan de ongelovigen zullen worden voltrokken. Soera 69 verhaalt, hoe de verlorenen in de hel met lange ketenen gebonden zullen zijn; weerzinwekkend voedsel zullen ze eten; het water, dat ze drinken, verteert de ingewanden als vloeiend ijzer.

De beschrijvingen, die van het hemelse Paradijs worden gegeven, wekken voorstellingen, die vooral de vleselijke lusten prikkelen. Kostelijke spijsen en dranken en donkerogige maagden maken het verblijf tot een grote vreugde. De wettelijke verplichtingen der gelovigen zullen daar afgeschaft zijn.

De geloofsleer in Indië. Omtrent de invloed van de geloofsleer in Indië kunnen we zeggen, dat onder de massa hiervan *weinig bekend* is. Zielszorg kent men in de Islam niet, voorbereiding tot opneming als lid der gemeente heeft niet plaats, catechetisch onderwijs behoeft men dus niet te volgen en een opzettelijke behandeling der geloofsleer ontbreekt. Wel worden aan leerlingen van godsdienstscholen (waarover hieronder nader) verschillende boekjes in handen gegeven, die de onderwerpen der dogmatiek nader behandelen, en het boekje *Sipat doea poeloeh* (de twintig eigenschappen) is in de Archipel wel het meestbekende werkje geworden.

D. DE MYSTIEK IN DE ISLAM.

Ontwikkeling der mystiek. Naleving van de Wet doet de Islam opgaan in vormendienst; de geloofsleer bevredigt in hoofdzaak de behoeften van het intellect en zo werden de eisen van het gemoedsleven in deze godsdienst miskend, gevolg wellicht ook van de omstandigheid, dat de Arabieren weinig mystiek zijn aangelegd. De Islamietische mystiek is dan ook op vreemde bodem gegroeid. Al ontbraken in de aanvang de mystieke elementen in Mohammeds prediking niet, reeds spoedig drongen staatkundige en politieke gedachten zich zozeer op de voorgrond, dat de oorspronkelijke mystieke inslag niet meer tot gelding kwam.

Door zijn verbreiding onder vreemde volken, kwam de Islam in aanraking met invloeden, ontleend aan Perzische en Indische mystiek. De practisch-ascetische richting der Perzische mystiek, voortgekomen uit de theoretisch-theologische invloed van het

Neo-Platonisme, leert de mogelijkheid van de vereniging der ziel met God. Indische mystiek leerde vrijwel hetzelfde, maar was meer pantheïstisch georiënteerd. Ook het Christendom heeft zijn invloed doen gelden en zo kwam langzamerhand een Islamietisch ascetendom op, bekend staande onder de naam van *Soefisme*, aldus genoemd, omdat de eerste beoefenaren zich kleedden in grove wollen stof, soef geheten.

Het doel van de mystiekbeoefenaar is, zich los te maken van de wereld der zintuigelijke waarneming en inzicht te krijgen in het bovenzinnelijke. Door contemplatie, door negatie van het lichamelijke laat men het goddelijke op zich inwerken, en wordt tenslotte een toestand van extase opgewekt, waarbij het bewustzijn van eigen bestaan verdwijnt en de beoefenaar zich in God geabsorbeerd voelt. De volkomen absorptie is dan de hoogste gelukzaligheid. Wil men deze staat bereiken, zo is het nodig, zich onder leiding te stellen van iemand, wien de hoogste zaligheid reeds is ten deel gevallen. Men leert nu van hem de leefregelen en methoden kennen om ook eenmaal tot de hoogste hoogte te kunnen stijgen. Daarbij gaat men langs verschillende trappen over de door den leider voorgeschreven weg. Deze weg heet *tarikah*. Met dit woord worden ook *de mystieke broederschappen* aangeduid, die ontstonden, doordat de volgelingen zich om bepaalde meesters groepeerden.

**Erkenning
der mystiek.**

Beoefening van de mystiek leidde licht tot onderschatting van plichtenleer en dogmatiek. Er waren mystieken, die zich b.v. geheel niet meer door de wet voelden gebonden. Zij bekommerden zich om conventie noch moraal. Anderen hielden wél vast aan Ko'ran en overlevering, maar verklaarden deze geschriften op *allegorische wijze*. En zo werden vanouds de beoefenaren der mystiek als ketters beschouwd, die hun onrechtzinnigheid vaak met de dood moesten bekopen. Er ontstond een schier onoverbrugbare kloof tussen de orthodoxe gemeente en de ketterse mystici. De man, die tenslotte de tussenweg heeft gewezen, is Aboe-Hamid Moehammed al Ghazâlî, die in het jaar 1111 te Bagdad overleed. Al Ghazâlî was een beroemd geleerde en schrijver, die zijn positie aldaar verliet om een leven van innerlijke verdieping te gaan leiden. Zijn bevindingen heeft hij neergelegd in een werk, dat in Mohammedaanse

kringen grote invloed kreeg en tot titel had: *De levendmaking der Wetenschappen van de Godsdienst*. Zonder aan de betekenis van wet en dogmatiek iets af te doen, wist hij toch aan de mystiek de haar toekomende plaats aan te wijzen. De dogmatiek toch vormt, volgens Al Ghazâlî, de regel voor *het denken over hogere dingen*. De wet is de gids voor *het uiterlijk leven*. De eerste kan leiden tot dor intellectualisme, de laatste tot dode werkheiligheid. Wet en dogmatiek worden echter *geheiligd, levend gemaakt* door het aanweken van innerlijke religieuze gevoelens, waarvan de liefde tot God het beginsel dient te vormen.

Door de geweldige invloed, die van Al Ghazâlî uitging, werd de mystiek als normaal element bij de Islam ingelijfd. Met volle achting voor dogmatiek en wet kon men nu soefi zijn, omdat de beoefening van beide elementen door hen werd gemaakt tot een hartezaak.

Mystieke orden. De tarikahs, dat zijn, zoals we reeds mededeelden, de kringen van mystiekbeoefenaars, worden in den regel naar hun stichter genoemd. Deze toch is er in geslaagd, de hoogste gelukzaligheid te bereiken en propageert nu de weg, die hij gevolgd heeft, onder zijn geloofsgenoten. Door het succes, dat hij onder zijn volgelingen heeft en het gezag, dat men aan zijn leiding toekent, wordt nu de nieuwe orde gevormd. Zal deze orde echter de nodige achting genieten, dan dient de stichter een betrouwbare geestelijke geslachtsboom (*silsilah*) te bezitten. D.w.z. de onafgebroken rij van personen, van achteren af, te beginnen met den leider van de kring, die als leidende mystici van die orde elkaar op de ware weg des heils hebben gebracht, moet uitlopen op één of anderen heilige. Zo zijn er geslachtsbomen, die teruggaan tot Gabriël.

Sommige leden der tarikahs gaan wel in kloosters wonen en houden hun oefeningen onder toezicht hunner leermeesters. Om het einddoel te kunnen bereiken is het nodig, dat de adepten al hun aandacht richten op den leermeester, *sjeich* geheten. Hij is de middelaar, waardoor God zich openbaart. En zo zien we dus in de mystieke kringen eigenlijk een soort *priesterwaardigheid* groeien, die elders in de Islam juist ontbreekt. De leden hebben zich bij hun oefeningen dan ook strikt te houden aan de bijzondere voorschriften, hun door den leider verstrekt. Hiertoe behoren b.v.

bepaalde verbodsbepalingen en dikr-formules (godsdienstige teksten, die herhaaldelijk gezamenlijk worden uitgesproken en tenslotte een min of meer extatische toestand moeten verwekken).

In sommige streken hebben de tarikahs ook grote wereldlijke invloed gekregen, zoals b.v. in Noord-Afrika. De verenigingen zijn daar zo machtig geworden, dat zij a. h. w. tot kleine staatjes zijn uitgegroeid. Het geestelijk doel van de orde geraakt daarbij natuurlijk licht op de achtergrond.

De mystiek in Indië.

De Hindoes hebben in Indië het kluizenaarsleven en het kloosterbestaan gebracht. Reeds vóór de komst der Hindoes waren echter in de Indische archipel personen, die zich uit de maatschappij afzonderden om een aan de godsdienst gewijd leven te leiden. En toen later de Islam in Indië werd geïmporteerd, vond hij hier dus *een goed toe-bereide bodem* voor de ontwikkeling van het mystieke element. Het feit, dat de Islam *vanuit Voor-Indië* naar de archipel werd gebracht, is ook van belangrijke betekenis geweest. Immers dààr was deze godsdienst reeds in aanraking geweest met een Hindoeïsme, dat soms sterk tot ascetisme neigde. En zo kreeg op Java de nieuwe godsdienst licht het karakter van pantheïstische bespiegeling, wel Islamietisch in uitdrukkingswijze, maar dat toch heel wat ketterse denkbeelden in zich bergt. Men wenst echter toch gaarne voor rechtzinnig door te gaan, maar de kennis van wet en dogmatiek is bij vele tienduizenden, die zich bij de broederschappen hebben aangesloten, tè gering, dan dat afdwaling van de rechtzinnige leer zou kunnen worden verhoed. Alleen in die inrichtingen, waar godsdienstige leiding wordt gegeven, de hogere godsdienstscholen (pesantrèns), wordt door een kleine minderheid de zuivere mystiek wel beoefend. Het boek van Al Ghazâlî, reeds in de 18e eeuw vertaald, wordt daar ijverig bestudeerd.

De mystieke orden in Indië worden tarèkats genoemd. Van de in de archipel voorkomende broederschappen is die der *Sjattaryah* de oudste. Reeds in de 16e en 17e eeuw werd deze tarèkat door Maleise en Javaanse pelgrims naar Indië overgebracht. Een centrale organisatie dezer orde bestaat nu niet meer, maar de methodes, die zij toepaste, worden in Indië nog wel aangetroffen. Voorts komen onder de inheemsen leden voor van de orde *Kadarijjah*, die de meeste leden telt in Tunis, Algiers en Tripolis. De *Naksji-*

bandijjah, overwegend aangetroffen in Turkije, heeft onder de inheemse Islamieten eveneens veel aanhangers. Hoewel beide laatstgenoemde broederschappen de naam dragen van meer rechtzinnig te zijn, blijft toch steeds in de mystiek de invloed van het Hindoes pantheïsme duidelijk te bemerken. Het is altijd weer het streven naar een ontdoen der lichamelijke invloeden om te komen tot een samensmelten met den Heer.

In het Javaans zowel als in het Maleis komen tal van handleidingen voor ter beoefening van de mystiek. Daarin zijn vaak allerlei figuren te vinden, die moeten dienen om de bovenzinnelijke dingen zichtbaar voor te stellen. Die tekeningen worden door de massa wel beschouwd als onheilwerend en als middel om er bevrediging van verschillende wensen door te verkrijgen. Mystieke leiders vervaardigen papiertjes met Arabische formules, die door de leden als amulet worden gebezigd. Getallenspeculaties zijn zeer geliefd, waarbij dan die op 3, 4 en 7 het meest voorkomen.

Mystieke litteratuur bevatten de *soeloeks*, dat zijn in dichtmaat geschreven verhalen over de wali's, de predikers, die de Islam op Java hebben gebracht. De verhalen worden gereciteerd; soms zijn ze in gesprekvorm gegeven.

Bekend zijn de primbons, Javaanse geschriften, vol van aantekeningen over de pantheïstische mystiek. Ook de boven vermelde tekeningen komen er in voor; voorschriften voor het vervaardigen van amuletten, aanduidingen van gunstige en ongunstige tijdstippen, wicheltabellen, dit alles vindt men in deze boekjes. Tevens gebruikt de eigenaar ze als memorandum voor zijn persoonlijke belangen.

Dat iemand door min of meer geheimzinnig optreden, waaraan enige mystieke kleur wordt gegeven, vaak beduidende invloed kan verwerven onder de eenvoudige dessabewoners, is licht te begrijpen. Veelal geschiedt zulks dan tot eigen voordeel en niet zelden wordt door zulke misleiders tot opstand tegen het gezag aanzet. Dat deze practijken door rechtgeaarde Islamieten openlijk worden afgekeurd, is een feit.

Heiligenverering. Verering van heiligen is door den rechtzinnigen Islamiet vanouds bestreden, maar desondanks heeft de heiligendienst in de Mohammedaanse wereld een belangrijke plaats gekregen.

Personen, van wie men aannam, dat zij zich in de bijzondere gunst van Allah mochten verheugen, werden reeds bij hun leven, maar meer nog na hun dood, als voorsprekers bij Allah vereerd. Men offerde bij hun graven, richtte gebeden tot hen om bepaalde gunsten af te smeken en in vele Islamietische landen worden ze als halfgoden beschouwd. Zo schonk deze wijze van verering tenslotte bevrediging aan zielen, die zich nog niet van allerlei animistische en polytheïstische voorstellingen hadden bevrijd. En de godsdienstige theorie heeft zich enigszins naar de practijk gevoegd: het verrichten van goede werken ter ere van heiligen wordt niet in strijd geacht met wet en dogmatiek.

Voor de archipelbewoners worden in de eerste plaats als heilig beschouwd de eerste bringers van de Islam. Daarnaast komen echter de locale heiligen voor: bekende godsdienstleraars, leiders van mystieke groepen en bij uitbreiding de reeds bij het animisme genoemde stichters der dorpen en eerste ontginners van de grond.

Dat wij hier tenslotte weer aangeland zijn in een meer animistische gedachtenwereld is duidelijk, al wordt dan naar Mohammedaanse opvatting b.v. de offermaaltijd voor overleden verwanten opgedragen aan een of anderen heilige, opdat deze voorspraak bij Allah zal verlenen en de zielen van de overledenen daardoor in genade worden aangenomen.

Mohammedaans godsdienst-onderwijs. De godsdienstige opvoeding, die de ouders aan de kinderen geven, blijft er meestal toe beperkt, dat de eersten enkele godsdienstige uitdrukkingen gebruiken, enkele godsdienstige handelingen verrichten, waarvan rechte zin noch bedoeling worden begrepen en zo is de godsdienstige kennis, die van huis uit meegenomen wordt, al zeer gering.

In de meeste dorpen wordt dan op de *Ko'ranschooltjes* wat elementair godsdienstonderwijs gegeven, maar zelfs van deze opvoeding blijven heel wat kinderen verstoken. En wat leert men dan nog op de eenvoudige godsdienstscholen? Het onderwijs omvat niet veel meer dan het uit het hoofd leren van enkele Ko'ranfragmenten, die werktuigelijk worden opgezegd en uit het aanleren van wat nodig is om de voornaamste godsdienstplichten naar behoren te kunnen verrichten. Als leermeester treedt de dorpsgeestelijke op, dan wel een persoon, die meent, daartoe de

nodige geschiktheid te hebben. Hij geeft een paar uur per dag onderwijs aan de dorpsjeugd, maar is zelf vaak onvoldoende van de godsdienstige aangelegenheden op de hoogte.

Bij de Atjehers gaat het eerste onderricht wel wat verder en is men niet tevreden vóór de kinderen de gehele Ko'ran in Arabisch schrift hebben doorgelezen.

De schooltjes, op Java *langgar* genaamd, staan onder toezicht van de overheid. Er wordt op gelet, dat het godsdienstonderwijs niet met verkeerde bedoelingen wordt gegeven: geldzucht, aankweken van minachting jegens het gezag en meer dergelijke.

Op het elementaire onderricht volgt hetgeen onderwezen wordt op de hogere godsdienstscholen, de *pesantrèns* (d. i. de plaats, waar de santri's, de leerlingen, samenkomen). Een slechts klein getal volgt dit onderwijs en de waardering dezer scholen is wat verminderd sedert de gelegenheid om onderwijs in Westerse trant te ontvangen, toegenomen is.

De onderwijzers der *pesantrèns* ontvangen de leerlingen in een soort van internaat, omgeven door een ruim erf, waarop ook de woningen voor het onderwijzend personeel zijn opgetrokken. Een schoolgebouw en bedehuis vindt men er eveneens, terwijl om de school heen de sawahs der inrichting liggen, die door de leerlingen worden bewerkt. Hier en daar echter worden de santri's eenvoudig bij den onderwijzer thuis, of in de *misigit* ontvangen.

Sommige der *pesantrèns* zijn door de vroegere vorsten gesticht, andere worden als particuliere onderneming gedreven, er zijn er onder deze onderwijsinrichtingen, die een grote reputatie van heiligheid genieten, tengevolge waarvan ze veel leerlingen trekken. Er zijn wel santri's, die achtereenvolgens meerdere beroemde scholen bezoeken en zo duurt de studietijd soms wel 10 jaar.

Het onderwijs omvat kennis van de wet, de geloofsleer en de mystiek, kennis van het Arabisch, soms ook Ko'ranexegese en nog enige andere vakken. De studieboeken zijn in het Arabisch geschreven of in een Inheemse taal; ook wel is de Inheemse taal geïnterliniëerd door de Arabische tekst. Het onderwijs rust echter geheel op een middeleeuwse beschouwing der mensenwereld en „veel tijd wordt verspild aan nutteloze haarklovene casuïstiek”.

Het doorlopen van een *pesantrèn* geeft generlei bevoegdheid, doch de abiturienten dezer inrichtingen zijn in hun omgeving als godsdienstige autoriteiten zeer gezien. De naam santri, die ze

blijven dragen, boezemt bij de gelovigen in de regel nog ontzag in.

Wil men verder doordringen in de wetenschappen van de godsdienst, zo kan men enige jaren in Mekka gaan studeren. Daar zijn dan ook vele inheemse studenten gevestigd, afkomstig uit verschillende delen van de Archipel en, naar hun vaderland teruggekeerd, worden ze als de beste kenners van de Islam geëerd. Ook de universiteit van Kaïro telt enige inheemse studenten.

Er is echter ook gelegenheid godsdienstonderwijs te ontvangen op zgn. *scholen met de Ko'ran*. Op deze inrichtingen wordt het religieus onderwijs gegeven, verbonden met gewoon lager onderwijs. Het zijn moderne scholen, die op grond van de subsidie-bepalingen voor financiële steun van de overheid in aanmerking kunnen komen, indien ze althans aan bepaalde eisen voldoen. Voorts wordt tegenwoordig ook godsdienstonderwijs verstrekt aan de leerlingen van middelbare en vakscholen.

Het is de vereniging *Moehammadyah*, die het godsdienstonderwijs in deze nieuwe banen heeft geleid en het streven dezer vereniging is er op gericht, de intellectuelen voor de godsdienst te behouden.

Modernisering. Voor een deel is de Islam bezig zich te moderniseren, hoewel het stelsel als zodanig nog steeds onaangetast is gelaten. Men wil echter eensdeels weer terug tot de Ko'ran en anderzijds wenst men zich aan te passen aan het moderne sociale leven. Godsdienstig-paedagogische-, sociale en nationalistische moderne stromingen trachten zich baan te breken, vaak onder veel tegenwerking van de conservatieven.

De vereniging *Moehammadyah* dient in dit verband nog eens genoemd te worden. Het moderne godsdienstonderwijs, waarover boven gesproken werd, is door haar gepropageerd. Zij doet sociaal werk door het oprichten van ziekenhuizen, armenhuizen, weeshuizen, voert polemiek met andersdenkenden, tracht het onverantwoordelijk deelnemen aan de bedevaart naar Mekka tegen te gaan, ijvert voor opheffing van regeringstoezicht op het godsdienstonderwijs, wenst verandering in de Mohammedaanse rechtspraak, terwijl ook het onderwijs aan vrouwen en meisjes door haar wordt bevorderd. Er is een afdeling voor de vrouwen opgericht, *Aïsjah* genaamd, wier streven gericht is op de emancipatie der Mohammedaanse vrouw. Een eigen padvinderij werd

gesticht, waar men de jeugd zelfrespect en zelftucht wenst bij te brengen.

Dan vermelden we nog de uit Voor-Indië geïmporteerde *Ahmadyah-beweging*, die zich voornamelijk werpt op missionair werk en ook de van de godsdienst vervreemde intellectuele jeugd weer tot de godsdienst zoekt terug te brengen.

Wie bovenstaande uiteenzettingen over de Mohammedaanse godsdienst gevolgd en kennisgenomen heeft van de wijze, waarop deze godsdienst zich in de Indische Archipel openbaart, zal moeilijk kunnen beweren, dat het Mohammedanisme in Indië niet méér is dan een dun vernisje en dat de belijders van de Islam aldaar geen Mohammedanen zijn. Al moge dan bij de pas toegebrachten zowel als bij degenen, die reeds vanouds tot de Islam behoren, veel van het oude animisme en Hindoeïsme bewaard zijn gebleven, we mogen toch gerust zeggen, dat men de godsdienst van Mohammed als een integrerend deel van zijn geestesleven beschouwt, dat men veelal uit onwetendheid dwaalt en dat men zich gaarne dieper in de godsdienstige wetenschappen laat inwijden, indien de gelegenheid daartoe zich voordoet.

INSULINDE

SERIE HANDLEIDINGEN VOOR DE KENNIS VAN INDONESIË

- I** K. VAN DER VEER
Producten van Indonesië
Geïllustreerd en voorzien van uitvoerig register
Vijfde druk f 2,50
-
- II** K. VAN DER VEER
De grote cultures van Indonesië
A. Boomgewassen, geïllustreerd, 2e druk f 2,50
B. Niet-boomgewassen *in bewerking*
-
- III** J. DE JONG
Het geestesleven der volken van Indonesië
Geïllustreerd - Derde druk f 2,50
-
- IV** J. DE JONG
Maatschappelijk en familielevens der volken van Indonesië *ter perse*
-
- V** Dr C. NOOTEBOOM, H. C. J. GUNNING
en Mr J. W. TH. COHEN STUART
Oost-Indonesië
Geïllustreerd f 2,50
-
- VI** F. A. WAGNER
Sierkunst in Indonesië
Geïllustreerd *ter perse*

De laatste jaren is een stijgende belangstelling in alle kringen in Nederland voor Indonesië te constateren. Op initiatief van het Indisch Instituut en van het Ministerie van Overzeese gebieden worden cursussen en lezingen georganiseerd om groter kennis en beter begrip van Indonesië bij te brengen. Als oorsprong der serie *Insulinde* zijn verschillende lezingen van het Indisch Instituut aan te wijzen, waarmee tegemoet gekomen werd aan het verzoek het gehoorde nog eens in druk onder ogen te krijgen. Door de nieuwere deeltjes groeit „*Insulinde*” nu uit tot een reeks aantrekkelijke monographiën over Indonesië, welke ten dele de stof der lezingen geven, ten dele 'n meer algemene uitbreiding der kennis van Indonesië willen brengen.

